

BARNABAE BRISSONII
IN CONSISTORIO REGIO CONSILIARII ET IN AMPLISSIMO SENATU PARIENSI PRAESIDIS
DE
FORMULIS
ET
SOLENNIBUS POPULI ROMANI VERBIS

LIBER SEXTUS.

Nihil tam praeter opinionem meam accidit, quam, ut horum librorum magnitudo in tantam molem excresceret. Sed ea est argumenti propositi immensitas, ut eorum, quae rerum connexa series suppeditat, turba ac multitudine pene obruar. Ita materia alia aliam trahit, & quacumque ingredior, in aliquam prope formulam vestigium pono. Denique facilius est libri cuiusque principium, quam exitum, reperire. Utinam modo conata efficere possim! Rem enim magnam complexus sum & arduam, ac plurimi otii, quo maxime egeo. Postulat autem ordinis, quem mihi ipse praescrpsi, ratio, ut de NEGOTIORUM CONTRAHENDORUM DISTRAHENDORUMQUE Formulis dicam. Qua in parte etsi Tabellionis vice fungi videar, non alienam tamen a professione nostra personam induam. Nam stipulationum formulas, ut Cicero lib. 1. de legib. c. 4.¹ & in Topic. c. 8.² indicat, prisci iuris auctores componebant: ex eorumque consilio & auctoritate stipulationes restipulationesque fiebant, ut idem Orat. pro Rosc. Comoedo c. 13.³ ostendit. Quin etiam de agro emendo, filia collocanda, consultos eos, lib. 1. de Oratore docet.

I. EMPTIONUM Formulae. EST MIHI RES ILLA ILLO PRETIO EMPTA. FUNDUS ILLE TIBI EMPTUS ERIT, ESTO, vel, SIT TOT NUMMIS. Aliaeque VENDITIONUM Formulae solennes.

Ab EMPTIONIBUS vero, quae facile principem locum in commerciis obtinent, scribendi, exordium capiam. Eas ita concipi solitas: EST MIHI RES ILLA ILLO PRETIO EMPTA, ex his, quos subieci, locis, coniectura adsequi licet. Ulpianus in l. 7. §. ult. D. de contr. empt.⁴ *Si quis ita emerit*: EST MIHI FUNDUS EMPTUS TANTUM, ET QUANTO PLURIS EUM VENDIDERO. Idem in l. 34. §. 6. D. eod.⁵ *Si emptio ita facta fuerit*, EST MIHI EMPTUS STICHUS AUT PAMPHILUS. Sed & in l. 64. eod. tit.⁶ huiusmodi emptionis formula proponitur, FUNDUS ILLE EST MIHI ET TITIO EMPTUS. Item in l. 11. D. de hered. vendit.⁷ *Hoc modo admittitur*

---

¹ Cic. leg. 1, 4.

² Cic. top. 8.

³ Cic. Q. Rosc. 13.

⁴ D. 18, 1, 7, 2.

⁵ D. 18, 1, 34, 6.

⁶ D. 18, 1, 64.

⁷ D. 18, 4, 11.

esse venditionem, SI QUA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA. In l. 8. §. 1. D. de peric. & commod. rei vend.⁸ *Si ita venierit*, EST ILLE SERVUS EMPTUS, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE NON VENERIT.

Interdum vero per verba futuri temporis venditiones concipiebantur: ut in l. 41. D. de contr. empt.⁹ *Si emptor hoc modo interrogaverit*, ERIT MIHI EMPTUS FUNDUS, ITA, UT EUM INTRA KAL. IUL. LIBERES, *vel ita*, UT EUM INTRA KALEND. IUL. A TITIO REDIMAS. Et in l. 37. eod. tit.¹⁰ *Si quis fundum, sibi iure, hereditario debitum, ita vendidisset*, ERIT TIBI EMPTUS, QUANTI A TESTATORE EMPTUS EST. In l. 48. D. de actionib. empt.¹¹ *Titius heres Sempronii fundum Septicio vendidit ita*, FUNDUS SEMPRONIANUS, QUIDQUID SEMPRONII IURIS FUT, ERIT TIBI EMPTUS TOT NUMMIS.

Concipiebatur etiam quandoque venditio verbis, ESTO, *vel*, SIT. Paulus enim in l. 1. D. de in diem addict.¹² *ita fieri in diem actionem tradit*, ILLE FUNDUS CENTUM ESTO TIBI EMPTUS. Iustinianus in §. penult. Institut. de empt. & vend.¹³ *Emptio tam sub conditione, quam pure contrahi potest, veluti*, STICHUS, SI INTRA CERTUM DIEM TIBI PLACUERIT, SIT TIBI EMPTUS AUREIS TOT.

Sunt & aliae libris nostris venditionum formulae: ut in l. 35. §. 1. D. de contrahend. empt.¹⁴ *Cum emere volenti sic venditor dicit*, QUANTI VELIS, QUANTI AEQUUM PUTAVERIS, QUANTI AESTIMAVERIS, HABEBIS EMPTUM. Et in l. 80. §. 1. D. eod. tit.¹⁵ *Huius rei emptionem posse fieri, dixi*, QUAE EX MEIS AEDIBUS IN TUAS AEDES PROIECTA SUNT, UT EA MIHI ITA HABERE LICEAT. Et in l. ult. D. eod.¹⁶ *Lucius Titius vendidit fundum, additis his verbis*, QUO IURE, QUAQUE CONDITIONE EA PRAEDIA LUCII TITII HODIE SUNT, ITA VENEUNT: ITAQUE HABEBUNTUR. Exstat Neapoli venditionis quoddam caput lapidi incisum in haec verba: ACTIUS DIOCL. PATUL. DIOC. F. CUM FRATRIBUS, QUI NUNC HIC ADSUNT, VENDUNT P. AELIO ABAS. LOCUM PURUM, IN QUO NULLA SEPUL. IACTA, SUPERQUE POSITA, NEQUE CONIUNCTA APPARENT. LIB. NEP. PRONEP. Q.

II. STIPULATIONUM, IN EMPTIONIBUS ET VENDITIONIBUS *contrahendis*, *Formulae*.

Emptiones porro & venditiones stipulationibus interpositis contrahebantur, ut ex Varrone lib. II. de Re rustic. cap. 2. 3. & 5.¹⁷ & 1. 3. §. 1. D. de actionib. empti.¹⁸ liquet. Seneca lib. III. de Benefic. c. 15.¹⁹ *Utinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret*. Inde

⁸ D. 18, 6, 8, 1.

⁹ D. 18, 1, 41 pr.

¹⁰ D. 18, 1, 37.

¹¹ D. 19, 1, 48.

¹² D. 18, 2, 1.

¹³ Inst. 3, 23, 4.

¹⁴ D. 18, 1, 35, 1.

¹⁵ D. 18, 1, 80, 1.

¹⁶ D. 18, 1, 81, 1.

¹⁷ Varro rust. 2, 2, 5; 2, 3, 5.

¹⁸ D. 19, 1, 3, 1.

¹⁹ Sen. ben. 3, 15.

&, ROGARE EMPTUM, dicitur emptor apud Plautum in Captivis, Act. 1. Scen. 2. v. 76.²⁰ & in l. 41. D. de contrahend. empt.²¹

Ac plane stipulationem, quae commune erat omnium obligationum adstringendarum vinculum, in emptionibus & venditionibus intercessisse, mirum non est. In ovium quidem venditione ita emptori interroganti, TANTI SUNT MIHI EMPTAE? Venditorem respondisse, SUNT, Varro lib. II. de Re rustic. cap. 2.²² auctor est. Apud Plautum quoque Epidico Act. III. Sc. 4. v. 35. Miles²³ a Periphane fidicinam ita emit,

M. ESTNE EMPTA MIHI HAEC? P. ISTIS LEGIBUS HABEAS LICET.

Idem etiam Persa Act. IV. Sc. 4. v. 35. seq.²⁴ tractatum venditionis huiusmodi refert:

Hoc age: OPUSNEST HAC TIBI EMPTA? D. SI TIBI VENISSE' ST OPUS.

MIHI QUOQUE EMPTA EST: *si tibi subiti nihil est, tantundem'st mihi.*

S. INDICA, FAC PRETIUM. D. TUA MERX EST, TUA INDICATIO EST.

T. Aequom hic curat. S. Vin' bene emere? D. Vin'tu pulchre vendere?

T. Ego scio hercle utrumque velle. D. Age, INDICA prognariter.

S. Prius dico, HANC MANCUPIO NEMO TIBI DABIT? iam scis? D. Scio.

INDICA *minimo daturus, qui sis qui duci queat?*

Unde apparet, rogatum venditorem rei suae pretium dicere & constituere hoc verbo, INDICA: in quam sententiam Indicandi verbum usurpatur ab eodem Plauto Aulular. Act. II. Sc. 8. v. 3.²⁵ Cicerone lib. III. Officior. c. 15.²⁶ Plinio lib. XXXVIII. Natur. Histor. cap. 13.²⁷ Apuleio lib. I. de Asino aur.²⁸

III. De PRETIO CERTO & IN PECUNIA NUMERATA CONSTITUTO *inter emptorem & venditorem* CONVENIRE oportebat. FIDES DE PRETIO *quomodo* HABERETUR?

De pretio autem inter emptorem & venditorem convenire, necesse erat. Sed & certum pretium esse debebat, & in pecunia numerata constitui. Alioquin, si inter aliquos ita convenisset, ut, QUANTI TITIUS REM AESTIMASSET, TANTI ESSET EMPTA, inter veteres dubitabatur, constaretne venditio an non, §. 1. Institut. de empt. & vendit.²⁹ Huiusmodi tamen emptio, QUANTI TU EUM EMISTI, QUANTUM PRETII IN ARCA HABEO, valebat. Magis enim ignorabatur, quanti venditus esset, quam in rei veritate incertum esset, l. 7. §. ult. D. de contrahend. empt.³⁰ Heredem etiam fundum sibi hereditario iure delatum ita

²⁰ Plaut. Capt. 180sqq.

²¹ D. 18, 1, 41 pr.

²² Varro rust. 2, 2, 5.

²³ Plaut. Epid. 471.

²⁴ Plaut. Persa 584sqq.

²⁵ Plaut. Aul. 372sqq.

²⁶ Cic. off. 3, 15.

²⁷ Plin. nat. 38, 13.

²⁸ Apul. met. 1, 25.

²⁹ Inst. 3, 23, 1.

³⁰ D. 18, 1, 7, 1 (B 2).

vendidisse, Ulpianus proponit, ERIT TIBI EMPTUS TANTI, QUANTI A TESTATORE EMPTUS EST, l. 37. D. de contr. empt.³¹

Nec vero, pretium praesens numerari, necesse erat, sed sufficebat, satis eo nomine fieri, vel etiam fidem haberi emptori sine ulla satisfactione, l. 19. & l. 53. D. de contrahend. empt.³² l. 68. D. de evictionibus,³³ §. 41. Institut. de rer. divis.³⁴ Labeo in l. 51. D. de actionibus empt.³⁵ *Si fundum emisti ea lege, UTI DES PECUNIAM KALENDIS IULIIS.*

IV. *Contrahebant venditionem PURE, vel SUB CONDITIONE. rerum vendendarum CERTAE LEGES ET CONDITIONES. MANILIANAE VENALIUM VENDENDORUM LEGES.*

Non tantum autem pure, sed & sub condicione venditio contrahi poterat. Cuius rei exempla sumet, qui volet, ex l. 8. §. 1. D. de peric. & commod. rei vend. & l. 7. D. de contrah. empt.³⁶

Nunc quibus legibus & condicionibus tam mobiles, aut se moventes, quam res soli venire solerent, quoad eius fieri poterit, demonstrabo. Erant namque olim certae rerum vendendarum leges, quas Manilium, quem inter iuris auctores Pomponius noster numerat, civibus suis composuisse, Cicero lib. I. de Orat. cap. 58.³⁷ docet. *Nec quisquam est, inquit, eorum, qui, si iam sit addiscendum sibi aliquid, non Teucram Pacuuii malit, quam MANILIANAS VENALIUM VENDENDORUM LEGES ediscere.* Varro lib. II. de Re rust. c. 3.³⁸ *Itaque stipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit.* Et eiusdem lib. cap. 5.³⁹ *Paulo verbosius haec, qui MANILII ACTIONES sequuntur.* Idem eiusdem lib. cap. 7.⁴⁰ *Iisdem rebus in emptione dominum mutant, ut in MANILII ACTIONIBUS sunt praescriptae.*

V. IN MANCIPIORUM VENDITIONE *solennes formulae. Stipulatio: SERVUM SANUM ESSE. Venules inspici & nudari solebant. Mulierem PRAEGRANTEM SANAM ESSE, NON praestabat venditor.*

De mancipiorum autem venditione prius, tum deinde de ovium, caprarum, boum, iumentorum venditionibus dicam. Servorum adsiduum & cottidianam fuisse comparisonem, Ulpianus scribit in l. 44. D. de usucapionib.⁴¹ Servi autem venditor de

³¹ D. 18, 1, 37.

³² D. 18, 1, 19 & D. 18, 1, 53.

³³ D. 21, 2, 68.

³⁴ Inst. 2, 1, 41.

³⁵ D. 19, 1, 51, 1.

³⁶ D. 18, 6, 8, 1 és D. 18, 1, 7 pr.

³⁷ Cic. orat. 1, 58.

³⁸ Varro rust. 2, 3, 5.

³⁹ Varro rust. 2, 3, 5.

⁴⁰ Varro rust. 2, 7, 6.

⁴¹ D. 41, 3, 44 pr. (nem Ulpianus).

sanitate eius promittebat, quemadmodum Cicero lib. III. Officior. cap. 17.⁴² & Ulpianus in l. 43. D. de contrahend. empt.⁴³ testantur. Stipulatur enim emptor, SANUM ESSE, idque stipulanti venditor spondebat, l. 16. §. ult.⁴⁴ l. 31. D. de evictionibus.⁴⁵ Varro lib. II. de Re rust.⁴⁶ *In horum emptione (de pastoribus loquitur) solet peculium accedere: aut si excipietur, stipulatio intercedere, SANUM EUM ESSE.* Ulpianus in l. 14. §. 9. D. de aedil. edict.⁴⁷ *Si venditor nominatim EXCEPERIT DE ALIQUO MORBO, ET DE CETERO SANUM ESSE DIXERIT aut promiserit.* Pomponius in l. 64. §. 1. D. eod.⁴⁸ *Si uno pretio plures seruos vendidisti, SANOSQUE ESSE, PROMISISTI.* Idem in l. 45. D. de legat. 1.⁴⁹ *Si heres generaliter dare damnatus est, SANUM EUM ESSE, promittere non debet.*

Gagatis autem lapidis odore, in venaliciis vulgo sanitatem, aut morbum venalium explorari consuevisse, Apuleius Apolog. I.⁵⁰ tradit. Vestimenta etiam detrahi solita venalibus, ne quae vitia corporis laterent, Seneca Epist. 80.⁵¹ ostendit: *Mangones enim, ut ibidem addit, quicquid erat, quod displiceret, aliquo lenocinio abscondebant. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta erant: & sive crus alligatum sive brachium aspicerent, nudari iubebant, & ipsum sibi corpus ostendi.* Idem lib. 1. Controvers. 2.⁵² *Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris, omnes partes corporis & inspectae & contrectatae sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil.* Martialis Epigramm. 82. lib. VI. u. 1.⁵³

Quidam me modo, Rufe, diligenter

Inspectum, velut emptor aut lanista,

Cum vultu digitoque subnotasset.

Claudianus lib. I. in Eutropium. u. 32. sequ.⁵⁴

Si pelagi fluctus, Libyae si discis arenas,

Eutropii numerabis heros, quot iura, quot ille

Mutavit tabulas, vel quanta vocabula vertit:

NUDATUS quoties, MEDICUM DUM CONSULIT EMPTOR,

Ne qua per occultum lateat iactura dolorem.

Omnes paenituit pretii, venumque redibat,

Dum vendi potuit.

Lucianus in Eunucho,⁵⁵ ουχ ομοψηφοι παντες ησαν, αλλ οι μεν ηξιαν αποθυσαντας αυτον, ωσπερ τους αργυρωνητες, επισκοπειν ει δυνατοφιλοσοφειν, ταγε προς των

⁴² Cic. off. 3, 17.

⁴³ D. 18, 1, 43, 1 (nem Ulpianus, hanem Florentinus).

⁴⁴ D. 21, 2, 16, 2.

⁴⁵ D. 21, 2, 31.

⁴⁶ Varro rust. 2, 10, 5.

⁴⁷ D. 21, 1, 14, 9.

⁴⁸ D. 21, 1, 64, 1.

⁴⁹ D. 30, 45, 1.

⁵⁰ Apul. apol. 1.

⁵¹ Sen. epist. 80, 9.

⁵² Sen. contr. 1, 2.

⁵³ Mart. epigr. 6, 82.

⁵⁴ Claud. Mam. anim. 1, 32.

αρχεων. Apud eundem in βίωv πρᾶσει, qui mancipium mercatur, ἀλλ̄ υποδοθῆ, αἰτ, κ γυμνον γαρ σε ἰδειν βελομαι. Suetonius in Caligula cap. 36.⁵⁶ *Non temere ulla illustriore femina abstinuit: quas plerumque cum maritis ad coenam vocatis, praeterque pedes suas transeuntes diligenter, ac lente, MERCANTIUM MORE, CONSIDERABAT.*

Mulieres plane, si praegnanten venirent, SANAS ESSE, NON praestabat venditor; ut Vitruvius lib. II. c. 9.⁵⁷ docet his verbis: *Ut etiam corpora muliebria cum conceperint, a foetu ad partum non iudicantur integra, neque in venalibus, ea cum sunt praegnantia, PRAESTANTUR SANA, ideo, quod in corpore praeseminitio crescens ex omnibus cibi potestatibus detrahit alimentum in se, & quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur, esse solidum idipsum, ex quo procreatur.* Nec tamen mulier, quae praegnanten venierat, in ea causa erat, ut redhiberetur. Ulpianus in l. 14. §. 1. D. de Aedil. Edict.⁵⁸ *Si mulier, ait, praegnanten venierit, inter omnes convenit, SANAM EAM esse. Maximum enim ac praecipuum munus feminarum est, accipere, ac tueri conceptum.*

VI. DE ANIMI VITIIS quoque CAVERI plerumque solebat. *Stipulabantur, SERVUM FUREM, AUT FUGITIVUM NON ESSE, FURTIS NOXISQUE SOLUTUM ESSE, LENONEM NON ESSE.*

Ceterum non de corporis tantum, sed & de animi vitiis caveri plerumque solebat, l. 4. §. 4. D. de Aedilic. Edict.⁵⁹ Quod & indicat Horatius lib. II. Serm. Sat. 3. u. 284. seq.⁶⁰

*Sanus utrisque Auribus atque oculis, MENTEM nisi litigiosus
EXCIPERET dominus, cum venderet, & c.*

Ubi vetus interpres, *Sumptum est, ait, hoc argumentum a dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi, tam corporis, quam animi debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium.*

Plane servum, FUREM NON ESSE, promitti solebat, l. 31. §. 1. & l. 52. & l. 17. §. ult. D. de Aedilic. Edict.⁶¹ l. 31. D. de Eviction.⁶² In mancipiorum etiam venditionibus usitata erat haec ex edicto Aedilium stipulatio, EUM HOMINEM, QUO DE AGITUR, FURTIS NOXISQUE SOLUTUM ESSE. ITEM FUGITIVUM NON ESSE, ERRONEM NON ESSE, ut Paulus in l. 3. & l. 11. §. ult.⁶³ Pomponius in l. 16. §. ult. & l. 30.⁶⁴ Ulpianus in l. 31. & in l. 32. D. de Evictionib.⁶⁵ l. 3. D. si famil. furt. fec. dic.⁶⁶ l. 11. §. 7. D. de act. empt.⁶⁷ Varro lib. II. de

⁵⁵ Luk. dial. meretr. 8, 2.

⁵⁶ Suet. Caligula 36, 2.

⁵⁷ Vitruv. 2, 9.

⁵⁸ D. 21, 1, 14, 1.

⁵⁹ D. 21, 1, 4, 4.

⁶⁰ Horat. sat. 2, 74, 3 és 284sq.

⁶¹ D. 21, 1, 31, 1 & D. 21, 1, 52 & D. 21, 1, 17, 20.

⁶² D. 21, 2, 31.

⁶³ D. 21, 2, 3 & D. 21, 2, 11, 1.

⁶⁴ D. 21, 2, 16, 2 & D. 21, 2, 30.

⁶⁵ D. 21, 2, 31 & D. 21, 2, 32 pr.

⁶⁶ D. 47, 6, 3 pr.

⁶⁷ D. 19, 1, 11, 7.

Re rust. cap. 10.⁶⁸ ostendunt. Seneca lib. VII. Controvers. 6.⁶⁹ *Triarius dixit*, FUGITIVUM, ERRONEM NON ESSE: *si tam malum auctorem habemus, gener noster fugitivus est: Relegamus auctoritatis tabulas*, FURTIS NOXAQUE SOLUTUS. Cicero lib. III. Officior. c. 17.⁷⁰ *Qui enim scire debuit*, DE SANITATE, DE FUGA, DE FURTIS, *Praestat edicto Aedilium*. Interdum autem huic stipulationi addebatur verbum, PRAESTARI, quemadmodum Ulpianus notat in l. 31. D. de Evictionib.⁷¹ Iulianus in l. 200. D. de verbor. signific.⁷² *Haec stipulatio*, NOXIS SOLUTUM PRAESTARI? Pomponius in l. 56. D. de legat. lib. I.⁷³ *Si legati servi nomine stipulatur legatarius*, FUGITIVUM EUM NON ESSE, PRAESTARI. Ulpianus in l. 32. D. de Evictionib.⁷⁴ *Si ita quis stipulanti spoponderit*, SANUM ESSE, FUREM NON ESSE, VISPELLONEM NON ESSE, PRAESTARI?

His autem verbis, NOXA SOLUTUM PRAESTARI, non utique promittebant, eum nullam noxam commisisse, sed noxali iudicio subiectum non esse, l. 17. §. 17. D. de Aedilic. Edict.⁷⁵ Enimvero cum redhibebatur servus, FURTIS NOXISQUE SOLUTUM, non promittebat emptor, PRAETERQUAM, QUOD IUSSU EIUS FECISSET, AUT ILLIUS, CUI IPSE EUM ALIENASSET. l. 46. D. de Aedilic. Edict.⁷⁶ Heres vero hominem generaliter dare damnatus, FURTIS ET NOXIS SOLUTUM ESSE EUM, quem dabat, promittere debebat, cum ita dare deberet, ut eum habere liceret, l. 45. §. 1. D. de legat. 1.⁷⁷

Interdum etiam in vendendo servo, cavebatur, Lenonem eum non esse. Quintilianus Declamatione, quae in vet. Cod. inscribitur, Miles Marianus, III. c. 16.⁷⁸ LENO *etiam servis* EXCIPITUR, *fortasse hac lege captivos vendes*.

VII. COMMENDANDI CAUSA quaenam de servis dicere solerent venditores?

Sed & qui servum vendebat, quaedam commendandi causa, quae ad nudam eius laudem pertinebant, dicebat, pronuntiabatve, veluti, SERVUM SPECIOSUM, FRUGI, PROBUM, DICTO AUDIENTEM ESSE, l. 43. D. de contr. empt.⁷⁹ l. 19. D. de Aedil. Edict.⁸⁰ Plinius Epist. 20. lib. I.⁸¹ *Credo decentes esse servos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo. Superest, ut FRUGI SINT, quod de venalibus, melius auribus, quam oculis iudicatur*. Quo elogio etiam mancipium ornat Apuleius lib. VIII. Metamorphos.⁸² Eoque alludens idem, Asinum

⁶⁸ Varro rust. 2, 10, 1.

⁶⁹ Sen. contr. 7, 6, 23.

⁷⁰ Cic. off. 3, 17, 71.

⁷¹ D. 21, 2, 31.

⁷² D. 50, 16, 200.

⁷³ D. 30, 56.

⁷⁴ D. 21, 2, 31 (B D. 21, 2, 32).

⁷⁵ D. 21, 1, 17, 17.

⁷⁶ D. 21, 1, 46.

⁷⁷ D. 30, 45, 1.

⁷⁸ Quint. Decl. 340, 4.

⁷⁹ D. 18, 1, 43 pr.

⁸⁰ D. 21, 1, 19 pr.

⁸¹ Plin. ep. 20, 1.

⁸² Apul. met. 8, 23-26.

BONAE FRUGI eius dixit lib. 4. *Metamorph.*⁸³ Quod vero venditor, ut commendaret, dicebat, sic habebatur, quasi neque dictum, neque promissum esset, l. 37. D. de dolo.⁸⁴ Quaedam autem ut pluris venderet, adfirmabat venditor, veluti Hominem literatum, vel artificem esse, aleatorem non esse, ad statuam numquam confugisse, d. l. 43. de contrahend. empt.⁸⁵ & l. 17. §. ult.⁸⁶ & l. 19. in princ. & §. 4. D. de Aedil. Edict.⁸⁷ Gaius in l. 18. D. eod.⁸⁸ *verbi gratia, si constantem, aut laboriosum, aut curracem, aut vigilacem esse, vel ex frugalitate sua peculium adquirentem adfirmaverit.* Et ead. l. §. ult.⁸⁹ *Venditor, qui optimum cocum esse dixerit.* Et mox: *Si quis simpliciter dixerit, peculiatum esse servum.* Cicero lib. III. *Officior. c. 23.*⁹⁰ *In mancipio vendendo, dicendane vitia, non ea, que nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure civili, sed haec, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum.* Denique, *Praestaturum se, quod de mancipio dicebat, venditor vel promittebat, vel non l. 19. D. de Aedilic. Edict.*⁹¹

VIII. TITULUS VENALIBUS SERVIS, *ex edicto aedilium curulium positus.*

Titulum plane singulorum servorum scribi, ita ut intelligi recte posset, quid morbi, vitiiive cuique esset, Aediles Curules Edicto praeceperant, cuius caput ad hanc rem pertinens citat Gellius lib. IV. cap. 2.⁹² Eoque referendum videtur, quod apud Senecam Epist. 47.⁹³ legitur: *Stare ante limen Calixti, dominum suum vidi & eum, qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia perduxerat, aliis intrantibus excludi.* Illas vero Aedilicias stipulationes, nec non servorum commendationes, quibus vitiiis carere pronunciabantur, ridet Apollonius apud Philostratum lib. III. c. 25.⁹⁴ his verbis: *Τουτι δε και τες των ανδραποδων καπηλες ακουω εκει πραττειν, ει γαρ αφικοντο καταγοντες υμιν ανδραποδα Καρικα, και το ηθος αυτων εφερμηνευεν υμων, επαινον ποιουνται των ανδραποδων. Το μη κλεπτειν αυτα.*

IX. *Servorum venditioni lex quandoque dicebatur, ut periculo suo emeret emptor.*

⁸³ Apul. met. 4, 5, 15; 4, 8, 25.

⁸⁴ D. 4, 3, 37.

⁸⁵ D. 18, 1, 43 pr.

⁸⁶ D. 21, 1, 17, 20.

⁸⁷ D. 21, 1, 19 pr. és 4.

⁸⁸ D. 21, 1, 18, 1.

⁸⁹ D. 21, 1, 18, 1.

⁹⁰ Cic. off. 3, 23.

⁹¹ D. 21, 1, 19 pr.

⁹² Gell. NA 4, 2, 1.

⁹³ Sen. ep. 47, 9 és 47, 17.

⁹⁴ Philostr. Apoll. 3, 25.

Ex diverso interdum paciscebatur venditor, ne fugitivum, aut erronem praestaret, l. 31. §. 4. D. de donationib. int. vir. & uxor.⁹⁵ Nam & ita quandoque lex dicebatur, ut periculo suo emeret emptor. Plautus Persa Act. IV. Sc. 3. u. 51.⁹⁶

Ipsē, qui tabulas affert, adduxit simul

Forma expetenda liberalem mulierem

Furtivam, abductam ex Arabia penitissima,

Eam te volo accurare, ut istic veneat,

AC SUO PERICULO IS EMAT, QUI EAM MERCABITUR

MANCIPIO, NEQUE PROMITTET, NEQUE QUISQUAM DABIT.

Probum & numeratum argentum ut accipat, face.

X. *Quinam PILEATI, qui CORONATI venum iverint servi? Quid, SUB CORONA EMERE? Venales GYPSATIS PEDIBUS notabiles.*

Servos autem, quorum nomine venditor nihil praestaret, PILEATOS venum solitos ire, Gellius lib. VII. cap. 4.⁹⁷ ex Coelio Sabino iurisconsulto notat. Huiusmodi enim condicionis mancipia insignia in vendendo erant, ut emptores errare & capi non possent: neque lex vendendi operienda esset, sed oculis iam perciperent, quodnam esset mancipiorum genus. PILEUS denique impositus demonstrabat, eiusmodi servos venumdari, quorum nomine nihil promitteret venditor. Captivos plane, qui lege belli venibant, CORONATOS venisse, ibidem Gellius monet: & innumeris prope Liuii & aliorum testimoniis confirmari potest. Legitimum etiam fuisse acquirendi domini modum, si e praeda quis SUB CORONA EMISSET, Varro lib. II. de Re rust. cap. 10.⁹⁸ tradit. Venetorum quoque omni Senatu necato, reliquos Caesarem SUB CORONA VENDIDISSE, narrat ipse lib. III. c. 16. de Bello Gall.⁹⁹ Venalium autem trans mare advectorum pedes creta denotabant, eratque hoc insigne venalitiis gregibus, ut cretatis, sive gypsatis pedibus venirent, auctore Plinio lib. XXXV. cap. 17.¹⁰⁰ & 18. Tibullo lib. II. Eleg. 3. v. 63.¹⁰¹

Quem saepe coegit,

Barbara GYPSATOS ferre catasta PEDES.

Ovidio lib. I. Amor. Eleg. 8. v. 63.¹⁰²

Nec tu, si quis erit capitis mercede redemptus,

Despice GYPSATI nomen inane PEDIS.

Hoc denique sentit Iuvenalis Sat. I. v. III.¹⁰³ cum ait:

Nuper in hanc urbem PEDIBUS qui venerat ALBIS.

⁹⁵ D. 24, 1, 31, 5 (B D. 24, 1, 31, 4).

⁹⁶ Plaut. Persa 520sqq.

⁹⁷ Gell. NA 6, 4, 1 (B 7, 4).

⁹⁸ Varro rust. 2, 10, 4.

⁹⁹ SHA Gall. 7, 2, 5.

¹⁰⁰ Plin. nat. 35, 199.

¹⁰¹ Tibull. 2, 3, 59-60.

¹⁰² Ovid. am. 1, 8, 63.

¹⁰³ Iuv. 1, 3.

XI. MANCIPIORUM singulorum NATIONES indicandae erant. Certus venalibus producendis Romae locus. PLURES quandoque UNA venibant: quot modis id fieri solet?

Mancipiorum utique venditores nationem cuiusque in venditione pronuntiare debuisse, auctor est idoneus Ulpianus in l. 31. §. 21. D. de aedilic. edict.¹⁰⁴ Fuisse vero certum locum Romae, quo solebant venire, qui venales producebantur, indicat l. 17. §. 12. D. eod. tit.¹⁰⁵ Complura autem mancipia, uno instrumento emptionis interposito, interdum venisse, ostendit l. 72. D. de evictionib.¹⁰⁶ Verum cum plura mancipia uno pretio venibant, quemadmodum, usu venisse, docet l. 64. D. de Aedilic. Edict.¹⁰⁷ confuse universis mancipiis pretium constituebatur: aut, singulorum mancipiorum pretio constituto, universa tanti venibant, quantum ex consummatione singulorum fiebat, l. 36. D. eod. tit.¹⁰⁸ Cum vero eiusdem generis plura mancipia venibant, veluti Comoedi, vel chorus, interdum in universos, interdum in singulos, seu in singula capita pretium constituebatur, l. 34. D. de Aedilic. Edict.¹⁰⁹

XII. *Servi CUM PECULIO aut SINE ILLO venibant, aliisque rebus adiectis.*

Porro servus interdum CUM PECULIO venibat, l. 23. & l. 30. D. de actionib. empt.¹¹⁰ l. 11. §. 6. D. de pecul.¹¹¹ l. 33. D. de Aedilic. Edict.¹¹² Paulus in l. 5. D. de evictionibus.¹¹³ *Servi venditor, PECULIUM ACCESSURUM, dixit.* Atque adeo nonnumquam peculii quantitas dicebatur. Celsus in l. 38. D. de actionib. empt.¹¹⁴ *Si venditor hominis, dixit, PECULIUM EUM HABERE DECEM.* Inde est, quod Ulpianus in l. 13. §. 4. D. eod.¹¹⁵ tradit, si venditor DE PECULIO MENTITUS SIT, empti iudicio eum teneri, ut praestet emptori, QUANTO PLURIS SERVUM EMISSET, SI ITA PECULIATUS ESSET. Contra servi venditor interdum excipiebat, NE CUM PECULIO VENIRET, l. 29. D. de contrah. empt.¹¹⁶ In venditione autem servi semper peculium exceptum intelligebatur, nisi, UT ID ACCEDERET, nominatim cautum esset, l. 3. D. de evictionibus.¹¹⁷ Plane servi venditioni quidvis adiacere licebat: nam & plerumque plus in peculio erat, quam in servo, & nonnumquam vicarius, qui accedebat, pluris erat,

¹⁰⁴ D. 21, 1, 31, 21.

¹⁰⁵ D. 21, 1, 17, 12.

¹⁰⁶ D. 21, 2, 72.

¹⁰⁷ D. 21, 1, 64 pr.

¹⁰⁸ D. 21, 1, 36.

¹⁰⁹ D. 21, 1, 34 pr.

¹¹⁰ D. 19, 1, 23 & D. 19, 1, 30 pr.

¹¹¹ D. 15, 1, 11, 6.

¹¹² D. 21, 1, 33 pr.

¹¹³ D. 21, 2, 5.

¹¹⁴ D. 19, 1, 38 pr.

¹¹⁵ D. 19, 1, 13, 4.

¹¹⁶ D. 18, 1, 29.

¹¹⁷ D. 21, 2, 3.

quam servus, qui venibat. Hominem vero Aediles ei rei, quae minoris esset, accedere nolebant, l. 44. D. de Aedilic. Edict.¹¹⁸

XIII. *Mancipia variis sub conditionibus vendita, veluti, REDHIBENDI INTRA CERTUM TEMPUS, SI DISPLICUISSET, item, RATIONUM REDDENDARUM, USUSFRUCTUS, qui in servo esset, exprimendus erat.*

Interdum etiam mancipium ita venibat, UT, NISI PLACUISSET, INTRA PRAEFINITUM TEMPUS REDHIBERETUR, l. 31. §. 22. D. de Aedilic. Edict.¹¹⁹ Servum etiam ita venditum, SI RATIONES ARBITRIO DOMINI COMPUTASSET, refert Ulpianus in l. 7. D. de contrahend. empt.¹²⁰ Quod si servi venditi ususfructus ad alium pertineret, exprimi hoc a venditore necesse erat. Iulianus in l. 39. §. ult. D. de Evictionibus.¹²¹ *Qui servum venditum tradit, & dicit, USUMFRUCTUM IN EO SEI ESSE, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio usumfructum petente, perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset, USUSFRUCTUS NOMINE ADVERSUS SEIUM NON TENERI.*

XIV. *Variae in servorum venditionibus leges dici solitae: UT EXPORTARENTUR, NE ALIQUO LOCI MORARENTUR; imo, NE EXPORTARENTUR.*

Variae praeterea in servorum venditionibus leges dici consueverant. Interdum enim ea lege venibant, UT EXPORTARENTUR, vel UT ITALIA EXPORTARENTUR, l. 2. D. de serv. export.¹²² Tit. si serv. export. ven. C.¹²³ Servum etiam ea lege venisse, NE IN ITALIA ESSET: QUOD SI ALITER FACTUM ESSET, CONVENISSE CITRA stipulationem, UT POENAM PRAESTARET EMPTOR, refert Papinianus in l. 7. d. de serv. export.¹²⁴ Ulpianus vero in l. 1. D. eod.¹²⁵ servum ita distractum esse, proponit, NE ALIQUO LOCI MORARENTUR. Augustum utique, Suetonius in eius vita cap. 21.¹²⁶ narrat, saepius rebellantes non graviore umquam poena multasse, quam ut captivos sub lege venundaret, NE IN VICINA REGIONE SERVIRENT, NEVE INTRA XXX. ANNUM LIBERARENTUR. Servum etiam SUB POENA VINCULORUM distractum a domino, memorat Ulpianus in l. 17. §. 19. D. de Aedilic. Edict.¹²⁷ Pacto quoque in venditione apposito, INTERDICTUM FUISSE POMOERIO CIVITATIS servo, refert Papinianus in l. 5. D. de serv. export.¹²⁸ Per contrarium, interdum convenisse, NE POENAE CAUSA SERVUS VENDITUS EXPORTARETUR, docet l. 7. D. eod.¹²⁹

¹¹⁸ D. 21, 1, 44 pr.

¹¹⁹ D. 21, 1, 31, 22.

¹²⁰ D. 18, 1, 7 pr.

¹²¹ D. 21, 2, 39, 5.

¹²² D. 18, 7, 2.

¹²³ C. 4, 55.

¹²⁴ D. 18, 7, 7.

¹²⁵ D. 18, 7, 1.

¹²⁶ Suet. Aug. 21.

¹²⁷ D. 21, 1, 17, 19.

¹²⁸ D. 18, 7, 5.

¹²⁹ D. 18, 7, 7.

XV. *In venditione mancipiorum, excipi solebat: NE PROSTITUERENTUR. Item MANUS INIECTIO excipiebatur, si contra legem venditionis quid fieret.*

Interdum venditione excipiebatur, NE MANCIPIUM PROSTITUERETUR, l. 6. D. de serv. exportand.¹³⁰ Imp. Alexander in l. ult. C. si mancip. ita venierit.¹³¹ *Eam, quae ita venierit, NE CORPORE QUAESTUM FACERET.* Nonnumquam addebatur, UT PROSTITUTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS ANCILLA LIBERA ESSET, l. 9. D. de serv. exportand.¹³² Pomponius in l. 34. D. de evictionibus.¹³³ *Si mancipium ita emeris, NE PROSTITUATUR, ET CUM PROSTITUTUM FUISSET, UT LIBERUM ESSET, Imp. Alexander in l. 2. C. si mancip. ita venier.*¹³⁴ *Mulierem, quam ita venisse, allegas, NE PROSTITUERETUR, AUT SI PROSTITUTA FUERIT, LIBERA ESSET.* Ulpianus in l. 10. §. 1. D. de in ius vocand.¹³⁵ PROSTITUTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS *venditorem habebit patronum, si hac lege venierat, UT SI PROSTITUTA ESSET, FIERET LIBERA.* Interdum etiam, quemadmodum Paulus in l. 56. D. de contrahend. empt.¹³⁶ docet, sub hoc pacto venibat ancilla, NE PROSTITUERETUR, ET SI CONTRA FACTUM ESSET, UTI LICERET VENDITORI, EAM ABDUCERE. Sic Imp. Alexander in l. 1. C. si mancip. ita venier.¹³⁷ *Eam, quae ita veniit, UT, SI PROSTITUTA FUISSET, ABDUCENDI POTESTAS ESSET.* Interdum etiam MANUS INIECTIO in hac re excipiebatur, id est, ut manum iniicere venditori in eam, quae contra legem venditionis prostituta esset, liceret. Paulus in l. 7. D. qui sine manumiss.¹³⁸ *In eo, qui, cum possit abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta, MANUS INIECTIONEM VENDIDIT.* Ulpianus in l. 10. §. 1. D. de in ius vocand.¹³⁹ *Si venditor, qui MANUS INIECTIONEM EXCEPIT, ipse prostituit.* Iustinianus in l. 1. §. 4. C. de lat. libert. tollend.¹⁴⁰ *Si quis ancillam suam sub hac conditione alienaverit, NE PROSTITUATUR, novus autem dominus impia mercatione eam prostituendam esse tentaverit, vel si pristinus dominus INIECTIONEM MANUS, in tali alienatione sibi RESERVAVERIT.* Et aliis quoque pactis eiusmodi manus iniectio excipi solebat. Paulus in l. 9. D. de serv. export.¹⁴¹ *Titius servum vendidit ea lege, UT SI ROMAE MORATUS ESSET, MANUS INIICERE LICERET.* Imp. Severus & Antoninus in l. 1. C. si serv. export. ven.¹⁴² *Lege venditionis exportata mancipia sub denuntiatione MANUS INIICIENDAE.* Idemque in l. 2. C. eod.¹⁴³ *Si ut MANUS INIECTIONEM HABERES, cavisti.*

¹³⁰ D. 18, 7, 6 pr.

¹³¹ C. 4, 56, 3.

¹³² D. 18, 7, 9.

¹³³ D. 21, 2, 34 pr.

¹³⁴ C. 4, 56, 2.

¹³⁵ D. 2, 4, 10, 1.

¹³⁶ D. 18, 1, 56.

¹³⁷ C. 4, 56, 1.

¹³⁸ D. 40, 8, 7.

¹³⁹ D. 2, 4, 10, 1.

¹⁴⁰ C. 7, 6, 1, 4.

¹⁴¹ D. 18, 7, 9.

¹⁴² C. 4, 55, 1.

¹⁴³ C. 4, 55, 2.

Papinianus quoque puellam ea lege venditam, UT SI INTRA ANNUM NON MANUMITTERETUR, MANUM INICERE LICERET, proponit in l. 20. §. 1. D. de manumissionibus.¹⁴⁴

XVI. Mancipia quandoque ea lege vendita, UT MANUMITTERENTUR INTRA CERTUM TEMPUS: *contra quandoque*, NE MANUMITTERENTUR: *aliquando ita*, UT NIHIL EXCIPERETUR.

Quandoque etiam mancipia ea lege venibant, UT MANUMITTERENTUR, l. 13. D. de oper. libertor.¹⁴⁵ l. 6. & l. ult. D. qui sine manumiss.¹⁴⁶ l. 30. D. qui & a quibus manum.¹⁴⁷ Imp. Alexander in l. 2. C. mancip. ita fuer. alien.¹⁴⁸ *Si ea lege Chrestes servum suum, seu naturalem filium venumdedit*, UT EMPTOR EUM MANUMITTERET. Idem in l. 3. C. eod.¹⁴⁹ *Si iusta Saturnino puellam, nomine Firmam, agentem tunc annos septem, hac lege vendiderit*, UT CUM HABERET ANNOS VIGINTI QUINQUE, LIBERA ESSET. Scaevola in l. ult. D. de serv. exportand.¹⁵⁰ *Cum venderet Pamphilam & Stichum, venditioni insererat pactum conventum*, UTI NE EADEM MANCIPIA ALTERIUS SERVITUTEM QUAM SEI PATERENTUR: POST MORTEMQUE EIUS IN LIBERTATEM MORARENTUR. Addebatur vero aliquando, UT INTRA CERTUM TEMPUS MANUMITTERENTUR, l. 8. D. de serv. exportand.¹⁵¹ l. 3. D. qui sine manumiss.¹⁵² Modestinus in l. 8. §. 1. D. de iure patronat.¹⁵³ *Servus is, qui ea lege distractus est*, UT MANUMITTERETUR INTRA TEMPUS. Paulus in l. 3. D. de serv. export.¹⁵⁴ *Si quis hac lege veniit*, UT INTRA CERTUM TEMPUS MANUMITTATUR. Idem in l. 1. D. qui sine manumiss.¹⁵⁵ *Si servus venditus est*, UT INTRA CERTUM TEMPUS MANUMITTATUR. Nonnumquam etiam poena adiciebatur. Papinianus in l. 20. §. 1. D. de manumissionibus.¹⁵⁶ *Puellam ea lege vendidit*, UT POST ANNUM AB EMPTORE MANUMITTERETUR: QUOD SI NON MANUMISSET, *convenit*, UTI MANUM INICERET, AUT DECEM AUREOS EMPTOR DARET. Imp. Alexander in l. ult. C. si mancip. ita fuer. alien.¹⁵⁷ *Si puellam ea lege vendidisti*, UT MANUMITTERETUR: ET SI MANUMISSA NON ESSET, CENTUM AUREI PRAESTARENTUR.

---

¹⁴⁴ D. 40, 1, 20, 2 (B 1).

¹⁴⁵ D. 38, 1, 13 pr.

¹⁴⁶ D. 40, 8, 6 és D. 40, 8, 1.

¹⁴⁷ D. 40, 9, 30 pr.

¹⁴⁸ C. 4, 57, 2.

¹⁴⁹ C. 4, 57, 3.

¹⁵⁰ D. 18, 7, 10.

¹⁵¹ D. 18, 7, 8.

¹⁵² D. 40, 8, 3.

¹⁵³ D. 37, 14, 8, 1.

¹⁵⁴ D. 18, 7, 3.

¹⁵⁵ D. 40, 8, 1.

¹⁵⁶ D. 40, 1, 20, 2 (B 1).

¹⁵⁷ C. 4, 57, 6.

Contra interdum ita venibant mancipia, NE AD LIBERTATEM PERDUCERENTUR. Imp. Gordianus in l. 5. C. si mancip. ita fuer. alien.¹⁵⁸ *Ea quidem mancipia, quorum venditio eam legem accepit, NE AD LIBERTATEM PERDUCANTUR, etiam si manumittantur, nancisci libertatem non possunt.* Ulpianus l. 3. §. 15. D. de SC. Silan.¹⁵⁹ *Si hac lege servus distractus erat quis, NE MANUMITTERETUR.* Paulus in l. 9. D. de manumissionibus.¹⁶⁰ *Servus hac lege venditus, NE MANUMITTATUR.* Marcianus in l. 9. §. ult. D. qui & a quibus.¹⁶¹ *Qui hac lege venierint, NE MANUMITTANTUR.* Ulpianus in l. 4. §. 9. D. de manumissionibus.¹⁶² *Si exportandus, vel hac lege venierit, vel testamento hanc condicionem acceperit, NE UMQUAM MANUMITTERETUR.* Et hoc est, quod ait Ulpianus in l. 44. §. 7. D. de legat. I.¹⁶³ *si is sit servus, qui in perpetuam servitute venerit.* Quandoque autem ita venibat mancipium, UT NIHIL EXCIPERETUR. Seneca lib. I. Controvers. 2.¹⁶⁴ *Vendit pirata, emit leno, EXCIPITUR NIHIL.* Servi plane emptor interdum donec pretium solveret, eum conductum rogabat, ut ostendit l. 16. D. de peric. & commod. rei vend.¹⁶⁵

XVII. In OVIVM emptionibus usitatae formulae. FRUCTUM OVIVM qua lege venire oportuerit?

Iam ut ad pecudum venditiones transgrediamur, quemadmodum quamque pecudem emi oporteret civili iure, Varro lib. II. de Re rust. cap. I.¹⁶⁶ se dicturum profitetur: *Neque in omnibus, ait ille, satis est stipulatio, aut solutio numerorum ad mutationem domini. In emptione alias stipulandum statim esse e valetudinario, alias e sano pecore, alias e neutro.* Idem eiusdem lib. cap. 2.¹⁶⁷ haec de ovium emptionibus tradit: *In emptionibus iure utimur eo, quod lex praescripsit. In ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt. Quidam enim pretio facto in singulas oves, UT AGNI CHORDI DUO PRO UNA OVE ANNUMERENTUR, ET SI CUI VETUSTATE DENTES ABSUNT, ITEM BINAE PRO SINGULIS UT PROCEDANT. DE RELIQUO ANTIQUA FERRE FORMULA UTUNTUR. Cum emptor dixit, TANTI SUNT MI EMPTAE? & ille respondit, SUNT, & expromisit numos: emptor stipulatur prisca formula sic: ILLASCE OVES, QUA DE RE AGITUR, SANAS RECTE ESSE, UTI PECUS OVILLUM, QUOD RECTE SANUM EST EXTRA LUSCAM, SURDAM, MINAM, ID EST VENTRE GLABRO, NEQUE DE PECORE MORBOSO ESSE, HABEREQUE RECTE LICERE. HAEC SIC RECTE FIERI SPONDES?*

Fructum vero ovium hac lege venire oportuisse, Cato de Re rustic. cap. 150.¹⁶⁸ tradit, IN SINGULAS CAESI P. I. S. DIMIDIUM ARIDUM, LACTRE FERIS QUOD MULSERIT DIMIDIUM, ET

¹⁵⁸ C. 4, 57, 5.

¹⁵⁹ D. 29, 5, 3, 15.

¹⁶⁰ D. 40, 1, 9.

¹⁶¹ D. 40, 9, 9, 2.

¹⁶² D. 40, 1, 4, 9.

¹⁶³ D. 30, 44, 7.

¹⁶⁴ Sen. contr. 1, 2, 9-10.

¹⁶⁵ D. 18, 6, 17 (16).

¹⁶⁶ Varro rust. 2, 1, 15.

¹⁶⁷ Varro rust. 2, 2, 5.

¹⁶⁸ Cato agr. (B De re rustica) 150.

PRAETEREA LACTIS URNAM I. HISCE LEGIBUS AGNUS DIEM ET NOCTEM QUI VIXERIT, IN FRUCTUM, ET KAL. IUN. EMPTOR FRUCTU DECEDAT. SI INTERCALATUM ERIT K. MAIIS AGNOS XXX, NE AMPLIUS PROMITTAT. OVES, QUAE NON PEPPERINT, BINAE PRO SINGULIS IN FRUCTU CEDENT. DIE LANAM, ET AGNOS VENDAT. MENSES X. AB COACTORE RELECET PORCOS SERARIOS. IN OVES DENAS SINGULOS PASCAT. CONDUCTOR II. MENSES PASTOREM PRAEBEAT, DONEC DOMINO SATISFECERIT, AUT SOLVERIT, PIGNORI ESTO.

XVIII. BOVES, EQUI, MULAE, *quibus formulis & legibus emi consueverint?*

Boves vero uti emi solerent, Varronis verbis docebo. Sic enim ille lib. II. de Re rustic. cap. 5.¹⁶⁹ scribit: *Eos cum emimus domitos, stipulamur sic, ILLOSCE BOVES SANOS ESSE, NOXISQUE PRAESTARI? Cum indomitos, sic, ILLOSCE IUVENTOS SANOS RECTE, DEQUE PECORE SANO ESSE, NOXISQUE PRAESTARI SPONDES? Paulo veribosius haec, qui Manilii actiones sequuntur: lanii, qui ad cultrum bovem emunt, & qui ad altaria, HOSTIAE SANITATEM non solent STIPULARI.* Alfenus in l. 52. §. 3. D. ad L. Aquil.¹⁷⁰ proponit, quemdam boves vendidisse ea lege, UT DARET EXPERIENDOS. Similique lege equos & mulas quandoque venisse, Ulpianus testis est in l. 20. D. de praescript. verb.¹⁷¹ *Si tibi, inquit, equos venales experiundos dedero, UT, SI IN TRIDUO DISPLICUISSENT, REDDERES.* Et §. 1. ead. l.¹⁷² *Si mulas tibi dedero, UT EXPERIARIS, ET SI PLACUISSENT, EMERES: SI DISPLICUISSENT, UT IN DIES SINGULOS ALIQUID PRAESTARES.* Equum autem empturus solvi iubebat stratum, ait Seneca lib. XI. Epist. 81.¹⁷³

XIX. PECORUM & IUMENTORUM *venditores quid cavere & promittere solerent?*
CAPRAS SANAS ESSE *nunquam promittebant. In CANUM venditione interpositae stipulationes & leges.*

Animalium plane venditor, quemadmodum Ulpianus in l. 11. §. 3. D. de actionibus empt.¹⁷⁴ scribit, cavere debebat, EA SANA PRAESTARI, & qui iumenta vendebat, solebat ita promittere, ESSE, BIBERE, UT OPORTET. Itaque & in equorum & in mulorum emptione de sanitate & noxa stipulari emptor consueverat, teste Varrone lib. II. de Re rustic. cap. 7. & 8.¹⁷⁵ Eademque in asinorum venditione stipulatio interponi consueverat. Sic enim ille lib. II. c. 7.¹⁷⁶ scribit: *In mercando item, ut ceterae pecudes, emptionibus ac traditionibus dominum mutant: DE SANITATE ET NOXA SOLET CAVERI.* Sed & in suibus vendendis idem caveri solitum, ipse Varro lib. II. cap. 4.¹⁷⁷ docet his verbis: *Emi solent sic, ILLASCE SUES*

¹⁶⁹ Varro rust. 2, 5, 10.

¹⁷⁰ D. 9, 2, 52, 3.

¹⁷¹ D. 19, 5, 20 pr.

¹⁷² D. 19, 5, 20, 1.

¹⁷³ Sen. ep. 11, 8, 1.

¹⁷⁴ D. 19, 1, 11, 4-5 (B D. 19, 1, 11, 3).

¹⁷⁵ Varro rust. 2, 7, 6.

¹⁷⁶ Varro rust. 2, 7, 6.

¹⁷⁷ Varro rust. 2, 4, 5.

SANAS ESSE, HABEREQUE RECTE LICERE, NOXISQUE PRAESTARI, NEQUE DE PECORE MORBOSO ESSE SPONDES? *Quidam adiiciunt*, PERFUNCTAS ESSE A FEBRI, ET A FORIA. At in caprarum venditione, contra atque in ceteris pecudibus, sanitas, eodem auctore, non promittebatur: *De emptione*, ait ille lib. II. cap. 3.¹⁷⁸ *aliter dico, atque fit, quod* CAPRAS SANAS sanus nemo promittit. Numquam enim sine febris sunt. Itaque stipulamur paucis exceptis verbis, ac *Manilius scriptum reliquit, sic*, ILLAS CAPRAS HODIE RECTE ESSE, ET BIBERE POSSE, HABEREQUE RECTE LICERE SPONDES? De capris plane Varroni suffragatur Plutarchus εν Αιτιοις p. 290.¹⁷⁹ Eius verba haec sunt: Διατι κυνος και αγος εκελευον απεχεθαι τον ιερα, μητε απτομενον μητε ονομαζοντα; Ποτερον της μεν αγος εδελυττομενον το ακυλασον και δυσωδες, η φοβεμενοι το ωσεμικικον δοκει γαρ επιληψιακαταλαμβανεθαι μαλιςα των ζωων, και προσαναχρωννυθαι τοις φαγουσιν η ζιγουσιν, υπο τν παντες εχομενοις. Αιτιαν δε λεγουσι την ζενοτετα των πνευματικων πορων πολλακις επιλαμβανομενην, τεκμαιρομενοι τη λεπτοτητι της φωνης. Και γαρ ανθρωπων οσοις επιληπτιζεσι συμβαινει φθεγεσθαι μηκασμω παραπλησιαν φωνη αφιασι.

Plinius lib. VIII. cap. 50.¹⁸⁰ de capris agens: *Auribus eas spirare, non naribus, nec unquam febris carere, Archelaus auctor est.* Idem lib. XXVIII. cap. 10.¹⁸¹ de eodem pecudum genere tractans, *Millia praeterea remediorum ex eo animali demonstrantur, sicut apparebit. Quod quidem miror, cum febris negentur carere.* Servius in VII. Aeneid. ad versum 519.¹⁸² *Tum vero ad vocem celeres*, Capram, adnotat, esse proprie Ditis patris hostiam, quod capra semper febriculosa sit. *Nam & ipsum, ait, Ditem patrem februum esse, dicunt.*

Enimvero in canum venditione easdem de sanitate & noxa stipulationes, quas & in pecore, fieri consuevisse, Varro lib. II. de Re rustic. c. 9.¹⁸³ scribit, cuius verba, quod ad leges in huiusmodi animalium emptione dictas pertineant, subieci. DE SANITATE ET NOXA stipulationes fiunt eaedem, quae in pecore: nisi quod hic utiliter exceptum est. *Alii pretium faciunt* IN SINGULA CAPITA CANUM. *Alii, UT CATULI SEQUANTUR MATREM: Alii, UT BINI CATULI UNIUS CANIS NUMERUM OBTINEANT, ut solent bini agni, ovis: plerique, ut ACCEDANT CANES, QUI CONSUERUNT ESSE UNA.* Avfidio etiam Pontiano, cum greges ovium in Umbria emeret, CANES ACCESSISSE SINE PASTORIBUS, ibidem scribit. Interdum autem IUMENTA PARIA, interdum IUGUM, vel PAR, vel DUO PARIA MULARUM venibant, l. 38. §. 13. §. 14. & §. ult. D. de Aedilic. edict.¹⁸⁴

XX. VINUM quomodo vendi solet, quibusque legibus? VINUM DOLIARE, vel EX DOLIARIO pars vini, item AD MENSURAM, AD DEGUSTATIONEM, PER AVERSIONEM; & VINUM PENDENS, quibus legibus veniret?

¹⁷⁸ Varro rust. 2, 3, 5.

¹⁷⁹ Plutarch. mor. 290.

¹⁸⁰ Plin. nat. 8, 50.

¹⁸¹ Plin. nat. 28, 10.

¹⁸² Serv. Aen. 7, 519.

¹⁸³ Varro rust. 2, 9, 7.

¹⁸⁴ D. 21, 1, 38, 13-14.

Quod ad vini venditionem attinet, sciendum est, interdum VINUM DOLIAE emptum, l. 1. §. 4. D. de peric. & commod. rei vend.¹⁸⁵ Gaius in l. 18. D. eod. tit.¹⁸⁶ Si VINA, QUAE IN DOLIIS ERANT, *venierint*. Interdum vero EX DOLIARIO pars vini venibat, veluti, METRETAE CENTUM, l. 35. §. 7. D. de contrahend. empt.¹⁸⁷ Paulus in l. 5. D. de peric. & commod.¹⁸⁸ *Si, verbi gratia, AMPHORAE CENTUM EX EO VINO, QUOD IN CELLA ESSET, venierint*. Vinum autem in doliis, Cato libro de Re rustic. cap. 148.¹⁸⁹ hoc modo venire, tradit: VINI IN CULLEOS SINGULOS QUADRAGENAE, ET SINGULAE URNAE DABUNTUR, QUOD NEQUE ACEAT, NEQUE MUCEAT. ID DABITUR IN TRIDUO PROXIMO, VIRI BONI ARBITRATU DEGUSTATO. SI NON ITA FECERIT, VINUM PRO DEGUSTATO ERIT. QUOT DIES PER DOMINUM MORA FUERIT, QUO MINUS VINUM DEGUSTET, TOTIDEM DIES EMPTORI PROCEDENT. VINUM ACCIPITO ANTE K. IAN. PRIMAS. SI NON ANTE ACCEPERIT, DOMINUS VINUM ADMETIETUR. QUOD ADMENSUM ERIT, PRO EO DOMINUS VINUM ADMETIETUR. QUOD ADMENSUM ERIT, PRO EO DOMINUS RESOLVITO. SI EMPTOR POSTULARIT, DOMINUS IUSIURANDUM DABIT, VERUM FECISSE. LOCUS VINI AD K. OCTOBRES PRIMAS DABITUR, SI ANTE NON DEPORTAVERIT, DOMINUS VINO, QUID VOLET, FACIET. *Cetera lex quae oleae pendenti.*

Plerumque certe AD MENSURAM vinum venibat, l. 1. §. 1. D. de peric. & commod.¹⁹⁰ diesque ad metiendum praestituebatur, d. l. 1. §. 3.¹⁹¹ In potestate autem contrahentium fuisse, quibus mensuris negotiatores vina compararent, Papirius Iustus, in l. 71. D. de contrahend.¹⁹² empt. scribit. Nonnumquam ita vinum venibat, UT DEGUSTARETUR, degustationique dies dicebatur. Ulpianus in l. 4. D. de peric. & commod.¹⁹³ *Si quis vina vendiderit, & INTRA CERTUM DIEM DEGUSTANDA DIXERIT*. Alia autem degustandi, alia metiendi causa erat. Nam Gustus ad hoc tantum proficiebat, ut improbare liceret: Mensura vero non eo proficiebat, ut aut plus, aut minus veniret, sed ut appareret, quantum emeretur, l. 34. §. 5. D. de contrahend. empt.¹⁹⁴ Interim vero conveniebat, QUO AD PERICULUM VINI VENDITOR SUSTINERET, l. 1. in princ. D. de peric. & commod.¹⁹⁵ Vina etiam empta, EXCEPTIS ACIDIS ET MUCIDIS, proponit Pomponius in l. 6. D. eod. tit.¹⁹⁶ Vinum autem ita quandoque venibat, UT IN SINGULAS AMPHORAS CERTUM PRETIUM DICERETUR, l. 35. §. 5. D. de contrahend. empt.¹⁹⁷ Quandoque vero PER AVERSIONEM VENIBAT, l. 4. §. 1. & §. 2. D. de peric. & commod.¹⁹⁸ Vina plane tradita videbantur, cum

---

¹⁸⁵ D. 18, 6, 1, 4.

¹⁸⁶ D. 18, 6, 16 (15) – (B 18).

¹⁸⁷ D. 18, 1, 35, 7.

¹⁸⁸ D. 18, 6, 5.

¹⁸⁹ Cato agr. 148.

¹⁹⁰ D. 18, 6, 1, 1.

¹⁹¹ D. 18, 6, 1, 3.

¹⁹² D. 18, 1, 71.

¹⁹³ D. 18, 6, 4 pr.

¹⁹⁴ D. 18, 1, 34, 5.

¹⁹⁵ D. 18, 6, 1 pr.

¹⁹⁶ D. 18, 6, 6.

¹⁹⁷ D. 18, 1, 35, 5.

¹⁹⁸ D. 18, 6, 4, 1 és D. 18, 6, 4, 2.

claves cellae vinariae emptori traditae erant, l. 1. §. 21. D. de adquir. poss.¹⁹⁹ VINUM etiam PENDENS interdum venibat. Iulianus in l. 25. D. de actionibus empt.²⁰⁰ *Qui PENDENTEM VINDEMIAM emit.* Plinius lib. XIV. cap. 4.²⁰¹ *Emptori addicta PENDENTE VINDEMIAM.* Vinum autem pendens hac lege venire oportere, tradit Cato libro de Re rustica cap. 147.²⁰² VINACEOS ILLUTOS ET FAECEM RELINQUITO. LOCUS VINIS AD K. PRIMAS DABITUR. SI NON EXPORTAVERIS, DOMINUS VINO, QUID VOLET, FACIET. Ceteram legem eandem fuisse cum ea, quae oleae pendenti diceretur, addit.

XXI. *Quomodo, & quibus legibus veniret* OLEA PENDENS, *ipsumque* OLEUM, FRUMENTA, *eaque,* QVAE IN HERBIS ERANT, *item* ARBORES STANTES.

Oleam vero pendentem hac lege venire oportuisse, idem Cato de Re rustic. cap. 146.²⁰³ tradit. OLEA PENDENS IN FUNDO VENAFRO VENIBIT. QUI OLEAM EMERIT, AMPLIUS QUAM QUANTI EMERIT, OMNIS PECUNIAE CENTESIMA ACCEDET. PRAECONIUM PRAESENS, SS. L. ET OLEUM ROMANICI PONDO VIII. D. TURIDIS P. CC. OLEAE CADUCAE MO. L. MO. STICTIVAE X. MODIO OLEARIO MENSUM DATO UNGUINIS PONDO X. PONDERIBUS MODIISQUE DOMINI DATO IRI PRIMAE COTULAS DUAS. DIES ARGENTO EX K. NOV. MENSIVM X. OLEAE LEGENDAE FACIUNDAE QVAEQUE LOCATA EST, ET SI EMPTOR LOCARIT, IDIBUS SOLVITO. RECTE HAEC DARI, FIERIQUE, SATISQUE DARI DOMINO, AUT CUI IUSSERIT, PROMITTITO, SATISQUE DATO ARBITRATU DOMINI. DONICUM SOLUTUM ERIT, AUT ITA SATIS DATUM ERIT, QVAE IN FUNDO ILLATA ERUNT, PIGNERI SUNTO. NE QUID EORUM DE FUNDO DEPORTATO. SI QUID EORUM DE FUNDO DEPORTATO. SI QUID DEPORTAVERIT, DOMINI ESTO. VASA, TORCULA, FUNES, SCALAS, TRAPETOS, SI QUID ET ALIUD DATUM ERIT, SALVA RECTE REDDITO, NISI QVAE VETUSTATE FRACTA ERUNT. SI NON REDDET, AEQUUM SOLVITO. SI EMPTOR LEGULIS ET FACTORIBUS, QUI ILLIC OPUS FECERINT, NON SOLVERIT, CUI DARI OPORTEBIT, SI DOMINUS VOLET, SOLVAT. EMPTOR DOMINO DEBETO, ET ID SATISDATO, PROQUE EA RE ITA, UTI S. S. E. ITEM PIGNERI SUNTO. Quae notae hoc significant, *uti supra scriptum est.* Fructum etiam olivae pendentis venditum docet l. 39. D. de contrah. empt.²⁰⁴ Oleum vero ipsum ita plerumque venibat, ut in singulos metretas pretium diceretur, l. 35. §. 5. D. de contrah. emptio.²⁰⁵ Hic est quod in olei emptio ponderibus minoribus emptorem, vel contra adhibitibus iniquis ponderibus in modo circumventum venditorem ab emptore proponit Ulpian. in l. 32. D. de actionibus empt.²⁰⁶ Sed & frumentum plerumque ita venibat, ut in singulos modios certum pretium diceretur, l. 35. §. 5. D. de contrah. empt.²⁰⁷ Quemdam autem cum FRUMENTA, QVAE IN HERBIS ERANT, venderet, dixisse Labeo refert, SI QUID VI

¹⁹⁹ D. 41, 2, 1, 21.

²⁰⁰ D. 19, 1, 25.

²⁰¹ Plin. nat. 14, 4.

²⁰² Cato agr. 147 (B De re rustica).

²⁰³ Cato agr. 147 (B De re rustica).

²⁰⁴ D. 18, 1, 39, 1.

²⁰⁵ D. 18, 1, 35, 5.

²⁰⁶ D. 19, 1, 32.

²⁰⁷ D. 18, 1, 35, 5.

AUT TEMPESTATE FACTUM ESSET, SE PRAESTATURUM, l. 78. §. ult. D. de contrahend. empt.²⁰⁸ Ut autem fructus pendentes venibant, ita & dominum fundi de praedio ARBORES STANTES vendisse, narrat Pomponius in l. Quintus, D. de actionibus empti.²⁰⁹

XXII. PABULUM HYBERNUM *qua lege venire oportuerit?*

Ceterum qua lege PABULUM HYBERNUM venire oporteret, Cato libro de Re rustica cap. 149.²¹⁰ docet in haec verba: QUA VENDAS VINI DICITO. PABULUM FRUI OCCIPITO EX KALEND. SEPTEMBRIBUS. PRATO SICCO DECEDAT, UBI PRIUS FLORERE CEPERIT. PRATO IRRIGVO, UBI SUPER INFERVE VICINUS PERMITTET, TUM DECEDITO, VEL DIEM CERTAM UTRIQUE FACITO. CAETERO PABULO KAL. MARTIIS CEDITO. BUBUS DOMITIS BIMIS CANTERIO UNI, CUM EMPTOR PASCET, DOMINO PASCERE RECIPITUR. OLERIS, ASPARAGIS, LIGNIS, AQUA, ITINERE, ACTU, DOMINI USIONI RECIPITUR. SI QUID EMPTOR, AUT PASTORES, AUT PECUS EMPTORIS DOMINO DAMNI DEDERIT, BONI VIRI ARBITRATU RESOLVAT. SI QUID DOMINUS, AUT FAMILIA, AUT PECUS, EMPTORI DAMNI DEDERIT, VIRI BONI ARBITRATU RESOLVETUR. DONICUM PECUNIAM SATISFECERIT AUT DELEGARIT, PECUS ET FAMILIA, QUAE ILLIC ERIT, PIGNERI SUNTO. SI QUID DE IIS REBUS CONTROVERSIAE ERIT, ROMAE IUDICIUM FIAT.

XXIII. *In VASORUM venditione quae promitti solerent? NAVIS venibat CUM INSTRUMENTO.*

De vasorum utique venditione haec Pomponius in l. 6. §. 4. D. de actionibus empti.²¹¹ perstringit. *Si vas aliquod mihi vendideris, & dixeris CERTAM MENSURAM CAPERE, VEL CERTUM PONDUS HABERE.* Et mox: *Si vas mihi vendideris, ita UT ADFIRMARES INTEGRUM.* NAVIS etiam CUM INSTRUMENTO, venibat, l. ult. D. de instruct. vel instrum. De scapha vero nisi nominatim convenisset, ea navis esse non censebatur, l. 44. D. de evictionibus.²¹² Ut plurimum certe funiculus a puppe religatus scapham annexam trahebat, ut Cicero lib. II. de Invent. c. 51.²¹³ loquitur.

XXIV. AEDES VENALES, HORTI, PRAEDIA *venalia* INSPICIEBANTUR.

Sed ut ad earum, quae in solo consistunt, venditiones transeam. Qui aedes emebant, villasve, prius eas adhibitis fabris inspiciebant, ut scirent, an in tecto vel parietibus esset aliquid vitii. Cicero Epist. 15. lib. IX. famil. ad Paetum.²¹⁴ *Domum Sullanam desperabam iam, ut tibi proxime scripsi, sed tamen non abieci. Tu velim, ut scribis, cum fabris eam*

---

²⁰⁸ D. 18, 1, 78, 3.

²⁰⁹ D. 19, 1, 40 (B tévesen D. 19, 1, 5 pr.).

²¹⁰ Cato agr. 149.

²¹¹ D. 19, 1, 6, 4.

²¹² D. 21, 2, 44.

²¹³ Cic. inv. 51.

²¹⁴ Cic. ad fam. 15, 9.

perspicias, si enim nihil est in parietibus aut in tecto vitii, cetera mihi probabuntur. Sueton. in Othone cap. 6.²¹⁵ *Deinde liberto adesse architectos nuntiante, quod signum convenerat, quasi venalem domum inspecturus, abscessit.* Similique modo, praedia inspici antequam emptio contraheretur, consuevisse, argumento est l. 9. D. de peric. & commod.²¹⁶ Hortos quoque venales inspici Cicero Attico mandat lib. XIII. Epist. 1. & 28.²¹⁷

XXV. *Venditores domum COMMENDARE solebant, UT BENE AEDIFICATUM Plerumque aedes, UTI OPTIMAE MAXIMAE venibant, vel, UTI POSSESSAE.*

Interdum autem qui domum vendebat, commendandi causa dicebat, DOMUM BENE AEDIFICATAM, l. 43. D. de contrah. empt.²¹⁸ Cicero lib. III. Offic. c. 13.²¹⁹ *Quod si qui PROSCRIBUNT VILLAM BONAM BENE AEDIFICATAM, non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec aedificata ratione.* Plerumque vero aedes UTI OPTIMAE MAXIMAEQUE ERANT, venibant, quemadmodum Ulpian. ostendit in l. 90. D. de verb. significat.²²⁰ Contra in l. 35. D. de servitutibus urb. praed.²²¹ *Si binarum, ait Marcianus, aedium dominus dixisset, EAS QUAS VENDERET, SERVAS FORE.* Domum etiam a quodam, UTI AB EO POSSESSA ERAT, venditam, refert Scaevola in l. 52. §. 2. D. de actionibus empt.²²²

XXVI. *HABITATIO quandoque a venditore EXCIPIEBATUR. De PENSIONIBUS AEDIUM LOCATARUM quando in venditione caveri solet?*

Interdum aedium venditor HABITATIONEM SIBI VEL INQUILINIS SUIS EXCIPIEBAT. Paulus in l. 21. §. ult. D. de actionibus empt.²²³ *Qui domum vendebat, EXCEPIT SIBI HABITATIONEM DONEC VIVERET, AUT IN ANNOS SINGULOS DECEM.* Ulpianus in l. 13. §. 4. D. de actionibus empt.²²⁴ *Si venditor HABITATIONEM EXCEPERIT, UT INQUILINO LICEAT HABITARE, ET COLONO UT PERFRUI LICEAT AD CERTUM TEMPUS.* Heredem quoque, cum domum hereditariam venderet, EXCEPISSE, Papinianus refert, UT HABITATIONES SECUNDUM DEFUNCTI VOLUNTATEM SUPER PRETIUM LIBERTIS PRAESTARENTUR. l. 18. D. de peric. & commod. rei vend.²²⁵

Ac plane qui habitationem alicui locaverat, si aliqua ex causa aedes venderet, curare debebat, ut apud emptorem quoque eadem pactione inquilino habitare liceret, l. 25. §. 1.

²¹⁵ Suet. Otho. 6.

²¹⁶ D. 18, 6, 9.

²¹⁷ Cic. Att. 13, 1 és 13, 28.

²¹⁸ D. 18, 1, 43 pr.

²¹⁹ Cic. off. 3, 13.

²²⁰ D. 50, 16, 90.

²²¹ D. 8, 2, 35.

²²² D. 19, 1, 52, 3 (B 2).

²²³ D. 19, 1, 21, 6.

²²⁴ D. 19, 1, 13, 30 (B 4).

²²⁵ D. 18, 6, 19 (18).

D. locat.²²⁶ Quod si quis in ea insula, quam vendebat, gratis habitationem cui dedisset, ita recipiendo, HABITATORIBUS, AUT QUAM QUISQUE DIEM CONDUCTUM HABET, parum cavebat. Nominatim enim de his recipi oportebat, l. 53. §. ult. D. de actionib. empt.²²⁷ De pensionibus quoque aedium, quae venibant, si eae locatae essent, caveri solebat. Paulus in l. 13. D. qui potior.²²⁸ *Insulam, ait, vendidi: & dixi, PRIORIS ANNI PENSIONEM MIHI, SEQUENTIUM TIBI ACCESSURAM, PIGNORUMQUE AB INQUILINO DATORUM IUS UTRUMQUE SECUTURUM.* Labeo in l. 58. D. Locat.²²⁹ *Insulam uno pretio totam locasti, & eam vendidisti ita, UT EMPTORI MERCEDES INQUILINORUM ACCEDERENT.* Labeo in l. 53. D. de actionib. empt.²³⁰ *Si, MERCEDEM INSULAE ACCESSURAM ESSE EMPTORI, dictum est.* Et mox: *Et in vendenda insula, MERCEDEM EMPTORI CESSURAM ESSE, dixeris.* Ulpianus etiam in l. 13. §. 16. D. eod. titul.²³¹ *cum convenit, ait, UT VENDITOR PRAETERITAM MERCEDEM EXIGAT, ET EMPTORI PRAESTET.*

XXVII. RUTA, CAESA excipi solebant in venditione.

Plane RUTA, CAESA, quae neque aedium fundi essent, a venditore fere recipiebantur. Ulpianus in l. 17. §. 6. D. de actionib. empt.²³² *Si RUTA ET CAESA EXCIPIANTUR IN VENDITIONE.* Cicero Topicis: c. ult.²³³ *Fecique, quod saepe liberales venditores solent, ut, cum aedes fundumue vendiderint, RUTIS CAESIS RECEPTIS, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & loco positum esse videatur.* Idem in Partitionib. c. 31.²³⁴ *Aut cum ex lege praedii, quaeritur, quae sint RUTA CAESA.* Idem lib. II. de Orat. c. 55.²³⁵ *Sed dicet, te, cum aedes paternas venderes, ne IN RUTIS quidem ET CAESIS solum paternum recepisse.* Varro lib. V. de Ling. Latin.²³⁶ *Ideoque in venditionis lege, fundi RUTA CAESA ita dicimus, ut producamus.* Huc pertinet, quod Pomponius in l. 66. §. ult. D. de contrahend. empt. tradit.²³⁷ *Qui scripsit, RUTA, CAESA, QUAEQUE AEDIUM, FUNDIVE NON SUNT, bis idem scriptum.* Eodem etiam referenda est l. 241. D. de verborum significationib.²³⁸

XXVIII. SERVITUTUM RECIPINDARUM antiqua formula.

²²⁶ D. 19, 2, 25, 1.

²²⁷ D. 19, 1, 53, 2.

²²⁸ D. 20, 4, 13.

²²⁹ D. 19, 2, 58 pr.

²³⁰ D. 19, 1, 53 pr.

²³¹ D. 19, 1, 13, 16.

²³² D. 19, 1, 17, 6.

²³³ Cic. top. 26 (100).

²³⁴ Cic. part. 31.

²³⁵ Cic. orat. 2, 55.

²³⁶ Varro ling. 5, 135sqq.

²³⁷ D. 18, 1, 66, 2.

²³⁸ D. 50, 16, 241.

Servitutes autem, quod & ante viginti annos lib. I. selectar. antiquit. c. 19.²³⁹ adnotare me memini, ita recipiebantur, STILLICIDIA, FLUMINA, LUMINA, UTI NUNC SUNT, ITA SINT. PARIES ONERI FERUNDO, UTI NUNC EST, ITA SIT. Cicero lib. I. de Orat. c. 39.²⁴⁰ *Nam cum aedes L. Fusio venderet*, IN MANCIPIO, LUMINA UTI TUM ESSENT, ITA RECIPIT. Illic enim, *in mancipio*, est, *in mancipii lege*, ut eiusdem libri cap. eod. Cicero loquitur. Pomponius in l. 33. D. de contrahend. empt.²⁴¹ *Cum in lege venditionis ita sit scriptum*, FLUMINA, STILLICIDIA, UTI NUNC SUNT, UT ITA SINT, *nec additur, quae flumina vel stillicidia*. Ulpianus in l. 17. §. 3. D. de servit. urban. praed.²⁴² *Haec lex traditionis*, STILLICIDIA, UTI NUNC SUNT UT ITA SINT, *hoc significat, impositam vicinis necessitatem recipiendorum stillicidiorum, non illud, ut etiam emptor stillicidia suscipiat aedificiorum vicinorum. Hoc igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum servitute deberi, se autem nulli debere*. Pomponius in l. 23. D. de servit. urban. praed.²⁴³ *Si servitus imposita fuerit*, LUMINA, QUAE NUNC SUNT, UT ITA SINT. Paulus in l. 33. D. eod. tit.²⁴⁴ *Nam cum in lege aedium ita scriptum esset*, PARIES ONERI FERUNDO, UTI NUNC EST, ITA SIT. Varro lib. IV. de Ling. Lat. cap. 5.²⁴⁵ *Fluvius quod fluit. Item flumen. A qua lege praediorum urbanorum scribitur*, STILLICIDIA FLUMINAQUE UT ITA FLUANT CADANTQUE.

XXIX. Antiquum VENDITIONIS AEDIUM INSTRUMENTUM.

Ceterum circumfertur antiquum venditionis aedium instrumentum, ex vetustis membranis descriptum, quod eo iure quaque condicione est, non meo, sed eorum, qui ediderunt, periculo subiiciam. Id sic habet: PASCUTIUS CULITA PASCUTII CULITAE F. SARNENSIS SARCULARIUS, CUM PIGNATIA NIGELLA, QUAE VIRO SUO NUNC HIC ADEST, ET SUO ET UXORIS NOMINE, VENDIT SIGNITIO FUNESTILLO, ACCERRANO VIATORI, QUI IPSUS EMIT SIBI, LIBERIS, NEPOTIBUS, PRONEPOTIBUSQUE SUIS, CUM OMNI POSTERITATE DOMUNCULAM: SITA EST SARNENSI IN SUBURBIO, SECUNDUM FLUMEN. TRIBULES AC VICINOS BONOS HABET, PILUTIUM, RUFILUM, COCLEATIUM SURRIPONEM, ITEMQUE LARDATIUM FABARONEM. PROBA EST DOMUNCULA TOTA, PROBA CONTIGNATIO, PROBUS PARIES, TECTUM IPSUM PROBE CANTERIATUM ABSERULATUMQUE, QUERNIS ETIAM SCANDULIS AVERUNCONIS FABRI PROBA CISTERNA, SINE ULLO SALICULI VITIO, AUT LATRINAE SERVITUTE. FUNDAMENTA BENE IACTA: VOLUTABRUM LUTULENTUM, IN QUO VICINIAE TOTIUS SORDES DESIDEANT. HARULA AD SOLEM MERIDIANUM EXPOSITA, FIRMITERQUE QUATERNATA. UNCIOLAE TRES PRECIUM. TU PASCUTI ACCEPISSE ARGENTUM OMNE PERPENSUM PROBE ET ENUMERATUM FATERIS. TIBI VERO, SEGNITI, EA DOMUNCULA SOLENNI MORE EST A PASCUTIO EVINCUNDA, AB IPSIS ETIAM FUNDAMENTIS TOTA, CUM TECTO ADSERIBUS, CANTERIIS, CLAVICULIS, SCALIS, FORIBUS CULINAE VOLUTABRIQUE

²³⁹ Brisson. Select. 1, 19.

²⁴⁰ Cic. orat. 1, 39.

²⁴¹ D. 18, 1, 33.

²⁴² D. 8, 2, 17, 3.

²⁴³ D. 8, 2, 23 pr.

²⁴⁴ D. 8, 2, 33.

²⁴⁵ Varro ling. 4, 5.

DECURSIBUS, AB INFIMO SOLO AD USQUE COELI SUBSELLIUM, CUM IPSO ETIAM COELO, CUMQUE TERRAE IMIS ATQUE PERIMIS INFERNISQUE. SISTET AUTEM IN OMNI FORO ET CAUSA, FESTIS PROFESTISQUE, FASTIS NEFASTISQUE DIEBUS SEGNITIO AC SEGNITII POSTERIS. PRO QUO PRAESTANDO PRAEDIA, SUPELLECTILEMQUE SUAM, ET CUM EA BASEM, COFINUM, RISCUM, AC RETE TRIPLUMBATUM OBLIGATUM OBLIGAT, SEQUE STATURUM IN PRAETORIO AD IUDICEM. TU PASCUTI FUSTE ILLUM INVESTITO. TU SEGNITI FUSTEM MANU CAPITO. HAECCE UTI VERA SUNT SCIENS VOLENSQUE, SUAE SPONTIS ATQUE EX CONVENTO UTQUE INTER VIROS BONOS DECET, UTERQUE AGITIS, MEQUE UT SCRIBAM ROGATIS, IUREQUE IURANDO CUNCTA HAEC CONFIRMATIS. TESTES ADSUNT MORE ADCITI ROGATIQUE, VIRI UTIQUE PROBI.

PLOTIUS LOCUSTA FESULANUS

CASELLIO ALBANUS

LICIDA ALBUTIUS FREGELLANUS

HAECCE SICCE CONVENERE, HISCE VERBIS HISCE CONDICIONIBUS ACTA ET TRANSACTA SUNT, HISCE ADSENTIENTE UXORI PIGNANTIA, UT PAR EST, VIROS INTER BONOS BENE AGIER. KAL. QUINTILIB. PRAET. BALBO. BEBIUS PORCA.

XXX. FUNDI, qui venibant, propriis appellationibus designabantur.

Verum ut ad fundorum venditionem accedamus, sciendum est, propriis appellationibus designatos fundos, qui venibant. Fundorum autem venditorum haec in libris nostris nomina inveniuntur, CORNELIANUS, SEMPRONIANUS, MAEVIANUS, SEIANUS, TITIANUS, GERONIANUS, BOTROIANUS, RUTILIANUS, SUTRINUS, TUSCULANUS, GABINIANUS, l. 9. D. de contrahend. empt.²⁴⁶ l. 43. D. de actionib. empt.²⁴⁷ l. 9. D. de fund. dot.²⁴⁸ l. 73. D. de evictionib.²⁴⁹ l. 7. §. 2. D. pro empt.²⁵⁰ l. 34. D. de acquirend. possess.²⁵¹ l. 13. D. commun. praed.²⁵² l. 87. D. ad L. Falcidiam,²⁵³ l. 91. §. 3. D. de legat. 3.²⁵⁴ l. 38. D. de minorib.²⁵⁵ Quas appellationes in fundis quoque legandis usurpatas, libro proximo demonstrabo. Eodemque modo FULCINIANI nomen fundo tribuitur a Cicerone in Orat, pro Caecina c. 5.²⁵⁶

XXXI. PLURES FUNDI, aut singula AGRI IUGERA, pars fundi, item NUDA PROPRIETAS FUNDI uti veniret?

---

²⁴⁶ D. 18, 1, 9 pr.

²⁴⁷ D. 19, 1, 42 (B 43).

²⁴⁸ D. 23, 5, 9, 3.

²⁴⁹ D. 21, 2, 73.

²⁵⁰ D. 41, 4, 7, 1 (B 2).

²⁵¹ D. 41, 2, 34 pr.

²⁵² D. 8, 4, 13 pr.

²⁵³ D. 35, 2, 87, 1.

²⁵⁴ D. 32, 91, 3.

²⁵⁵ D. 4, 4, 38.

²⁵⁶ Cic. Caecin. 5.

Plures autem fundi specialiter nominatim, uno instrumento emptionis interposito, plerumque venibant, l. 72. D. de evictionib.²⁵⁷ & simul uno pretio comparabantur, l. 91. §. 3. D. de legat. 3.²⁵⁸ Aliquando etiam singula iugera agri certo pretio venibant, l. 53. D. de evictionib.²⁵⁹ l. 40. §. 2. D. de contrahend. empt.²⁶⁰ Quinetiam non totus modo fundus venibat, sed & pars: dimidia forte, bes, vel triens fundi, l. 39. §. 2. D. de evictionib.²⁶¹ Sed & deducto usufructu quandoque fundus venibat. Qui autem fundum vendebat, cuius ad eum nuda proprietas pertinebat, in lege dicebat, IN EO USUMFRUCTUM HUIUS vel ILLIUS ESSE. Pomponius in l. 7. D. de actionib. empt.²⁶² *Fundum mihi cum venderes, deducto usufructu, dixisti*, EUM USUMFRUCTUM TITII ESSE, Africanus in l. 46. D. de evictionib.²⁶³ *Fundum, cuius ususfructus Attii erat, mihi vendidisti, nec dixisti*, USUMFRUCTUM ATTII ESSE.

XXXII. In fundorum venditione MODUS AGRI uti diceretur?

In fundorum utique venditione MODUS agri plerumque dicebatur, l. 2. D. de actionib. empt.²⁶⁴ Paulus in l. 40. §. 2. D. de contrahend. empt.²⁶⁵ *Qui agrum vendebat, dixit*, FUNDI IUGERA DECEM ET OCTO ESSE, & *quod* EIUS ADMENSUM ERIT, AD SINGULA IUGERA CERTUM PRETIUM STIPULATUS ERAT. Paulus in l. 42. de actionib. empt.²⁶⁶ *Si duorum fundorum venditor, separatim* DE MODO CUIUSQUE PRONUNCIASSET. Et mox: *Forte si dixit*, UNUM CENTUM IUGERA, ALTERUM DUCENTA HABERE. Ulpianus in l. 13. §. 14. D. de actionib. empt.²⁶⁷ *Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictum est*, IN FUNDO CENTUM ESSE IUGERA. Aggenus Urbicus ad Frontinum: *Nam soliti erant antiqui, in conductiones & in emptiones modum comprehendere, atque ita cavere*, FUNDUM ILLUM, IUGERA TOT, IN SINGULIS IUGERIBUS TANTUM. *Itaque si in ea regione agitur, ubi haec erit consuetudo, aut cautiones scilicet, aut emptiones intuendae erunt*. Quem locum ita, ut interpungendum censeo, descripsi. Paulus etiam in l. 40. D. de contrahend. empt.²⁶⁸ proponit quemdam, qui fundum vendiderat, in lege ita dixisse, UT EMPTOR IN DIEBUS XXX. PROXIMIS FUNDUM METIRETUR, ET DE MODO RENUNCIARET, ET SI ANTE EUM DIEM NON RENUNTIASSET, UT VENDITORIS FIDES SOLUTA ESSET. Eius rei ergo mensores adhibitos, ubi emptor vel venditor scire vellent, cuiusmodi ager veniret, tradit Ulpianus in l. 1. D. si mensor fals. mod.²⁶⁹

²⁵⁷ D. 21, 2, 72.

²⁵⁸ D. 32, 91, 3.

²⁵⁹ D. 21, 2, 53 pr.

²⁶⁰ D. 18, 1, 40, 2.

²⁶¹ D. 21, 2, 39, 2.

²⁶² D. 19, 1, 7.

²⁶³ D. 21, 2, 46 pr.

²⁶⁴ D. 19, 1, 2 pr.

²⁶⁵ D. 18, 1, 40, 2.

²⁶⁶ D. 19, 1, 42.

²⁶⁷ D. 19, 1, 13, 14.

²⁶⁸ D. 18, 1, 40 pr.

²⁶⁹ D. 11, 6, 1 pr.

XXXIII. *Caveri solebat, UT LUCI, VIAE PUBLICAE, LIMITES, LITORA IN MODUM CEDERENT.*

In modum autem agri non cedebant viae publicae, limites, luci, qui fundum tangebant, nisi id ipsum actum esset, ut cederent: cum vero neutrum dictum erat, cedere non debebant. Et ideo, ut ait Paulus in l. 7. §. ult. D. de pericul. & commod. rei vendit.²⁷⁰ *Nominatim caveri solebat, UT LUCI, VIAE PUBLICAE, QVAE IN FUNDO ESSENT, TOTAE IN MODUM CEDERENT.* Idem in l. 51. D. de contrahend. empt.²⁷¹ Litora, quae fundo vendito coniuncta erant, vias item publicas aut loca religiosa vel sacra in modum minime ocomputari, scribit. *Itaque, addit, ut proficiant venditori, caveri solet, UT VIAE PUBLICAE, ITEM LITORA, ET LOCA PUBLICA IN MODUM CEDANT.* Ceterum cum in fundo vendito modus pronuntiatus deerat, sumebatur portio ex pretio, quod totum colligendum erat ex iugeribus dictis, l. 69. §. ult. D. de evictionibus.²⁷²

XXXIV. *QUALITAS IUGERUM FUNDI in venditione dicebatur. FINES agri demonstrabantur.*

Praeter MODUM autem etiam QUALITAS iugerum plerumque dicebatur, l. 34. & l. 42. D. de actionib. empt.²⁷³ Unde Iulianus in l. 22. D. eodem titulo:²⁷⁴ *Si in QUALITATE FUNDI venditor mentitus sit, non IN MODO EIUS, tamen tenetur emptori. Poene enim, dixisse eum, QUINQUAGINTA IUGERA ESSE VINEAE, ET QUINQUAGINTA PRATI. Sed & agri, qui venibat, FINES DEMONSTRABANTUR* l. 18. §. ult. D. de contrahend. empt.²⁷⁵ l. 12. D. fin. regund.²⁷⁶ Alphenus in l. 45. D. de Evictionibus.²⁷⁷ *Qui fundum tradiderat iugerum centum, FINES multo amplius emptori DEMONSTRAVERAT.* Imperat. Alexander in l. 10. C. eod. tit.²⁷⁸ *Si FINES AGRI venditor DEMONSTRAVIT, & legem dixit, INTRA EOS NEMINEM INGRESSURUM.* Modestinus in l. 39. D. de actionibus empti.²⁷⁹ *Si quis ita fundum vendiderit, UTI VENUM DATUM ESSE VIDEATUR, QUOD INTRA TERMINOS IPSE POSSEDIT.* Plane demonstratione fundi facta, fines nominari supervacuum erat: Si tamen nominarentur, etiam ipsum venditorem nominare oportebat, si forte alium agrum confinem possideret, l. 63. §. ult. D. de contrahend. empt.²⁸⁰ In vendendo autem fundo confines nominari consuevisse, indicat l. 35. §. ult. D. eod. tit.²⁸¹

²⁷⁰ D. 18, 6, 7, 1.

²⁷¹ D. 18, 1, 51.

²⁷² D. 21, 2, 69, 6.

²⁷³ D. 19, 1, 34 és D. 19, 1, 42.

²⁷⁴ D. 19, 1, 22.

²⁷⁵ D. 18, 1, 18, 1

²⁷⁶ D. 10, 1, 12.

²⁷⁷ D. 21, 2, 45.

²⁷⁸ C. 8, 44, 10.

²⁷⁹ D. 19, 1, 39.

²⁸⁰ D. 18, 1, 63, 1.

²⁸¹ D. 18, 1, 35, 8.

XXXV. *Venditor FUNDUM vel LIBERUM, vel SERVUM ESSE dicebat. Formula: UTI OPTIMUS MAXIMUS EST.*

Sane fundi venditor eum vel LIBERUM, vel SERVUM ESSE, dicebat. Ulpianus in l. 20. §. 1. D. de acquirend. rer. domin.²⁸² *Si quis igitur fundum DIXERIT LIBERUM, cum traderet, qui SERVUS SIT.* Paulus in l. 8. D. de actionibus empti.²⁸³ *Si tibi LIBERUM PRAEDIUM tradidero, cum SERVIENS tradere deberem.* Liberum autem esse fundum, significabatur his verbis: UTI OPTIMUS MAXIMUSQUE EST. l. 48. D. de evictionib.²⁸⁴ Nam, ut Venuleius scribit in l. 75. D. eod. tit.²⁸⁵ Si UT OPTIMUS MAXIMUSQUE ESSET, traditus esset fundus, is liber ab omni servitute praestandus erat. Ubi hoc addit, *Et vera est Quinti Mucii sententia, ut qui OPTIMUM MAXIMUMQUE FUNDUM TRADIDERIT, liberum praestet, non etiam deberi alias servitutes, nisi hoc specialiter ab eo accessum sit.* Quae Mucii sententia etiam refertur a Celso in l. 59. D. de contrahend. empt.²⁸⁶ *Cum venderes fundum, non dixisti, ITA UT OPTIMUS MAXIMUSQUE: verum est, quod Qu. Mucio placebat, non LIBERUM, sed qualis esset, fundum oportere.* Paulus in l. 169. D. de verbor. significat.²⁸⁷ *Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus & stipulationibus & testamentis, adiectio haec, UTI OPTIMUS MAXIMUSQUE EST, hoc significat, UT LIBERUM praestetur praedium, non, ut etiam servitutes ei debeantur.* Proculus in l. 126. D. eod. tit.²⁸⁸ *Si, cum fundum tibi darem, legem ita dixit, UTI OPTIMUS MAXIMUSQUE ESSET, & adieci, IUS FUNDI DETERIUS FACTUM NON ESSE PER DOMINUM.* Siculus Flaccus in lib. de Conditionib. agror.²⁸⁹ *Ad omnes autem, inquit, agros semper iter liberum est. Nam aliquando deficientibus viis vicinalibus, per agros alienos iter praestatur, quae etiam conveniunt precario, ut servitutes praestent his agris, ad quos necesse habent transmittere pervium. Nam & in his verbis comprehenditur, ITA UT OPTIMUS MAXIMUSQUE EST.* Scaevola etiam in l. ult. §. ult. D. de contrahend. empt.²⁹⁰ proponit, Lucium Titium vendidisse fundum, additis his verbis, QUO IURE QUAQUE CONDICIONE PRAEDIA LUCII TITII HODIE SUNT, ITA VENIUNT, ITAQUE HABEBUNTUR.

XXXVI. *Perfusoriae SERVITUTES EXCIPIENDI formulae: SERVITUTES, SI QUAE DEBENTUR, DEBEBUNTUR. ITINERA, ACTUS, QUIBUS SUNT, UTIQUE SUNT, earumque effectus.*

²⁸² D. 41, 1, 20, 1.

²⁸³ D. 19, 1, 8 pr.

²⁸⁴ D. 21, 2, 48.

²⁸⁵ D. 21, 2, 75.

²⁸⁶ D. 18, 1, 59.

²⁸⁷ D. 50, 16, 169.

²⁸⁸ D. 50, 16, 126.

²⁸⁹ Sic. Flacc.

²⁹⁰ D. 18, 1, 81, 1.

Enimvero si quam servitutem fundus, qui venibat, deberet, nominatim ea venditionis lege excipi solebat: Qui autem sic excipiebat, *SERVITUTES, SI QUAE DEBENTUR, DEBEBUNTUR*, si certis quibusdam personis certas servitutes debere se, non admonuisset emptorem, ex empto nihilominus tenebatur: quoniam haec generalis exceptio non ad ea pertinere debebat, quae venditor noverat, quaeque specialiter excipere poterat & debebat, l. 39. D. de actionib. empt.²⁹¹ Itaque si quis in fundo tradendo, cum sciret, certam servitutem deberi, perfusorie dixisset, *ITINERA, ACTUS, QUIBUS SUNT, UTIQUE SUNT, RECTE RECIPITUR*, Evictionis quidem nomine se liberabat, sed quia deceperat emptorem, empti iudicio tenebatur, l. 69. §. ult. D. de evictionib.²⁹² Proponitur etiam ab Ulpiano in l. 1. §. 1. D. de actionib. empt.²⁹³ lex ita dicta, *NULLA QUIDEM SERVITUS DEBETUR: VERUM NE EMERGAT INOPINATA SERVITUS, NON TENEOR*. Iulianus in l. 39. §. ult. D. de evictionib.²⁹⁴ *Perinde tenetur, ac si dixisset, USUSFRUCTUS NOMINE ADVERSUS SEIUM NON TENERI*.

XXXVII. SERVITUS NOMINATIM RECIPIENDA erat a venditore.

Quidquid autem venditor servitutis nomine sibi recipere volebat, nominatim recipi oportebat. Et ita quemdam, qui duo praedia habebat, in unius venditione, *AQUAM, QUAE IN FUNDO NASCEBATUR, ET CIRCA EAM AQUAM LATE PEDES X. EXCEPISSE*, narrat Paulus in l. 29. D. de servitutib. rusticor. praed.²⁹⁵ Similiter Pomponius in l. 19. D. quemadm. servit. amitt.²⁹⁶ *Si partem, ait, fundi vendendo, lege caverim, UTI PER EAM PARTEM IN RELIQUUM FUNDUM MEUM AQUAM DUCEREM*. Ulpianus in l. 13. D. commun. praedior.²⁹⁷ venditorem fundi Geroniani, refert, fundo Botroiano, quem retinebat, legem dedisse, *NE CONTRA EUM PISCATIO THYNNARIA EXERCERETUR*. Sículus Flaccus in lib. de Conditionib. agror. *Privatae itaque viae ad finitiones agrorum non pertinent, sed ad itinera eis praestanda, quae sub exceptione nominari in emptionibus agrorum solent*. Generalis autem illa receptio, *QUIBUS EST SERVITUS, UTIQUE EST*, ad extraneos dumtaxat pertinebat, nihilque venditori prospiciebat ad iura eius conservanda, l. 10. D. commun. praedior.²⁹⁸

XXXVIII. SERVITUTES, fundo debitas, ACCESSURAS, nominatim exprimebant venditores.

Sed & si quae fundo servitus deberetur, nominatim quoque lege venditionis comprehendi consueverat. Pomponius in l. 6. §. 5. D. de actionib. empt.²⁹⁹ *Si fundum tibi vendidero, &*

²⁹¹ D. 19, 1, 39.

²⁹² D. 21, 2, 69, 5 (B D. 21, 2, 69, 6).

²⁹³ D. 19, 1, 1, 1.

²⁹⁴ D. 21, 2, 39, 5.

²⁹⁵ D. 8, 3, 29.

²⁹⁶ D. 8, 6, 1 9 pr.

²⁹⁷ D. 8, 4, 13 pr.

²⁹⁸ D. 8, 4, 10.

²⁹⁹ D. 19, 1, 6, 6 (B 5).

EI FUNDO ITER ACESSURUM, *dixero*. Idem in l. 66. D. de contrah. empt.³⁰⁰ in vendendo fundo dictum, proponit, VIAM, ITER, ACTUM, AQUAEDUCTUM PRAESTATU IRI. Ulpianus etiam in l. 29. D. de servit. rustic. praed.³⁰¹ in lege quadam dictum fuisse, commemorat, UT AQUAM EMPTORI SULCO APERTO RECTE DUCERE LICERET. Paulus in l. 40. §. 1. D. de contrahend. empt.³⁰² *In lege fundi, AQUAM ACCESSURAM, dixit*. Venuleius in l. 75. D. de evictionib.³⁰³ *Venditorem non teneri, nisi nominatim dixerit, ACCESSURUM ITER, VEL ACTUM*. Exstat Veronae inscriptio huiusmodi, C. VALERIO. ANTIOCHO. PATRI. LAEVIAE. ET. MARI. VERO. SUPER. PLU. ATHESIS. HUIUS. MONUMENT. EMPTIONI. ACCESSIT. ITER. AC. IUS. AD. PUTEUM. HAUSTUS. AQUAE. EX. SUBURBANO. RUTILIANO. (Apud Gruterum p.)³⁰⁴

XXXIX. De TRIBUTO & VECTIGALI cavebatur in venditione.

Praedii etiam venditor de tributo, & aliis oneribus dicebat, l. 21. §. 1. l. 52. D. de actionib. empt.³⁰⁵ Eoque pertinet, quod Ulpianus in l. 13. §. 6. D. de actionib. empt. scribit.³⁰⁶ *Si, cum venditor sciret, fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit, UNI MUNICIPIO DEBERI, verum postea legem consignaverit, SI QUA TRIBUTORUM, AUT VECTIGALIS, INDICATIONISVE QUID NOMINE, AUT AD VIAE COLLECTIONEM PRAESTARE OPORTET, ID EMPTOREM DARE FACERE PRAESTAREQUE OPORTERE*. Papinianus in l. 41. D. eod. tit.³⁰⁷ *In venditione, super ANNUA PENSATIONE PRO AQUAEDUCTU, infra domum Romae constitutam, nihil commemoratum est*.

XL. SACRUM, RELIGIOSUM, PUBLICUM *qua formula excipi soleret in venditionibus?* EXCEPTO SEPULCHRO, ITER *quoque exceptum habebatur* AD SEPULCHRUM.

Illa fere semper lex venditionibus adiciebatur, SI QUID SACRI, VEL RELIGIOSI, VEL PUBLICI EST, EIUS NIHIL VENIT, ut docet l. 22. & l. 72. §. ult. D. de contrahend. empt.³⁰⁸ Legibus quoque praediorum vendendorum solitum caveri, Pomponius scribit, UT AD SEPULCHRA, QUAE IN FUNDIS ERANT, ITER EIS, ADITUS, ABITUS, FUNERIS FACIUNDI CAUSA ESSET. l. 5. D. de sepulch. viol.³⁰⁹ Quo Cicero respiciens in Orat. pro Rosc. Amer. c. 9.³¹⁰ *Mors hominis, ait, florentissimi Sexti Roscii crudelissima; filii autem eius egestas indignissima: cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne ITER QUIDEM AD SEPULCHRUM PATRIUM reliquisset*. Sed & cum venditor fundi LOCUM SEPULCHRI EXCIPIEBAT, AD HOC, UT IPSE

³⁰⁰ D. 18, 1, 66 pr.

³⁰¹ D. 8, 3, 29 (Paulus!).

³⁰² D. 18, 1, 40, 1.

³⁰³ D. 21, 2, 75.

³⁰⁴ Jan Gruter, *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani*, 2 vols. Heidelberg 1603.

³⁰⁵ D. 19, 1, 21, 1 és D. 19, 1, 52 pr.

³⁰⁶ D. 19, 1, 13, 6.

³⁰⁷ D. 19, 1, 41.

³⁰⁸ D. 18, 1, 22; D. 18, 1, 72, 1.

³⁰⁹ D. 47, 12, 5.

³¹⁰ Cic. S. Rosc. 9.

POSTERIQUE EIUS ILLO INFERRETUR, etiam hoc exceptum inter ementem & vendentem censebatur, UT EI PER FUNDUM SEPULTURAE CAUSA IRE LICERET, quemadmodum Ulpianus scribit in l. 10. D. de religios.³¹¹ & sumpt. fun. De huiusmodi autem itu, adituque ad sepulchra elegans Romae visitur inscriptio, in haec verba: HUIC MONUMENTO ITER, ADITUS, AMBITUS DEBETUR EX SENTENTIA EROTIS AUG. L. IUDICIS A VIA CAMPANA PUBLICA DEXTROVERSUS INTER MACERIAM CALAMINAM ET INSULAM EUCARPIANAM, PER LATITUDINEM PEDES DUO SEMIS, USQUE AD HOC MONIMENTUM, ET HINC PER CIRCUITUM TOTIUS MONUMENTI, USQUE IN VIA, QUAE DUCIT IN AGRO. ITEM EIDEM MONUMENTO ITER, ADITUS DEBETUR HUIC SECUNDUM MONUMENTUM AFINIAE TYCAES ET INDE SECUNDUM MACERIAM EUCARPIANAM IN QUA OLLA SUNT, ET IN DEORETO USQUE AD VIAM PUBLICAM CAMPANAM. (Apud Gruter. p.)³¹² Itineris etiam sepulchro debiti fit mentio in l. 4. D. quemad. servit. amitt.³¹³ Paulus in l. 3. D. de servitutib.³¹⁴ SERVITUS ITINERIS AD SEPULCHRUM *privati iuris manet*. Ceterum si locus monumenti ita veniret, NE QUIS EO INFERRETUR, QUO IUS ESSET INFERRE, pactum ad hoc non suffecisse, sed stipulatione id caveri oportuisse, tradit Paulus in l. 11. D. de religios.³¹⁵

XLI. *Fundus* CUM INSTRUMENTO *quandoque venibat*. DOLIA ACCESSURA, QUAE IN FUNDO ESSENT, *plerumque dicebantur; aliquando, SERVUM, vel quid aliud ACCESSURUM.*

Fundus autem nonnunquam CUM INSTRUMENTO venibat, l. 33. D. de Aedilic. Edict.³¹⁶ In fundo etiam vendendo, DOLIA, QUAE IN EO FUNDO ESSENT, ACCESSURA, plerumque dicebant. Marcellus in l. 60. D. de contrah. empt.³¹⁷ *Comprehensum erat lege venditionis*, DOLIA LX. EMPTORI ACCESSURA. Paulus in l. 40. §. 5. D. eod.³¹⁸ DOLIA, QUAE IN FUNDO DOMINI ESSENT, ACCESSURA, DIXIT. Idem in l. 27. D. de actionib. empt.³¹⁹ *Quidquid venditor ACCESSURUM DIXERIT, id integrum ac sanum tradi oportet, veluti*, SI, FUNDI DOLIA ACCESSURA, DIXISSET. Alfenus in l. 26. D. eod.³²⁰ *Si quis, cum fundum venderet, DOLIA CENTUM, QUAE IN FUNDO ESSE, ADFIRMABAT, ACCESSURA, DIXISSET*. Labeo in l. 54. §. ult. D. de actionib. empti.³²¹ *Si, DOLIA OCTOGINTA ACCEDERE FUNDO, QUAE INFOSSA ESSENT, dictum erit*. Ulpianus in l. 33. D. de Aedilic. Edict.³²² *veluti, si DOLIA ACCESSURA*

³¹¹ D. 11, 7, 10.

³¹² Jan Gruter, Inscriptiones antiquae totius orbis Romani, 2 vols. Heidelberg 1603.

³¹³ D. 8, 6, 4.

³¹⁴ D. 8, 1, 3.

³¹⁵ D. 11, 7, 11.

³¹⁶ D. 21, 1, 33 pr.

³¹⁷ D. 18, 1, 60.

³¹⁸ D. 18, 1, 40, 5.

³¹⁹ D. 19, 1, 27.

³²⁰ D. 19, 1, 26.

³²¹ D. 19, 1, 54, 1.

³²² D. 21, 1, 33 pr.

FUNDO DICTA FUERINT. Dolia certe in horreis defossa, horreorum venditioni cedebant, si non essent nominatim in venditione excepta, l. 76. D. de contrah. empt.³²³

Interdum etiam SERVUM ACCESSURUM vel quid aliud, dicebant. Paulus in l. 34. D. eod.³²⁴ *Si in emptione fundi dictum sit, ACCEDERE STICHUM SERVUM.* Gaius in l. 32. D. de Aedilic. Edict.³²⁵ *Quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adiicitur, ACCESSURUM FUNDO HOMINEM STICHUM: sed etiam si generaliter OMNIA MANCIPIA, QUAE IN FUNDO SINT, ACCEDANT VENDITIONI.* Et in hac specie procedere posset, quod Florentiae legitur in l. 15. D. de evictionib.³²⁶ *Sed & si servus evincatur, quanti minoris ob id praedium est, lis aestimanda est.* Scaevola in l. 6. §. 1. D. de lege commissor.³²⁷ *Si ex lege inempti sint fundi, nec id, QUOD ACCESSUM DICTUM EST emptori deberi.* Proculus in l. 68. D. de contrah. empt.³²⁸ *Si, cum fundum venderes, in lege dixisses, QUOD MERCEDIS NOMINE A CONDUCTORE EXEGISSES, ID EMPTORI ACCESSURUM ESSE.* Labeo in l. 78. D. eod. tit.³²⁹ *FISTULAS EMPTORI ACCESSURAS, in lege dictum erat.* Evictis autem iis, quae empto fundo nominatim accesserant, simplum praestari debuisse, ait Pomponius in l. 16. D. de evictionib.³³⁰

XLII. *In venditione fundi quaedam RECIPI solebant, ut, FRUMENTA MANU SATA, FRUCTUS OMNIS, LAPIDICINAE. De COLONO usitata pactio.*

Atque ut in fundorum venditionibus, quaedam accessura, dicebant: ita e contrario, quaedam nonnumquam recipiebantur. Paulus in l. 40. §. 3. D. de contrahend. empt.³³¹ *Fundi venditor FRUMENTA MANU SATA RECEPERAT.* Et §. 4. ead. l.³³² *Cum fundum qui vendiderat, & OMNEM FRUCTUM RECEPERAT.* Iavolenus in l. 77. D. eod. tit.³³³ *In lege fundi vendendi, LAPIDICINAE IN EO FUNDO, UBIQUE ESSENT, EXCEPTAE ERANT.* Plane qui fundum locaverat, si aliqua ex causa fundum venderet, curare debebat, ut apud emptorem quoque eadem pactione colono perfrui liceret, l. 25. §. 1. D. locati.³³⁴ Et ita Ulpianus in l. 13. §. 4. D. de actionib. empt.³³⁵ fundi venditorem excepisse, refert, *UT COLONO LICERET PERFRUI AD CERTUM TEMPUS.*

³²³ D. 18, 1, 76 pr.

³²⁴ D. 18, 1, 34 pr.

³²⁵ D. 21, 1, 32.

³²⁶ D. 21, 2, 15, 1 (Paulus!).

³²⁷ D. 18, 3, 6, 1.

³²⁸ D. 18, 1, 68 pr.

³²⁹ D. 18, 1, 78 pr.

³³⁰ D. 21, 2, 16 pr.

³³¹ D. 18, 1, 40, 3.

³³² D. 18, 1, 40, 4.

³³³ D. 18, 1, 77.

³³⁴ D. 19, 2, 25, 1.

³³⁵ D. 19, 1, 13, 30 (B D. 19, 1, 13, 4).

XLIII. *Fundus interdum ita venibat*, UT EUM CERTA MERCEDE CONDUCTUM VENDITOR HABERET: *interdum*, UT, QUOAD PRETIUM PERSOLVERETUR, CONDUCTUM HABERET, *vel* PRECARIO TENERET, EMPTOR: *aliaque huc pertinentia pacta*.

Sed & qui fundum vendebat, ita quandoque vendebat, UT EUM CERTA MERCEDE CONDUCTUM IPSE HABERET, l. 40. D. de contrahend. empt.³³⁶ Sic & Paulus in l. 21. §. 4. D. de actionib. empt.³³⁷ *Si tibi fundum vendidero*, UT EUM CONDUCTUM CERTA SUMMA HABEREM. Fundi etiam partem dimidiam venditam ea lege, UT EMPTOR ALTERAM PARTEM, QUAM RETINEBAT, ANNIS DECEM, CERTA PECUNIA IN ANNOS SINGULOS CONDUCTAM HABERET, Iavolenus proponit in l. 79. D. de contrahend. empt.³³⁸ Interdum cavebatur, UT, QUOAD PRETIUM UNIVERSUM PERSOLVERETUR, RES VENDITA PRECARIO PENES EMPTOREM ESSET, l. 20. D. de precar.³³⁹ Cuius formulae utilitatem prodit l. 3. C. de pact. int. empt.³⁴⁰ *Qui ea lege praedium vendidit*, UT, NISI RELIQUUM PRETIUM INTRA CERTUM TEMPUS RESTITUISSET, AD SE REVERTERETUR, *si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex empto*. Quin & interdum RES vendita CONDUCEBATUR AB EMPTORE, DONEC PRETIUM SOLVERETUR, ut patet ex l. 16. D. de peric. & commod. rei vend.³⁴¹ l. 20. D. locati.³⁴² Confirmat & Iavolenus in l. 21. D. eod. tit.³⁴³ his verbis: *Cum venderem fundum, convenit*, UT, DONEC PECUNIA OMNIS PERSOLVERETUR, CERTA MERCEDE EMPTOR FUNDUM CONDUCTUM HABERET. Fundum vero ea lege quem emisse, UT SOLUTA PECUNIA TRADERETUR EI POSSESSIO, Labeo refert in l. 78. §. 2. D. de contrahend. empt.³⁴⁴ Nonnumquam etiam conveniebat, UT PRETII TARDIUS EXSOLUTI USURAE PRAESTARENTUR, l. 5. C. de pact. inter empt.³⁴⁵ Interdum & de custodia rei venditae, necdum traditae, conveniebat inter emptorem & venditorem, l. 35. §. 4. D. de contrahend. empt.³⁴⁶

XLIV. LEGIS COMMISSORIAE *formula & exempla*.

Fundus interdum COMMISSORIA LEGE venibat. Commissoriae vero legis haec sunt exempla. Pomponius in l. 2. D. de L. commissor.³⁴⁷ *Cum venditor fundi in lege ita caverit, si AD DIEM PECUNIA SOLUTA NON SIT, UT FUNDUS INEMPTUS SIT*. Ulpianus in l. 4. D. eod.³⁴⁸ *Si fundus lege commissoria venierit, hoc est, UT, NISI INTRA CERTUM DIEM*

³³⁶ D. 18, 1, 40.

³³⁷ D. 19, 1, 21, 4.

³³⁸ D. 18, 1, 79.

³³⁹ D. 43, 26, 20.

³⁴⁰ C. 4, 54, 3.

³⁴¹ D. 18, 6, 17 (16).

³⁴² D. 19, 2, 20, 1.

³⁴³ D. 19, 2, 21.

³⁴⁴ D. 18, 1, 78, 2.

³⁴⁵ C. 4, 54, 5.

³⁴⁶ D. 18, 1, 35, 4.

³⁴⁷ D. 18, 3, 2.

³⁴⁸ D. 18, 3, 4 pr.

PRETIUM SIT EXSOLUTUM, INEMPTUS FIERET. Neratius in l. 5. D. eod. tit.³⁴⁹ *Lege fundo vendito dicta*, UT, SI INTRA CERTUM TEMPUS PRETIUM SOLUTUM NON SIT, RES INEMPTA SIT. Est & alia legis Commissoriae formula in l. ult. d. eod.³⁵⁰ *Mulier*, ait Scaevola, *fundos Gaio Seio vendidit, & acceptis arrae nomine certis pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae: quibus si non parvisset emptor, pactus est*, UT ARRAM PERDERET, ET INEMPTAE VILLAE ESSENT. Idem Scaevola in l. 10. §. 1. D. de rescind. vendit.³⁵¹ *Postea venditor eam legem inservit*, UT, SI EX DIE PECUNIA OMNIS SOLUTA NON ESSET, ET VENDITOR EA PRAEDIA VENISSE NOLLET, INVENDITA ESSENT. Pomponius in l. 6. §. 1. D. de contrah. empt.³⁵² SI FUNDUS ANNUA, BIMA, TRIMA DIE *ea lege* VENISSET, UT, SI IN DIEM STATUTUM PECUNIA SOLUTA NON ESSET, FUNDUS INEMPTUS FORET. Marcellinus l. 2. D. de divers. temp. praescript.³⁵³ *Si quis ea lege fundum vendiderit*, UT, NISI IN DIEBUS TRIGINTA PRETIUM ESSET SOLUTUM, INEMPTUS ESSET FUNDUS. Africanus in l. 6. §. 1. eod. tit.³⁵⁴ *Vendidi tibi servum, & convenit*, UT, NISI CERTA DIE PECUNIA SOLUTA ESSET, INEMPTUS ESSET. Africanus in l. 23. in fin. D. de oblig. & actionib.³⁵⁵ *Cum quid ea lege venierit*, UT, NISI AD DIEM PRETIUM SOLUTUM FUERIT, INEMPTA RES FIAT. Paulus in l. 38. D. de minorib.³⁵⁶ sic fundum lege commissoria Aemylium Larianum ab Obinio emisse, commemorat, data parte pecuniae, UT, SI INTRA DUOS MENSES AB EMPTIONE, RELIQUI PRETII PARTEM DIMIDIAM NON SOLVISSET, FUNDUS INEMPTUS ESSET: ITEM SI INTRA ALIOS DUOS MENSES RELIQUUM PRETIUM NON NUMERASSET, SIMILITER ESSET INEMPTUS. Illud etiam lege, qua de agitur, comprehendi solitum, UT SI VENDITOR EUMDEM FUNDUM VENDERET, QUANTO MINORIS VENDERET, ID AB EMPTORE EXIGERET, scribit Ulpianus in l. 4. §. 3. D. de L. Commissor.³⁵⁷

XLV. ADDICTIONIS IN DIEM *formula & exempla.*

Praeterea fundi, atque aedes, servi quoque, in diem quandoque addicebantur, l. 2. l. 11. l. 15. l. 16. l. 17. l. 18. D. de in diem addict.³⁵⁸ In diem autem addictio, Paulo teste, ita fiebat: ILLE FUNDUS CENTUM ESTO TIBI EMPTUS, NISI SI QUIS INTRA CALENDAS IANUARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDICIONEM FECERIT, QUO RES A DOMINO ABEAT. l. 1. D. de in diem addiction.³⁵⁹ Ulpianus in l. 9. D. eod. tit.³⁶⁰ *Si hoc erat nominatim actum*, UT LICERET RESILIRE EMPTORI, MELIORE CONDICIONE ALLATA. Est & alia huius legis

³⁴⁹ D. 18, 3, 5.

³⁵⁰ D. 18, 3, 8.

³⁵¹ D. 18, 5, 10, 1.

³⁵² D. 18, 1, 6, 1.

³⁵³ D. 44, 3, 2.

³⁵⁴ D. 44, 3, 6, 1.

³⁵⁵ D. 44, 7, 23.

³⁵⁶ D. 4, 4, 38 pr.

³⁵⁷ D. 18, 3, 4, 3.

³⁵⁸ D. 18, 2, 2 pr.; D. 18, 2, 11 pr.; D. 18, 2, 15 pr.; D. 18, 2, 16; D. 18, 2, 17.

³⁵⁹ D. 18, 2, 1.

³⁶⁰ D. 18, 2, 9.

formulain l. 3. D. quib. mod. pignor.³⁶¹ in qua Ulpianus, *Si res, ait, distracta fuerit sic, NISI INTRA CERTUM DIEM MELIOREM CONDICIONEM INVENISSET, FUERITQUE TRADITA. Idem in l. 41. D. de rei vindic.*³⁶² *Si quis hac lege emerit, UT, SI ALIUS MELIOREM CONDICIONEM ATTULERIT, RECEDATUR AB EMPTIONE. Quam formulam scite expressit Plautus Captivis Act. I. Sc. 2. v. 76.*³⁶³

PAR. *Age sis ROGA. HEG. EMPTUM, NISI QUI MELIOREM ADFERET,*

PAR. *QUAE MIHI ATQUE AMICIS PLACEAT CONDICIO MAGIS?*

Quasi fundum vendens meis me addicam legibus.

Plerumque autem, fundo in diem addicto, precario eum emptor a venditore rogabat, ut patet ex l. 11. §. 11. D. quod vi aut clam.³⁶⁴

XLVI. *Aliae, DE RESOLVENDA EMPTIONE, & DE REVENDENDA CONVENTIONES.*

Quandoque etiam ita res distrahebatur, UT, SI DISPLICUISSET, inempta esset, l. 3. D. de contrahend. empt.³⁶⁵ Paulus in l. 6. D. de rescind. vendit.³⁶⁶ *Si convenit, UT RES, QUAE VENIT, SI INTRA CERTUM TEMPUS DISPLICUISSET, REDDERETUR. Ulpianus in l. 31. §. 22. D. de Aedilic. Edict.*³⁶⁷ *Si quid ita venierit, UT, NISI PLACUERIT, INTRA PRAEFINITUM TEMPUS REDHIBEATUR.*

Interdum ea lex venditioni inserebatur, ut EMPTOR REM RESTITUERET, SI EI INTRA CERTUM TEMPUS PRETIUM OFFERETUR, l. 2. C. de pact. int. empt. & vendit.³⁶⁸ Proculus in l. 12. D. de praescript. verb.³⁶⁹ *Si vir uxori suae fundos vendidit, & in venditione comprehensum est, convenisse inter eos, SI EA NUPTA EI ESSE DESIISSET, UT EOS FUNDOS, SI IPSE VELLE, EODEM PRETIO MULIER TRANSSCRIBERET VIRO. Paulus in l. 21. §. 4. D. de actionib. empt.*³⁷⁰ *Si ita fundum tibi vendidero, UT NULLI ALII EUM, QUAM MIHI VENDERES. Pariterque Hermogenianus in l. 75. D. de contrahend. empt.*³⁷¹ *fundum hac lege venditum, fingit, UT, SI EUM EMPTOR VENDERET, NON ALII, SED VENDITORI DISTRAHERET.*

XLVII. *Leges, IN PIGNORIS VENDITIONE, dici solitae.*

Speciales etiam aliquot in venditione pignoris dici solitas leges subiungam: Marcianus in l. 7. in princ. D. de distract. pignor.³⁷² *Si creditor pignus vel hypothecam venderit hoc pacto, UT LICEAT SIBI REDDERE PECUNIAM, ET PIGNUS RECIPERARE. Triphoninus in l. 12. §.*

³⁶¹ D. 20, 6, 3.

³⁶² D. 6, 1, 41 pr.

³⁶³ Plaut. Capt. 179sqq.

³⁶⁴ D. 43, 24, 11, 12 (B: D. 43, 24, 11, 11).

³⁶⁵ D. 18, 1, 3.

³⁶⁶ D. 18, 5, 6.

³⁶⁷ D. 21, 1, 31, 22.

³⁶⁸ C. 4, 54, 2.

³⁶⁹ D. 19, 5, 12.

³⁷⁰ D. 19, 1, 21, 4 (B D. 19, 1, 21, 5).

³⁷¹ D. 18, 1, 75.

³⁷² D. 20, 5, 7 pr.

l. D. de distract. pign.³⁷³ *Si creditor ea lege rem pignori datam vendidit*, NI EVICTIONIS NOMINE OBLIGARETUR. Papinianus in l. 68. D. de evictionib.³⁷⁴ *Cum ea condicione pignus distrahitur*, NE QUID, EVICTIONE SECUTA, VENDITOR PRAESTET. Et hoc erat IURE CREDITORIS VENDERE, l. 11. §. 16. D. de actionib. empt.³⁷⁵ vel, LEGE PIGNORIS VENDERE, l. ult. §. 4. D. de legat. II.³⁷⁶ Nonnumquam tamen creditor pro evictione fidem suam astringebat. Pomponius in l. 8. §. 1. D. de pignerat. act.³⁷⁷ *Si pignori plura mancipia data sint, & quaedam certis pretiis ita vendidit creditor*, UT EVICTIONEM EORUM PRAESTARET, ET CREDITUM SUUM HABEAT, *reliqua mancipia potest retinere, donec ei caveatur*, QUOD EVICTIONIS NOMINE PROMISERIT, INDEMNEM EUM FUTURUM. Praeterea interdum pignus pro debito creditori ipsi vendebatur, l. 44. D. de solutionibus.³⁷⁸ Sed & in specie, l. 34. D. de pignerat. act.³⁷⁹ proponitur debitor petiisse a creditore, UT IPSE FUNDUM PIGNORI OBLIGATUM CERTO PRETIO EMPTUM HABERET. Scaevola in l. 52. D. de action. empt.³⁸⁰ creditorem, narrat, fundum sibi obligatum vendidisse ea lege, UT, SI QUOD TRIBUTORUM NOMINE DEBITUM ESSET, EMPTOR SOLVERET. Ulpianus in l. 4. §. 1. D. quib. mod. pign.³⁸¹ proponit, creditorem venditionem sic fecisse, NE DISCEDERET A PIGNORE, NISI EI SATIS FIERET. Idem in l. 13. D. de pignerat. act.³⁸² *Si, cum venderet creditor pignus, convenerit inter ipsum & emptorem*, UT, SI SOLVERIT DEBITOR PECUNIAM PRETII EMPTORI, LICERET EI RECIPERE REM SUAM. Marcianus in l. 7. §. ult. D. de distract. pign.³⁸³ *Si pignus ita venierit*, UT, SI INTRA CERTUM TEMPUS A DEBITORE PECUNIA SOLUTA FUERIT, EMPTIO RESCINDATUR.

XLVIII. *Variae venditionum leges. Formula: DOLUS MALUS A VENDITORE ABERIT.*

Alias praeterea venditionum leges subiiciam. Iulianus in l. 41. d. de contrahend. empt.³⁸⁴ *Ab eo, qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogavit*, UT ESSET SIBI EMPTUS, SI EUM LIBERASSET: DUM MODO ANTE KAL. LIBERARET. Pomponius in l. 6. §. 1. D. de actionib. empt.³⁸⁵ *Si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi: ITA UT INSULA AEDIFICATA, PARTEM DIMIDIAM MIHI TRADAS*. Ulpianus in l. 13. §. 24. D. eod.³⁸⁶ *Si inter emptorem praediorum & venditorem convenisset*, UT, SI EA PRAEDIA EMPTOR, HERESVE EIUS VENDIDISSET, EIUS PARTEM DIMIDIAM VENDITORI PRAESTARET. Scaevola in l. ult. §.

³⁷³ D. 20, 5, 12, 1.

³⁷⁴ D. 21, 2, 68 pr.

³⁷⁵ D. 19, 1, 11, 16.

³⁷⁶ D. 31, 89, 4.

³⁷⁷ D. 13, 7, 8, 1.

³⁷⁸ D. 46, 3, 44.

³⁷⁹ D. 13, 7, 34.

³⁸⁰ D. 19, 1, 52 pr.

³⁸¹ D. 20, 6, 4, 1.

³⁸² D. 13, 7, 13 pr.

³⁸³ D. 20, 5, 7, 1 (B D. 20, 5, 7, 2).

³⁸⁴ D. 18, 1, 41 pr.

³⁸⁵ D. 19, 1, 6, 2 (B D. 19, 1, 6, 1).

³⁸⁶ D. 19, 1, 13, 24.

2. D. de conduct. indeb.³⁸⁷ *Titius, cum multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona, privatim facta* VENDITIONE, *Maevio* CONCESSIT, UT SATIS CREDITORIBUS FACERET. Ad venditiones quoque pertinent, quae sequuntur. Scaevola in l. 47. D. de pact.³⁸⁸ *Emptor praedii* VIGINTI CAVERAT SE SOLUTURUM, & *stipulanti* sponderat. *Postea venditor* cavit, SIBI CONVENISSE, UT CONTENTUS ESSET TREDECIM, ET UT EA INTRA PRAEFINITA TEMPORA ACCIPERET. *Debitor ad eorum solutionem conventus, pactus est*, SI EA SOLUTA INTRA PRAEFINITUM TEMPUS NON ESSENT, UT EX PRIMA CAUTIONE AB EO PETITIO ESSET. Neratius in l. 58. d. eod. tit.³⁸⁹ *Si ea, quae me ex empto praestare tibi oporteret, praestitisssem, & cum tu mihi pretium deberes, convenisset mihi tecum*, UT RURSUS PRAESTITIS MIHI A TE IN RE VENDITA OMNIBUS, QUAE EGO TIBI PRAESTITISSEM, PRETIUM MIHI NON DARES.

Illud vero venditionibus solebat adici, DOLUS MALUS A VENDITORE ABERIT: quod etiam si adiectum non fuisset, praestari tamen debebat, l. 68. & l. d. de contrah. empt.³⁹⁰ §. 1. 1. D. de rer. permut.³⁹¹ B. Ambrosius lib. III. Officior. cap. 10.³⁹² *Quid autem loquar de contractibus ceteris, ac maxime de coëmptione praediorum, vel transactionibus, atque pactis? Nonne honestatis formulae sunt, DOLUM MALUM ABESSE, eumque, cuius dolus deprehensus fuerit, dupli poenae obnoxium fore.* Eaque erat DOLI MALI CLAUSULA, de cuius varia conceptione dicam, ubi ad stipulationum formulas ventum fuerit.

Denique venditor leges venditionis pro arbitrio concipiebat, l. 39. d. de pact.³⁹³ Ac plane in traditionibus rerum quodcumque pactum erat, id valebat, l. 48. D. de pact.³⁹⁴ Pomponius in l. 26. D. de acquir. possess.³⁹⁵ *Incerta autem pars nec tradi nec capi potest: veluti si ita tibi tradam, QUIDQUID MEI IURIS IN EO FUNDO EST.*

XLIX. HEREDITATIS VENDITIO, *quot modis fieret? Stipulatio: QUANTA PECUNIA EX HEREDITATE PERVENERIT. Quenam in illa EXCIPI solerent?*

Porro hereditas saepenumero venibat. Id fiebat interdum hoc modo, SI QUA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA, l. 11. D. de hered. vend.³⁹⁶ Aliquando in venditione hereditatis id agebatur, SI QUID IURIS ESSET VENDITORIS, VENIRE, NEC POSTEA QUICQUAM PRAESTITU IRI, l. 10. D. eod. tit.³⁹⁷ Alias ita convenisse, UT QUIDQUID IURIS HABERET VENDITOR, EMPTOR HABERET, indicat l. 13. D. eod.³⁹⁸

³⁸⁷ D. 12, 6, 67, 2

³⁸⁸ D. 2, 14, 47 pr.

³⁸⁹ D. 2, 14, 58.

³⁹⁰ D. 18, 1, 68, 1.

³⁹¹ D. 19, 4, 1, 4.

³⁹² Ambr. off. 3, 10.

³⁹³ D. 2, 14, 39.

³⁹⁴ D. 2, 14, 48.

³⁹⁵ D. 41, 2, 26.

³⁹⁶ D. 18, 4, 11.

³⁹⁷ D. 18, 40, 10.

³⁹⁸ D. 18, 4, 13.

Stipulatio plane emptae hereditatis concipiebatur his verbis: QUANTA PECUNIA AD TE EX HEREDITATE PERVENERIT. Celsus in l. 97. D. de verbor. significat.³⁹⁹ *Cum stipulamur*, QUANTA PECUNIA EX HEREDITATE TITII AD TE PERVENERIT. Paulus in l. 20. §. ult. D. de stipulat. serv.⁴⁰⁰ *Tutores servo avito eius imperaverunt, ut ab eo, cui res aui hereditatis vendiderunt, stipularetur*, QUANTA PECUNIA AD EUM PERVENISSET. Iulianus in l. 37. D. de pecul.⁴⁰¹ *Si creditor filii tui heredem te instituerit, & tu hereditatem eius vendideris, illa parte stipulationis*, QUANTA PECUNIA EX HEREDITATE AD TE PERVENERIT, *teneris de peculio*. Huiusmodi autem verbis hoc agi videbatur, ut, quod ex hereditate pervenisset in id tempus, quo venditio fiebat, id videretur venisse, l. 2. §. 1. D. de hered. vel act. vend.⁴⁰² In hereditate autem vendenda, EXCIPIEBATUR INTERDUM SERVUS SINE PECULIO, d. l. 2. §. 12.⁴⁰³ Venditor etiam hereditatis AEDES nonnumquam sibi EXCIPIEBAT, d. l. 2. §. 14. D. eodem.⁴⁰⁴ EXCEPTO quoque FUNDO HEREDITARIO, VENISSE HEREDITATEM, proponit Labeo in l. ult. D. eod.⁴⁰⁵

L. NOMINA quomodo venire solerent.

NOMEN etiam distrahebatur, l. 4. & l. 17. D. de hered. vel act. vend.⁴⁰⁶ Interdum autem NOMEN, QUALE ERAT, venibat, l. 74. §. ult. D. de evictionibus.⁴⁰⁷ Interdum vero debitor, cuius nomen venibat, CERTAE SUMMAE DEBITOR ESSE DICEBATUR, interdum INCERTAE, l. 5. D. de hered. vel act. vend.⁴⁰⁸

LI. *Emptor stipulabatur*, VACUAM POSSESSIONEM TRADI: *item*, UT HABERE LICERET.

Stipulabatur plane emptor a venditore, VACUAM POSSESSIONEM TRADI, l. 3. §. 1. D. de actionibus empt.⁴⁰⁹ *Item, UT HABERE LICERET*. Ulpianus in l. 11. §. 8. D. de actionibus empt.⁴¹⁰ *Qui autem, HABERE, LICERE VENDIDIT, videamus, quid debeat praestare. Et multum interesse, arbitror, utrum hoc polliceatur, PER SE VENIENTESQUE A SE PERSONAS NON FIERI, QUO MINUS HABERE LICEAT, an vero, PER OMNES. Et mox: Etiam si aperte venditor pronuntiet, PER SE HEREDEMQUE SUUM NON TENERI, QUO MINUS HABERE LICEAT. Cuiusmodi stipulationum sit mentio in l. 38. D. de verb. oblig.*⁴¹¹ his verbis: *Stipulatio*

³⁹⁹ D. 50, 16, 97.

⁴⁰⁰ D. 45, 3, 20, 1.

⁴⁰¹ D. 15, 1, 37 pr.

⁴⁰² D. 18, 4, 2, 1.

⁴⁰³ D. 18, 4, 2, 12.

⁴⁰⁴ D. 18, 4, 2, 14.

⁴⁰⁵ D. 18, 4, 25.

⁴⁰⁶ D. 18, 4, 4 és D. 18, 4, 17.

⁴⁰⁷ D. 21, 2, 74, 3.

⁴⁰⁸ D. 18, 4, 5.

⁴⁰⁹ D. 19, 1, 3, 1.

⁴¹⁰ D. 19, 1, 11, 8.

⁴¹¹ D. 45, 1, 38 pr.

ista, HABERE LICERE SPONDES? *hoc continet*, &c. Paulus in l. 83. D. eod. tit.⁴¹² *Idemque in illis stipulationibus*, HABERE LICERE. *Item*, NEQUE PER TE, NEQUE PER HEREDEM TUUM FIERI, QUOMINUS FIAT. Eaque stipulatio, re evicta, id est, emptori ablata vel abducta, committebatur. Tum enim habere non licebat. Iulianus in l. 8. D. de evict.⁴¹³ *Obligatus est venditor*, UT PRAESTET, HABERE LICERE HOMINEM. Ulpianus in l. 21. §. 1. eod. tit.⁴¹⁴ *Placeat, committi stipulationem, ut & ipse Iulianus eodem libro scripsit: neque enim HABERE LICET EUM, cuius si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur.* Ulpianus in l. 25. D. eod.⁴¹⁵ *Quia non evincitur, quominus HABERE TIBI LICEAT, quem ipse ante voluntate tua perdideris.* Pomponius in l. 29. pr. D. eod.⁴¹⁶ *Posse te a me pretium consequi ex vendito agentem, quasi HABERE MIHI REM LICERET.* Et in l. 34. §. ult. eod. tit.⁴¹⁷ *Habebo ex duplae stipulatione actionem, quia non interest, quo genere iudicii evincatur, UT MIHI HABERE NON LICEAT.*

LII. DE EVICTIONE *caveri solebat*. SIMPLAE & DUPLAE STIPULATIONES.

Ut plurimum autem in venditione dicebatur, QUANTUM VENDITOREM PRO EVICTIONE PRAESTARE OPORTERET, l. 60. D. de evictionibus.⁴¹⁸ Modestinus in l. 102. D. de verb. oblig.⁴¹⁹ *Venditores emptori CAVERANT pro evictione, QUANTI EIUS INTERESSET: Sed & specialiter ADGNITUROS, SI IN LITE MOTA SUMPTUS FECISSET, emptori stipulanti promiserant.* Hermogenianus in l. 74. D. de evictionibus.⁴²⁰ *Si PLUS VEL MINUS, QUAM PRETII NOMINE CAUTUM EST, EVICTIONE SECUTA DARI CONVENERIT, placitum custodiendum est.* Enimvero cum fundus venibat, ex consuetudine eius regionis, in qua negotium gerebatur, pro evictione caveri oportebat, l. 6. D. eod. tit.⁴²¹ Quod si de venditione cautum non esset, quid venditor, evictione secuta, praestare deberet, nihil praestabat praeter simplam, evictionis nomine, & ex natura ex empto actionis, id quod intererat emptoris, l. 60. D. eod.⁴²²

Emptor ergo interdum SIMPLAM, interdum DUPLAM EVICTIONIS NOMINE STIPULABATUR, l. 11. §. ult. l. 56. D. de evictionibus.⁴²³ l. 22. §. ult. D. de pignerat. act.⁴²⁴ edicto plane Aedilium Curulium, DUPLAM CAVERE DE SERVO, venditor iubebatur, l. 37. §. 1. D. de Eviction.⁴²⁵ Hinc Ulpianus, assiduam fuisse in servorum venditione DUPLAE

⁴¹² D. 45, 1, 38 pr.

⁴¹³ D. 21, 2, 8.

⁴¹⁴ D. 21, 2, 21, 2 (B D. 21, 2, 21, 1).

⁴¹⁵ D. 21, 2, 25.

⁴¹⁶ D. 21, 2, 29 pr.

⁴¹⁷ D. 21, 2, 34, 1 (B D. 21, 2, 34, 2).

⁴¹⁸ D. 21, 2, 60.

⁴¹⁹ D. 45, 1, 102 pr.

⁴²⁰ D. 21, 2, 74 pr.

⁴²¹ D. 21, 2, 6.

⁴²² D. 21, 2, 60.

⁴²³ D. 21, 2, 11 pr. és D. 21, 2, 56 pr.

⁴²⁴ D. 13, 7, 22, 4.

⁴²⁵ D. 21, 2, 37, 1.

STIPULATIONEM, idque moris & consuetudinis fuisse, testatur in l. 31. §. 20. D. de Aedilic. edict.⁴²⁶ Quod & confirmatur l. 4. D. de actionibus empt.⁴²⁷ l. 3. l. 34. §. ult. D. de evictionibus.⁴²⁸ Inde ex servi emptione EVICTIONIS NOMINE DUPLUM exegisse, dominus proponitur in l. 7. §. ult. D. de pecul.⁴²⁹ Ad duplam quoque ex cautione conventum heredem, qui servum distraxerat, refert Ulpianus in l. 49. D. famil. ercisc.⁴³⁰ Idem in l. 37. §. 1. D. de evictionibus,⁴³¹ non ex omni re duplam promitti oportuisse, tradit, sed de his rebus, quae pretiosiores essent: si margarita forte, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica, vel quid aliud non contemptibile venisset. DUPLAM vero REPROMITTI dumtaxat oportuisse, non etiam eo nomine satisfieri, nisi specialiter id actum proponeretur, Ulpianus ibidem, Paulo consentiente in l. 56. D. eod. tit.⁴³² scribit. In STIPULATIONE autem DUPLAE, cum homo venibat, PARTIS adiectionem necessariam fuisse, Paulus admonet in d. l. 56. §. 2.⁴³³ nimirum ut vel parte sola evicta, stipulatio ea committeretur. Interdum tamen conveniebat, NE CAUTIO DUPLAE PRAESTARETUR, l. 72. D. de contrahend. empt.⁴³⁴ Nam & adversus Edictum Curulium pacisci omnino licebat, l. 31. D. de pact.⁴³⁵

LIII. FIDEIUSSOR EVICTIONIS *quandoque dabatur: aliquando, NE DARETUR, conveniebat.*

Sed & FIDEIUSSOREM EVICTIONIS emptor quandoque accipiebat, l. 3. D. de rescind. vendit.⁴³⁶ l. 18. §. 1. D. de peric. & commod. rei vend.⁴³⁷ l. 11. C. de evictionibus,⁴³⁸ qui SECUNDUS AUCTOR vulgo dicebatur, l. 4. D. de evictionibus:⁴³⁹ & FIDEIUSSOR EMPTIONIS, l. 56. D. de Aedilic. Edict.⁴⁴⁰ & FIDEIUSSOR VENDITIONIS in l. 24. §. 2. D. de actionibus empt.⁴⁴¹ Plane qui mancipium vendebat, fideiussorem ob evictionem dare non debebat, nisi hoc nominatim actum esset, d. l. 4.⁴⁴² Nam si ita convenisset, etiam dabatur, d. l. 56. Atque ita fideiussores venditionibus accedebant, l. 45. D. de fideiuss.⁴⁴³ Quinetiam

---

⁴²⁶ D. 21, 1, 31, 20.

⁴²⁷ D. 19, 1, 4 pr.

⁴²⁸ D. 21, 2, 3 és D. 21, 2, 34, 2.

⁴²⁹ D. 15, 1, 7, 6.

⁴³⁰ D. 10, 2, 49.

⁴³¹ D. 21, 2, 37, 1.

⁴³² D. 21, 2, 56 pr.

⁴³³ D. 21, 2, 56, 2.

⁴³⁴ D. 18, 1, 72 pr.

⁴³⁵ D. 2, 14, 31.

⁴³⁶ D. 18, 5, 3.

⁴³⁷ D. 18, 6, 19 (18), 1.

⁴³⁸ C. 8, 44, 11.

⁴³⁹ D. 21, 2, 4 pr.

⁴⁴⁰ D. 21, 1, 56.

⁴⁴¹ D. 19, 1, 24, 2.

⁴⁴² D. 21, 2, 4 pr.

⁴⁴³ D. 46, 1, 45.

quandoque conveniebat, UT CUM FIDEIUSSORE CAUTIO DUPLAE PRAESTARETUR, l. 72. D. de contrahend. empt.⁴⁴⁴

Praeterea ubi suspicabatur emptor, fore, ut sibi controversia de rei venditae⁴⁴⁵ proprietate moveretur, pacisci cum venditore solebat, UT EX PRETIO ALIQUA SUMMA APUD SE REMANERET, DONEC EI FIDEIUSSOR A VENDITORE DARETUR, l. ult. §. ult. D. de rescind. vend.⁴⁴⁶ Contra nonnumquam nominatim conveniebat, NE VENDITOR FIDEIUSSOREM DARET. Varro lib. V. de Lingua Lat. cap. 7.⁴⁴⁷ *Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus incoeptis rebus, ut pro se alterum daret. A quo caveri postea lege coeptum est ab his, qui praedia venderent, VADES NE DARENT. Ab eo scribi coeptum in lege mancipiorum, VADEM NE POSCERET, NEC DABITUR.*

LIV. *Venditor quandoque pacisci solebat, NE EVICTIONIS NOMINE TENERETUR.*

Similiterque interdum paciscebatur venditor, NE EVICTIONIS NOMINE TENERETUR. Pomponius in l. 6. §. ult. D. de action. empt.⁴⁴⁸ *Si venditor sciens obligatum, aut alienum vendidisset, & adiectum sit, NEVE EO NOMINE QUID PRAESTARET.* Idem in l. 31. §. 2. D. de donat. int. vir.⁴⁴⁹ *Si vir uxori, vel contra quid vendiderit vero pretio, & donationis causa paciscantur, NE QUID VENDITOR OB EAM REM PRAESTET.* Ulpianus in l. 11. §. 14. D. de action. empt.⁴⁵⁰ *Si quis servum ea condicione vendiderit, UT INTRA TRIGINTA DIES DUPLAM PROMITTERET, POSTEA NE QUID PRAESTARETUR.* Et §. ult. ead. l.⁴⁵¹ *Si aperte in venditione comprehendatur, NIHIL EVICTIONIS NOMINE PRAESTATUM IRI.* Cui non absimilis formula proponitur in l. 10. D. de heredit. vel actione vend.⁴⁵²

LV. *Emptor IN VACUAM POSSESSIONEM INDUCEBATUR, & quomodo? TESTATIO VACUAE POSSESSIONIS.*

Emptor porro in vacuum fundi venditi possessionem a venditore, vel alio, mandatu eius, induci debebat. Alioquin si possessionem eius, nulla facta a venditore traditione, nactus esset, non pro emptore possidebat, sed praedo erat, l. 5. D. de adquir. possess.⁴⁵³ Impp. in l. 13. C. de distract. pign.⁴⁵⁴ *Qui praedium a creditore comparavit, si in VACUAM POSSESSIONEM INDUCTUS NON EST, nullam actionem habet.* Ulpianus in l. 15. §. 6. D. de re iud.⁴⁵⁵ *Certe posteaquam INDUCTUS EST EMPTOR IN POSSESSIONEM.* Venditor ergo,

⁴⁴⁴ D. 18, 1, 72 pr.

⁴⁴⁵ D. 21, 2, 56 pr.

⁴⁴⁶ D. 18, 5, 10, 1.

⁴⁴⁷ Varro ling. 5, 7.

⁴⁴⁸ D. 19, 1, 6, 9.

⁴⁴⁹ D. 24, 1, 31, 2.

⁴⁵⁰ D. 19, 1, 11, 15 (B D. 19, 1, 11, 14).

⁴⁵¹ D. 19, 1, 11, 18.

⁴⁵² D. 18, 4, 10.

⁴⁵³ D. 41, 2, 5.

⁴⁵⁴ C. 8, 27, 13.

⁴⁵⁵ D. 42, 1, 15, 6.

VACUAM POSSESSIONEM SE TRADERE, dicebat, l. 18. §. 2. D. de acquir. possess.⁴⁵⁶ vel iudebat, EMPTOREM IN VACUAM POSSESSIONEM IRE, aliive, ut possessionem fundi emptori traderet, mandabat, l. 18. pr. D. de vi & vi arm.⁴⁵⁷ Et ita Paulus in l. ult. D. de iur. fisci.⁴⁵⁸ *Stalticum, cui praedia erant a procuratore Caesaris addicta*, IN VACUAM POSSESSIONEM INDUCTUM, refert. Ulpianus in l. 34. pr. D. de acquir. poss.⁴⁵⁹ *Si me* IN VACUAM POSSESSIONEM FUNDI CORNELIANI MISERIS. Idem in l. 33. D. eod.⁴⁶⁰ *fundi venditor* MANDAVIT *alicui*, UT EMPTOREM IN VACUAM POSSESSIONEM INDUCERET. Sic Marcellus in l. 12. D. de vi & vi arm.⁴⁶¹ refert, venditorem IUSSISSE, TRADI POSSESSIONEM EMPTORI a colono, cui fundum venditum locaverat. Species autem inducendi in possessionem alicuius rei erat, PROHIBERE, INGREDIENTI VIM FIERI: l. 52. §. ult. D. de acquir. possess.⁴⁶² Fiebat & plerumque instrumentum TESTATIONIS VACUAE POSSESSIONIS, quo, emptorem in vacuam possessionem inductum esse venditoris voluntate, continebatur: l. 12. C. de contrah. empt.⁴⁶³ l. 12. C. de probationib.⁴⁶⁴ l. 2. C. de acquir. poss.⁴⁶⁵ Licet autem INSTRUMENTO EMPTIONIS non esset comprehensum, QUOD EMPTORI ESSET TRADITA POSSESSIO, ipsa tamen rei veritate id consequeretur, si sciente venditore in possessione fundi venditi fuerat, l. 2. C. de acquir. poss.⁴⁶⁶ Plane si iter, actum, viam, aquaeductum, per alienum fundum quis emisset, quia vacuae possessionis traditio nulla erat, cavendum Labeo putabat, PER VENDITOREM NON FIERI, QUOMINUS EO IURE EMPTOR UTI POSSET, l. ult. D. de servitutib.⁴⁶⁷ Cuius sententiam Pomponius probat in l. 3. §. 2. D. de actionib. empti.⁴⁶⁸

LVI. *Venditiones fieri solebant* PER PRAECONEM.

Per praeconem autem venisse olim ea, quae tam publice, quam privatim venibant, non est ignotum. Hoc certe modo mancipia, iumenta, merces, agros, loca, aedificia, privatis vendentibus, venisse, sequentibus auctoritatibus demonstratur. Herodianus lib. II.⁴⁶⁹ Κλεαρχος τις ην, το μεν γενοϋ φρυξ, των δημοσια ειωθοτων υπο κηρυκι πιπρασκεθαι. Apuleius lib. VIII. de Asino aur.⁴⁷⁰ *Refectis iumentorum corporibus, quo vendibiliores videremur, ad mercatum producimur: magnaue* VOCE PRAECONIS, PRETIA SINGULIS

⁴⁵⁶ D. 41, 2, 18, 2.

⁴⁵⁷ D. 43, 16, 18 pr.

⁴⁵⁸ D. 49, 14, 50.

⁴⁵⁹ D. 41, 2, 34 pr.

⁴⁶⁰ D. 41, 2, 33.

⁴⁶¹ D. 43, 16, 12.

⁴⁶² D. 41, 2, 52, 2.

⁴⁶³ C. 4, 38, 12.

⁴⁶⁴ C. 4, 19, 12.

⁴⁶⁵ C. 7, 32, 2.

⁴⁶⁶ C. 7, 32, 2.

⁴⁶⁷ D. 8, 1, 20.

⁴⁶⁸ D. 19, 1, 3, 2.

⁴⁶⁹ Herod. 2.

⁴⁷⁰ Apul. met. 8, 23-24.

NUNTIANTIS, *equi atque alii asini opulentis emptoribus* PRAESTINANTUR. Idem lib. IX.⁴⁷¹
Altera die productum me, rursus VOCE PRAECONIS VENUI SUBIICIUNT. Horatius in libro
 de arte Poet. u. 419.⁴⁷²

Ut PRAECO, *ad* MERCES *turbam qui cogit* EMENDAS.

Martialis lib. I. Epigramm. 85. u. 1.⁴⁷³

VENDERET *excultos colles cum* PRAECO *facetus,*

Atque suburbani iugera pulchra soli.

Cicero lib. XII. ad Attic. Ep. 40.⁴⁷⁴ *De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse,*
aliud tua gratia, aliud nostra, ut PRAECONI SUBIICIANTUR. Livius lib. VI.⁴⁷⁵ *FUNDUM*
 SUBIECIT PRAECONI. Seneca lib. III. de Ira, c. 22.⁴⁷⁶ *Ceteros* PRAECONI SUBIICERET.
 Iosephus lib. XIX. Antiquit. Iudaic. cap. 1.⁴⁷⁷ Ἦν δὲ εὐαρεξος Ἀρουντιου των
 κηρυσσοντων τα πολουμενα, και δι αυτο φωνης τε μεγεθει χρωμενου, και χρηματα
 περιβεβλημενου ομοια τοις Ρωμαιων πλουσιωτατοις δυναμις τε αυτω ην, εφ οις
 εθελησεις, πρασσειν κατα την πολιν. Et huc alludens Cicero Epist. 12. lib. XIII. ad
 Attic.⁴⁷⁸ *Ligarianam, inquit, praeclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi*
 PRAECONIUM DEFERAM. Sic etiam venisse bona eius, qui in fraudem creditorum latitabat,
 idem Cicero docet pro Quinctio c. 15.⁴⁷⁹ cum ait: *De quo homine* PRAECONIS VOX
 PRAEDICAT, ET PRETIUM CONFICIT. Et paullo ante: *Cuius non modo illae amplissimae*
fortunae, sed etiam victus, vestitusque necessarius, SUB PRAECONI cum *dedecore*
 SUBIECTUS EST.

LVII. *Formulae, quibus a praecone* RES VENALES DICEBANTRUR, AUCTIO
 CONCLAMABATUR.

Res autem venales uti, quaque verborum conceptione, per praeconem venirent, Cicero
 lib. III. officior. c. 13.⁴⁸⁰ indicat, *Quid autem, inquit, tam absurdum, quam si domini*
iussu, ita praecono PRAEDICET, DOMUM PESTILENTEM VENDO. Idem lib. III. in Verr. cap.
 16.⁴⁸¹ *Si palam* PRAECO. *iussu tuo,* PRAEDICASSET, NON DECUMAS FRUMENTI, SED
 DIMIDIAS VENIRE PARTES. Apud Plautum Stich. Act. i. Sc. I. v. 68.⁴⁸² Gelasimus
 parasitus praeconis munere fungens suam ipsiusmet auctionem, ut hoc lucri ferret, sic
 praedicat:

IOCOS RIDICULOS VENDO, AGITE LICEMINI.

⁴⁷¹ Apul. met. 9, 15.

⁴⁷² Horat. ars. 419.

⁴⁷³ Mart. epigr. 1, 85

⁴⁷⁴ Cic. Att. 12, 40

⁴⁷⁵ Liv. 6, 4.

⁴⁷⁶ Sen. de ira 3, 22.

⁴⁷⁷ Ios. ant. Iud. 19, 1.

⁴⁷⁸ Cic. Att. 13, 12.

⁴⁷⁹ Cic. pro Quinct. 15.

⁴⁸⁰ Cic. off. 3, 13.

⁴⁸¹ Cic. Verr. 3, 16.

⁴⁸² Plaut. Stich. 190sq.

Similiter apud Lucianum εν βίων πρᾶσει Mercurius pro Praecone Pythagorae venditionem ita praedicat: Τον ἀριζον βιον πῶλω, τον σεμνοτατον. Τις ὠνησεται, τις ὑπερ ἀνθρωπον εἶναι βουλεται. Auctiones etiam Praeconum praedicatione factas Cicero 11. Orat. de L. Agr. cap. 18.⁴⁸³ docet: ubi & nequissimos homines, consumptis patrimoniis, in Atriiis auctionariis potius, quam in Triviis aut compitis auctionatos refert, cum ut Martialis loquitur, *fieret tristis solvendis auctio nummis*. Formulam autem, qua auctionem praeco praedicabat, expressit Plautus Menaechm. Act. V. Sc. Ult. v. 94. sequ.⁴⁸⁴ postquam Messenio rogavit,

praeconium ut sibi detur, inquit: Ergo nun itam

Vis CONCLAMARI AUCTIONEM fore? quo die? Men. DIE SEPTIMI AUCTIONEM FIET.

Et mox:

DIE SEPTIMI VENIBUNT SERVI, SUPELLELEX, FUNDI, AEDES, OMNIA

VENIBUNT: QUIQUE LICEBUNT PRAESENTI PECUNIA.

Lucianus εν βίων πρᾶσει. Σὺ δέ, ὦ Ἑρμῆ, κηρυττε καὶ συγκαλεῖ Ἀγαθὴ τύχη τοὺς ὠνητὰς παρεῖναι πρὸς τὸ, πωλητηριον. Ἀποκηρυξομεν δὲ βιβλους φιλοσοφοὺς παντοῦ εἶδους, καὶ προαιρεσεῶν ποικίλων. Εἰ δὲ τις οὐκ ἔχει τὸ παραυτικὰ τ ἀργυριον καταβαλλεθαι, εἰς νεῶτα ἐκτίσει καταζησας ἐγγυητην.

LVIII. AUCTIONIS PROSCRIBENDAE *ritus & formulae*. LIBELLI SUSPENSIS BONIS *debitoris*.

Sane vulgo, programme fixo, Tabula posita, auctionis futurae dies, leges, condiciones, proscribi solebant: Scripto enim significabatur dies, qua liceri, & ad pretium adiicere cuilibet liceret, ut ei, qui licitatione vicisset, res addiceretur: Cicero Epist. 5. lib. XIII. ad Attic.⁴⁸⁵ *Si tibi videtur, appelles Balbum de AUCTIONE PROSCRIBENDA*. Idem Orat. pro Quintio, cap. 4.⁴⁸⁶ AUCTIONEM in Gallia, *Publ. hic Quintius, NARBONE SE ESSE FACTURUM PROSCRIBIT*. Idem Epist. 6. lib. II. ad Q. Frat. de Racilio Tribuno Pl.⁴⁸⁷ TABULAM PROSCRIPSIT, SE FAMILIAM CATONIANAM VENDITURUM. Et lib. III. Officior. c. 17.⁴⁸⁸ *Si tu AEDES PROSCRIBAS, TABULAM tamquam plagam PONAS*. Idem pro Caecina c. 6.⁴⁸⁹ ADEST AD TABULAM, *licetur Ebutius*. Et in Rullum cap. 25.⁴⁹⁰ *Utrum haec lex est, an TABULA Veratiana AUCTIONIS?* Idem 11. in Catilin. Orat. cap. 8.⁴⁹¹ *Meo beneficio TABULAE novae proferentur: sed AUCTIONARIAE*. Et ita TABULAE nomen accipiendum est Epist. 39. lib. XII.⁴⁹² & Epist. 25. lib. XIII. ad Attic.⁴⁹³ Plinius Epist. 27.⁴⁹⁴ *Deserta inde &*

⁴⁸³ Cic. orat. 11; Cic. leg. Agr. 18.

⁴⁸⁴ Plaut. Men. 1157sq.

⁴⁸⁵ Cic. Att. 13, 5.

⁴⁸⁶ Cic. pro Quinct. 4.

⁴⁸⁷ Cic. ad Q. fr. 2, 6.

⁴⁸⁸ Cic. off. 3, 17.

⁴⁸⁹ Cic. Caecin. 6.

⁴⁹⁰ Cic. Rull. 25.

⁴⁹¹ Cic. Catil. 8.

⁴⁹² Cic. Att. 12, 39.

⁴⁹³ Cic. Att. 13, 25.

*damnata solitudine domus, totaque illi monstro relicta, PROSCRIBEBATUR tamen, SEU QUIS EMERE, SEU QUIS CONDOCERE ignarus tanti mali vellet. Venit Athenas philosophus Athenodorus, legit TITULUM, &c. DIES vero AUCTIONIS interdum PROFEREBATUR, teste Cicerone Epist. 13. & 14. lib. XIII. ad Attic.*⁴⁹⁵

Auctiones autem coram Argentariis factas, qui in Tabulas pretia adiectionesque referebant, docent Cicero pro Caecina cap. 6.⁴⁹⁶ Seneca in praefatione Controversiar.⁴⁹⁷ & Quintilianus lib. XI. cap. 2.⁴⁹⁸

Per Argentarios etiam venditiones factas, Ulpianus in l. 18. D. de heredit. petit.⁴⁹⁹ cum Scaevola in l. 88. D. de solutionib.⁵⁰⁰ & Suetonio in Nerone cap. 5.⁵⁰¹ indicat.

Enimvero cum in ea causa erant debitoris bona, ut venirent, Praetor a creditoribus aditus, proscribi venditionem legibus & conditionibus, quibus videretur, permittebat. Quo facto, Tabulam propositam in hanc sententiam Theophilus Instit. de success. bonor. scribit: Και εγινετο προγραφη εν τοις περιφανεσι της πολεως μερεσι ταυτα δηλουσα. Ο δεινα, χρεωζης ημετερους υπαρχων, εις αιτιαν ενεπεσε διαπρασεως ημεις χρεδιτωρες οντες την τουτου διαπιπρασκομεν περιουσιαν. Ωνητης ο βουλομενους προσιτω ειτα ολιγων παραδραμουσον ημερων εγινετο και τριτη προσελευσις, εν η επετρεπον το ποιησαθαι, legem bonorum venditorum, Τουτεςιν, οπον των διαπιπρασκομενων. Λοιπον γαρ τη ειρημενη προγραφη προσετιθεσαν ταδε. Ο αγοραζων, τοις Κρεδιτωρσι, λογου χαριν, εχει αποκριναθαι εις το ημισυ των χρεων. Ωζε τον εποφειλομενον εκατον λαβειν νομισματα. Tunc vero, ut ibidem subiicit, creditores unum aliquem ex se ipsis, qui auctioni praesesset, legebant, qui MAGISTER dicebatur.

Debitore utique frustrationis causa, & in fraudem creditorum latitante, LIBELLOS DE EO IN CELEBERRIMIS URBIS LOCIS PROPOSITOS, AC BONIS EIUS SUSPENSOS invenio, quos eorum amici procuratoresve, qui absentem defendere, vel pro eo solvere parati erant, deiiciebant. Sic Cicero pro Quintio cap. 15.⁵⁰² de eius bonis proscripitis agens. *De quo, ait, LIBELLI IN CELEBERRIMIS URBIS LOCIS PROPONUNTUR. Et alias cap. 6.*⁵⁰³ LIBELLOS, *Sext. Alfenus PROCURATOR, P. Quintii familiaris & propinquus Sex. Naevii, DEIICIT. Et postea c. 19. Ergo affuit, non passus est, LIBELLOS DISIECIT. Seneca lib. IV. de benefic. cap. 12.*⁵⁰⁴ *Spondeo pro iudicato, & SUSPENSUM AMICI BONIS LIBELLUM DEIICIO, creditoribus eius me obligaturus, ut possim servare PROSCRIPTUM.*

LIX. *Quae publice venibant, HASTAE & PRAECONIS VOCI SUBIICIEBANTUR. captivi sub basta venditi. Formula: BONA PORSENAE REGIS VENDI.*

⁴⁹⁴ Plin. ep. 27.

⁴⁹⁵ Cic. Att. 13, 13-14.

⁴⁹⁶ Cic. Caecin. 6.

⁴⁹⁷ Sen. contr. praef.

⁴⁹⁸ Cic. pro Quinct. 11, 2.

⁴⁹⁹ D. 5, 3, 18 pr.

⁵⁰⁰ D. 46, 3, 88.

⁵⁰¹ Suet. Nero 5.

⁵⁰² Cic. pro Quinct. 15.

⁵⁰³ Cic. pro Quinct. 6 és 19.

⁵⁰⁴ Seneca de beneficiis 4, 12sq.

Hoc amplius ea, quae publice venibant, non PRAECONIS modo VOCI, sed & HASTAE SUBIICIEBANTUR, hastaque posita, praecone praedicante, ei, qui licitatione vicisset, addicebantur. Cicero lib. II. Offic. cap. 23.⁵⁰⁵ HASTAM *in foro* PONERE, ET BONA *civium* VOCI SUBIICERE PRAECONIS. Sic HASTA POSITA pro aede Iovis Statoris, bona Cn. Pompeii Magni VOCI acerbissimae PRAECONIS SUBIECTA, idem Cicero II. Philipp. cap. 26.⁵⁰⁶ narrat. Quod Dio lib. XLVI. p. 342.⁵⁰⁷ confirmat his verbis Και εδημευθη τινα, και εις το πρατηριον εξετεθη, και τη του κηρυκους φωνη απεκηρυχθαι, ινα τις αυτα αγοραση. Hinc & HASTAM PRAECONIS dixit Cicero Orat. I. de lege Agrar. cap. 2.⁵⁰⁸ & HASTAM VENDITIONIS, Philipp. II. cap. 40.⁵⁰⁹ ET EMPTIONEM AB HASTA, Epist. 3. lib. XII. ad Attic.⁵¹⁰ Valerius Maximus lib. VI. cap. 3.⁵¹¹ *Bona adolescentis* HASTAE SUBIECIT. Seneca lib. I. de Ira cap. 2.⁵¹² *Videbis principum sub civili* HASTA *capita* VENALIA. Idem lib. de Consolatione ad Martiam c. 20.⁵¹³ *Non* HASTAM *Consularia spolia* VENDENTEM. Hinc Iuvenalis Sat. III. v. 33.⁵¹⁴

Et praebere caput domina VENALE SUB HASTA.

Macrobius lib. II. Saturnal. cap. 2.⁵¹⁵ *Mater Bruti Servilia cum pretiosum aere parvo fundum abstulisset a Caesare* SUBIICIENTE HASTAE BONA CIVIUM. Paulus ex Festo: HASTAE SUBIICIEBANTUR, *quae publice venundabant: quia signum praecipuum est hasta.* Vetus Horatii interpres in Satyr. 6. lib. I. ad versum 86.⁵¹⁶ *Si praeco parvas. Praecones, ait, dicebantur, qui stabant* AD HASTAM, & *enuntiabant pretia allata.*

Sed & captivos sub hasta venisse Valerius Maximus lib. VI. cap. 5.⁵¹⁷ indicat. Iosephus lib. XIV. Antiq. Iudaic. cap. 22.⁵¹⁸ *Οπως ειτινες ελευθεραι, η δουλαι υπο δορυ επραχθησαν.*

Praeterea more ab antiquis tradito, in his, quae publice venibant, BONA PORSENAE REGIS VENDERE se dicebant. Livius lib. II. cap. 14.⁵¹⁹ *Huic tam pacatae protectioni ab urbe regis Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram aetatem, inter cetera solennia, manet, BONA PORSENAE REGIS VENDENDI. Cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace: aut a mitiore crevisse principio, quam hic prae se ferat titulus, BONA HOSTILITER VENDENDI.* Plutarchus in Publicola p.

⁵⁰⁵ Cic. off. 2, 23.

⁵⁰⁶ Cic. Phil. 2, 26.

⁵⁰⁷ Dio Cass. 46, 342.

⁵⁰⁸ Cic. leg. Agr. 1, 2.

⁵⁰⁹ Cic. Phil. 2, 40.

⁵¹⁰ Cic. Att. 12, 3.

⁵¹¹ Val. Max. 6, 3.

⁵¹² Sen. de ira 1, 2.

⁵¹³ Sen. ad Marciam de cons. 20.

⁵¹⁴ Iuv. Sat. 3, 33.

⁵¹⁵ Macr. Sat. 2, 2.

⁵¹⁶ Horat. sat. 1, 6, 86.

⁵¹⁷ Val. Max. 6, 5.

⁵¹⁸ Ios. ant. Iud. 14, 22.

⁵¹⁹ Liv. 2, 14.

107.⁵²⁰ Διο και καθ ημας ετι, Πωλουντες τα Δημοσια, πρωτα κηρυττουσι, τα Πορσινης χρηματα.

LX. *Pretium emptionis* PROBIS NUMMIS *solvendum erat*. ARRAE *in venditionibus usus*.

Pretium porro emptionis, probis nummis solvi debebat. Inde apud Plautum Persa Act. IV. Sc. 3. v. 57.⁵²¹ qui venalem habebat mulierem, post dictas venditionis leges, mandat, PROBUM & numeratum ARGENTUM accipi. Tertullianus in lib. de Poenitentia c. 6.⁵²² *Venditores prius nummum, quo paciscuntur, examinant, ne scalptus, neve rasmus, ne adulter*. Ea gratia solebant Nummularii adhiberi, quorum fide nummi probarentur. Apuleius lib. X. Metamorph.⁵²³ *Ne forte aliquis istorum, quos offers aureorum, nequam, vel adulter reperiat, in hoc ipso sacculo conditos eos annulo tuo praenota, donec altera die Numulario praesente comprobentur*.

Interdum autem ante pretii solutionem arrae dabantur: ARRAE vero nomine, quandoque certa summa, quandoque annulus dabatur, l. 11. §. 6. D. de actionib. empt.⁵²⁴ l. ult. D. de lege commiss.⁵²⁵ l. 5. §. 15. D. de institoria.⁵²⁶ Plinius lib. XXXIII. cap. 1.⁵²⁷ *Argumento est consuetudo vulgi, ad sponsiones etiamnum ANULO exsiliente, ab eo tempore, quo nondum erat ARRA velocior*.

LXI. AB EMPTIONE *quomodo pactis variis DISCEDI soleret?*

Interdum ab emptione iam contracta abibatur & recedebatur. Ulpianus in l. 11. §. 6. D. de actionib. empt.⁵²⁸ *postea convenerat, UT EMPTIO IRRITA FIERET*. Pomponius in l. 1. D. de rescind. vend.⁵²⁹ *etiam si conveniat, UT ABEATUR AB EA VENDITIONE*. Paulus in l. 7. §. 1. D. eod.⁵³⁰ *Si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, UT DISCEDATUR AB EMPTIONE*. Idem in l. 4. D. eod.⁵³¹ *Si emptio contracta sit, togae puta, aut lancis, & pactus sit venditor, NE ALTERUTRIUS EMPTIO MANEAT*. Interdum autem, ut Neratius in l. 58. D. de pact.⁵³² docet, integris omnibus, in quae emptor & venditor invicem obligati erant, conveniebat, UT AB EO NEGOTIO DISCEDERETUR: Interdum vero in integrum restitutus his, quae venditor praestiterat, consentiebat, NE QUID ILLE EO NOMINE EMPTORI PRAESTARET: vel cum emptor

⁵²⁰ Plut. Pull. 107.

⁵²¹ Plaut. Persa 585sqq.

⁵²² Tertull. de poenit. 6.

⁵²³ Apul. met. 10.

⁵²⁴ D. 19, 1, 11, 6.

⁵²⁵ D. 18, 3, 8.

⁵²⁶ D. 14, 3, 5, 15.

⁵²⁷ Plin. nat. 33, 1.

⁵²⁸ D. 19, 1, 11, 6.

⁵²⁹ D. 18, 5, 1.

⁵³⁰ D. 18, 5, 7, 1.

⁵³¹ D. 18, 5, 4.

⁵³² D. 2, 14, 58.

pretium deberet, conveniebat venditori cum emptore, UT RURSUS PRAESTITIS AB EMPTORE IN RE VENDITA OMNIBUS, QUAE EI VENDITOR PRAESTITISSET, EMPTOR PRETIUM NON DARET.

LXII. EMPTIONUM TABULAS *conficiendi & obsignandi ritus. Formulae:* SIGNA, SIGNENT LICET, SIGNATE QUIRITES. In PUBLICIS INSTRUMENTIS *legitima* INITII *forma.*

Ceterum & de Tabulis emptionum aliquid subnotare, operae pretium erit: de quarum forma haec B. Ambrosius lib. II. in D. Lucae cap. 2.⁵³³ scribit. *Nam si CONSULES ADSCRIBUNTUR TABULIS EMPTIONIS, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergo omnia, quae in contractibus esse consueverunt: VOCABULUM SUMMAM ILLIC POTESTATEM GERENTIS, DIEM, LOCUM, CAUSAM. TESTES quoque adhiberi solent.* Obsignari autem Tabulas huiusmodi consuevisse, dubium non est. Quod & omnium Tabularum, quae publici vel privati contractus scripturam continebant, commune fuit. Ut autem obsignari Tabulas omnes moris esset, Paulus lib. V. Sententiar, tit. 25.⁵³⁴ perspicue docet his verbis: *Amplissimus ordo decrevit, eas Tabulas, quae publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus, ita signari, ut in summa marginis, ad mediam partem perforatae, triplici lino constringantur, atque impositum supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriores scripturae fidem interiori servant. Aliter Tabulae prolatae nihil momenti habent.* Auctor autem huius formae Senatus fuit Neronianis temporibus, quemadmodum Suetonius ostendit in Nerone cap. 17.⁵³⁵ cum ait: *Adversus falsarios tunc primum repertum, ne Tabulae nisi pertusae, ac ter lino per foramina traiecto, obsignarentur, Inde, pacta conventa impressis signis, adhibitis ab utraque parte testibus, custodiri, dixit Seneca lib. III. de benefic. cap. 15.*⁵³⁶ hoc deinde addito, *In quid isti viri ornati adhibiti sunt, in quid IMPRIMUNT SIGNA? Nempe, ne ille neget, se accepisse, quod accepit.* Eoque modo, *Anulis plus, quam Animis hominum credi, queritur. Ausonius Epistol. 23. ad Paulinum,*⁵³⁷ *SIGNAVI autem, non, ut Plautus ait, PER CERAM ET LINUM literasque interpretes, sed per Poëticum characterem magis notavimus, ut tanquam SIGNUM IMPRESSUM iudicares.* Qui versus Plauti habetur Pseudoli Act. I. Sc. I. v. 40.⁵³⁸ Lino vero ad obligandas Tabellas & literas usos veteres, non illo dumtaxat loco Plautus demonstrat, sed & apertissime Bacchidib. Act. IV. Sc 4. v. 64.⁵³⁹ Illic enim Chrysalus ad scribendam atque obsignandam Epistolam adferri sibi iubet STYLUM, CERAM, TABELLAS ET LINUM, Ac demum, ibidem, v. 96.

Cedo, ait, tu CERAM AC LINUM actutum.

Age OBLIGA, OBSIGNA cito.

⁵³³ D. Lucae 2, 2.

⁵³⁴ Paul. Sent. 5, 25.

⁵³⁵ Suet. Nero 17.

⁵³⁶ Sen. de beneficiis 3, 15.

⁵³⁷ Auson. Paul. epist. 23.

⁵³⁸ Plaut. Pseud. 340sq.

⁵³⁹ Plaut. Bacch. 814sq.

Obsignatas autem Tabulas anulis signatoriis, vel unus Plautus Curculio. Act. II. Sc. ult. v. 67. & 68.⁵⁴⁰ idoneus auctor est.

Ad signandum vero amici advocabantur. Idque inter recepta Romae officia numerabatur: Tertullianus in lib. de Idololatr. SIGNATAE SIGNIS *non iam* ADVOCATORUM, *sed Angelorum*. In eoque officio matutinas horas positas, ostendit Martialis Epigr. 70. lib. X. versu 7.⁵⁴¹ *Nunc ad Luciferam* SIGNAT MEA GEMMA *Dianam*. Quin & Iurisconsultos ad has obsignationes adhibitos, indicio est, quod Cicero lib. I. de Orat. c. 38.⁵⁴² ait: *Cum OBSIGNES TABELLAS clientis tui, quibus in Tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur*. Cum autem Tabulas, testationesve consignare permittebant, vel rogabant, utebantur his verbis, SIGNA, SIGNATE, SIGNENT LICET. Quod praeter illum iam ante citatum Ovidii versum, TESTERE LICET: SIGNATE QUIRITES, confirmatur his lib. III. de Ponto Eleg. 2. v. 23. s.⁵⁴³

Sint hi contenti venia: SIGNENTQUE LICERIT,

Purgari factum me quoque teste suum.

Martialis lib. IX. Epigr. 87. v. 5.⁵⁴⁴

Zenas servulus est mihi paternus.

SIGNA. *Cras melius, Luperce, fiet.*

Nunc SIGNAT meus ANULUS lagenam.

Plane Iustinianus, ut Iulianus Antecessor Constitut. XLII. scriptum reliquit, publica omnia instrumenta huiusmodi initium totius suae scripturae habere, constituit, IMPERANTE ILLO, DIVO AUGUSTO: IMPERII ANNO ILLO. Et post haec inseri CONSULUM quoque appellationem.

LXIII. RES *in commercio, aut MANCIPI, aut NEC MANCIPI, illasque alienandi modi. Alienatio nexu. Ritus & formula* MANCIPIATIONIS.

Atque ut hunc de emptionibus & venditionibus locum concludamus, admonendi sumus, RES omnes, quae in commercio erant, aut MANCIPI fuisse, aut NEC MANCIPI. RES MANCIPI, Ulpiano interprete, erant praedia, tam rustica quam urbana, in Italico solo sita: Item iura praediorum rusticorum: velut Via, Iter, Actus, Aquaeductus. Praeterea, servi, & quadrupedes, quae dorso collove domabantur: velut Boves, Muli, Equi, Asini. Praedia vero provincialia, & serae bestiae, Res nec Mancipi censebantur.

Enimvero res mancipi non nisi NEXU, vel, IN IURE CESSIONE, abalienari rite poterant. Cicero Topic. c. 5.⁵⁴⁵ *ABALIENATIO est eius rei, quae MANCIPI est, aut traditio alteri NEXU, aut in IURE CESSIONE, inter quos ea iure civili fieri possunt*. Idcirco autem addit, *inter quos ea iure civili fieri possunt*, quia, ut idem Ulpianus tradit, non nisi inter cives Romanos, & Latinos colonarios, Latinosque Iunianos, eosque peregrinos, quibus commercium datum erat, mancipatio, quae propria erat species alienationis rerum

⁵⁴⁰ Plaut. Curc. 490sqq.

⁵⁴¹ Martial. epigr. 10, 70, 7.

⁵⁴² Cic. orat. 1, 38.

⁵⁴³ Ov. Pont. 3, 2, 23sqq.

⁵⁴⁴ Martial. epigr. 9, 87, 5sqq

⁵⁴⁵ Cic. top. 5.

mancipi, locum habebat. Idem Cicero Orat. de Harusp. respons. c. 7.⁵⁴⁶ *Multae sunt domus in hac urbe, P. C. atque haud scio, an pene cunctae, IURE OPTIMO, sed tamen privato, iure hereditario, iure AUCTORITATIS, iure MANCIPI, iure NEXI.* Idem Paradox. V. c. I. *Ut mancipia, quae sunt facta dominorum NEXU. NEXUM autem, ut idem Cicero lib. III. de Orat. c. 40.⁵⁴⁷ interpretatur, appellabant, quod per libram gerebatur. Similiterque, ut Festus Pompeius tradit, NEXUM Gallus Aelius definiebat, quodcumque per aes & libram gerebatur. Per aes autem & libram res olim dominum mutabant mancipatione, quae propria erat species alienationis rerum Mancipi: cuius ritum quoniam olim lib. I. Select. Antiq. cap. 7.⁵⁴⁸ exposuimus, hoc loco solennia dumtaxat verba, quae in mancipando interveniebant, attingam: ex quibus Varro lib. IV. de Lingua Latina c. 34.⁵⁴⁹ & Festus Pompeius in voce, *Rodus*, haec commemorant: RAUDUSCULO LIBRAM FERITO. Is etiam, qui Mancipio accipiebat, ut ex Gaio Boetius refert, aes tenens ita dicebat: HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITUM MEUM ESSE AIO. ISQUE MIHI EMPTUS ESTO HOC AERE, AENEAQUE LIBRA. Eaque sunt CERTA VERBA, quibus factam mancipationem Ulpianus tit. 19. scribit: Quo ritu non servi modo abalienari, sed & filii fam. emancipari, nec non in adoptionem dari solebant. Atque hoc modo MANCIPIO DARI res dicebantur. Quo genere loquendi utuntur cum Plautus non semel, tum Cicero Epistol. 50. lib. XIII. ad Atticum⁵⁵⁰, Seneca lib. III. de benefic. cap. 20.⁵⁵¹ & Epist. 73.⁵⁵² lib. X. Lucretius lib. III.⁵⁵³*

Vitaque MANCIPIO nulli DATUR, omnibus USU.

Id est, χρῆσει non χτήσει Curius ad Ciceronem lib. VII. Famil. ep. 29.⁵⁵⁴ *Sum enim χρῆσει μὲν tuus, χτήσει δὲ Attici nostri. Ergo fructus est tuus, MANCIPIUM illius.* Ex quibus verbis apparet, χρῆσεως nomine usum seu fructum, χτήσεως Mancipium, cuius perpetuus usus est, significari. Plutarchus Περὶ Ἀδολεχίας χρῆσιν δὲ καὶ κτήσιν ἐν μὲσω χεῖθαι κοινήν. Seneca lib. V. de benefic. cap. 19.⁵⁵⁵ *Idem de servo dicam: MEI MANCIPII res est.* Ovidius lib. IV. de Ponto Eleg. 5. v. 39.⁵⁵⁶

Pro quibus ut meritis referatur gratia, iurat,

Se fore MANCIPIUM tempus in omne TUUM.

Quem versum lubens ita emendaverim, *Se fore Mancipio tempus in omne tuum*, prout scripsisse Ovidium, mihi quidem fit verisimile. Nam & eodem sensu lib. IV. Eleg. 15. v. ult.⁵⁵⁷ dixit:

Meque TUUM LIBRA norit ET AERE magis.

Id est, magis quam per aes & libram emptum.

⁵⁴⁶ Cic. har. Resp. 7.

⁵⁴⁷ Cic. Or. 40.

⁵⁴⁸ Brisson. Select 7..

⁵⁴⁹ Varro ling. 4, 34.

⁵⁵⁰ Cic. Att. 13, 50.

⁵⁵¹ Sen. benefic. 3, 20.

⁵⁵² Sen. ep. 73.

⁵⁵³ Lucr. 10, 3.

⁵⁵⁴ Cic. ad fam. 7, 29.

⁵⁵⁵ Sen. benefic. 5, 19.

⁵⁵⁶ Ovid. el. 4, 5, 39ff.

⁵⁵⁷ Ovid. el. 4, 15.

LXIV. LOCATIONIS ET CONDUCTIONIS *cum emptione & venditione* COMMUNIA. *Res locari solitae*, & CONDUCTORUM *diversa* NOMINA.

Emptioni & venditioni, de qua tot hactenus sermones habuimus, proxima erat Locatio & Conductio. Nam & solo consensu utraque contrahebatur: & ut illa, simul atque de re & pretio convenisset; ita haec, statim atque de re & mercede seu pensione convenisset, perficiebatur. Locabantur autem vel Domus, vel Fundus, vel Opus faciendum, vel Vectigal. Aedium conductor INQUILINUS: Fundi, COLONUS: Operis, REDEMPTOR: Vectigalis, PUBLICANUS, vel MANCEPS dicebatur.

LXV. INVECTA ILLATAQUE IN AEDES A CONDUCTORE, *pignori vel expressa conventionione obligabantur, vel tacite*, HORREIS LOCATIS, *quae promitti praestarique solerent?*

In locatione aedium caveri lege solebat, UT, QUAE IN HABITATIONEM INTRODUCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT, ea pignori locatori pro mercede habitationis essent, 1. 1. D. de migrando.⁵⁵⁸ Sed & si de ea re nihil convenisset, tacite tamen id conventum accipi solebat, ut perinde tenerentur INVECTA, ILLATA, ac si specialiter convenisset, 1. 4. 1. 6. D. in quib. caus. pign.⁵⁵⁹ 1. 4 D. de pactis,⁵⁶⁰ 1. 5. C. de locato.⁵⁶¹ Nec pro pensionibus solum, sed & si deteriolem habitationem culpa sua inquilinus fecisset, quo nomine ex locato cum eo actio esset, INVECTA ET ILLATA pignori erant obligata, 1. 2. D. in quib. caus. pign.⁵⁶² Non modo autem aedibus, verum etiam horreis locatis, tacita conventio de invectis illatis, ex Nervae sententia locum habebat, 1. 3. D. in quib. caus.⁵⁶³ Enim vero horreis locatis, interdum dominus, seu locator, eorum CUSTODIAM in se RECIPIEBAT, eamque repromittebat, 1. 55. 1. 60. §. ult. D. locati,⁵⁶⁴ 1. 4. C. de locato.⁵⁶⁵ Interdum secus. Labeo in d. 1. 60. §. 6.⁵⁶⁶ *Locator horrei propositum habuit, SE AURUM, ARGENTUM, MARGARITAM, NON RECIPERE SUO PERICULO.*

LXVI. *Inquilini* KALENDIS QUINCTILIBUS MIGRARE solebant.

Plane Inquilinos Kalendis Quinctilibus migrare solitos, non insubtiliter Anton. Augustinus (Emendat, lib. IV. c. 14.) pridem observavit ex 1. 41.D. de contrahend,

---

⁵⁵⁸ D. 43, 32, 1 pr.

⁵⁵⁹ D. 20, 2, 4 pr. és D. 20, 2, 6.

⁵⁶⁰ D. 2, 14, 4 pr.

⁵⁶¹ C. 4, 65, 5.

⁵⁶² D. 20, 2, 2.

⁵⁶³ D. 20, 2, 3.

⁵⁶⁴ D. 19, 2, 55 pr. és D. 19, 2, 60, 9.

⁵⁶⁵ C. 4, 65, 4.

⁵⁶⁶ D. 19, 2, 60, 6.

empt.⁵⁶⁷ l. 9. D. qui potior, in pign.⁵⁶⁸ l. 60. D. locati.⁵⁶⁹ Cicerone Epist. 3. lib. II. ad Q. Fratr.⁵⁷⁰ Suetonio in Tiberio cap. 35.⁵⁷¹ Martiale Epigr. 32. lib. XII.⁵⁷² Eoque allusisse videri potest Albutius apud Senecam Controvers. 2. lib. VII.⁵⁷³ cum ait: *Ecquid tuto lateo? Numquid mutandus est locus inepte ab Idibus?*

LXVII. *Lex COLENDI FUNDI qualis dici solet? De DAMNO, VI MAIORE, FRUMENTI MODIO CERTO, item DE POENIS, inter locatorem & conductorem conventiones.*

Fundus vero certa pensione colendus locabatur, l. 32. D. locati.⁵⁷⁴ Et lex conductionis dicebatur, secundum quam omnia facere conductor debebat: & ante omnia, curare, UT OPERA RUSTICA SUO QUOQUE TEMPORE FACERET, NE INTEMPESTIVA CULTURA DETERIOREM FUNDUM FACERET. l. 25. §. 3. D. locati.⁵⁷⁵ Atque adeo interdum convenisse, UT, SI NON EX LEGE FUNDUS COLERETUR, RELOCARE EUM LICERET, ET QUO MINUS LOCARETUR, HOC DOMINO PRAESTARETUR, docet l. 51. D. locati.⁵⁷⁶ In locatione certe agrorum caveri solitum, NE BIENNIO CONTINUO, FARREO SPICO, id est aristato, SERERENTUR, ex Sexto Pompeio didici, cuius ipsamet verba apponam. RESTIBILIS, ait, *AGER est, qui biennio continuo seritur farreo spico, id est aristato. Quod ne fiat, SOLENT, QUI PRAEDIA LOCANT, EXCIPERE.* Fundo autem locato, interdum eius INSTRUMENTUM AESTIMATUM colono dabatur, l. 3. D. locati.⁵⁷⁷ Locatione vero exprimi solebat, UT, SI QUA LUE TEMPESTATIS, VEL ALIO COELI VITIO DAMNA ACCIDISSENT, AD ONUS COLONI PERTINERENT, l. 8. C. de locato.⁵⁷⁸ Sic & in l. 9. §. 2. D. locati,⁵⁷⁹ ita quis fundum locasse proponitur, UT ETIAM, SI QUID VI MAIORE ACCIDISSET, HOC EI PRAESTARETUR. Dominum etiam excepisse in fundi locatione, UT FRUMENTI CERTUM MODIUM CERTO PRETIO ACCIPERET, Ulpianus refert in l. 19. §. 3. D. eod.⁵⁸⁰ Ad haec Paulus in l. 54. §. 1. eod.⁵⁸¹ inter locatorem fundi & conductorem convenisse, memorat, NE INTRA TEMPORA LOCATIONIS, SEIUS CONDUCTOR DE FUNDO INVITUS REPELLERETUR: ET, SI PULSATUS ESSET, POENAM DECEM PRAESTARET TITIUS LOCATOR SEIO CONDUCTORI, VEL SEIUS CONDUCTOR, SI INTRA TEMPORA LOCATIONIS DISCEDERE VELLE, AEQUE DECEM TITIO LOCATORI PRAESTARE VELLE.

⁵⁶⁷ D. 18, 1, 41 pr.

⁵⁶⁸ D. 20, 4, 9 pr.

⁵⁶⁹ D. 19, 2, 60 pr.

⁵⁷⁰ Cic. ad Q. fr.

⁵⁷¹ Suet. Tib. 35.

⁵⁷² Martial. epigr. 12, 32.

⁵⁷³ Sen. contr. 7, 2.

⁵⁷⁴ D. 19, 2, 32.

⁵⁷⁵ D. 19, 2, 25, 3.

⁵⁷⁶ D. 19, 2, 51 pr.

⁵⁷⁷ D. 19, 2, 3.

⁵⁷⁸ C. 4, 65, 8.

⁵⁷⁹ D. 19, 2, 9, 2.

⁵⁸⁰ D. 19, 2, 19, 3.

⁵⁸¹ D. 19, 2, 54, 1.

LXVIII. *Fundo locato, FRUCTUS, item INDUCTA ILLATAQUE pignore expresso tacitove obligabantur. FIDEIUSSORES CONDUCTIONIS quandoque dati.*

In fundorum plane locationibus lex dici solebat, UT OB MERCEDEM FRUCTUS PIGNORI ESSENT, l. 61. §. 8. D. de furt.⁵⁸² Gaius etiam in l. 11. §. 2. D. qui potior. in pign.⁵⁸³ *Si colonus, ait, convenerit, UT INDUCTA IN FUNDUM, ILLATA, IBI NATA, PIGNORI ESSENT.* Labeo in l. 14. D. quib. mod. pignus,⁵⁸⁴ *Cum colono tibi convenit, UT INVECTA, IMPORTATA PIGNORI ESSENT, DONEC MERCES TIBI SOLUTA, AUT SATISFACTUM ESSET.* Ulpianus in l. 21. D. de pignorib.⁵⁸⁵ *Si inter colonum & procuratorem meum convenerit de pignore.* Sed & citra conventionem ea, quae voluntate dominorum coloni in fundum conductum induxerant, pignoris iure tenebantur, l. 5. C. de locato.⁵⁸⁶ Mercedis etiam nomine fideiussorem a colono accipi consuevisse, Labeo docet in d. l. 14.⁵⁸⁷ Fideiussores quoque conductionis datos, ostendit l. 54. D. locati.⁵⁸⁸ Paulus in l. 58. D. de Fideiussorib.⁵⁸⁹ *Si a colono stipulatus, fideiussorem acceperis, stipulatio est plurium pensionum.* Fideiussores autem a colonis datos etiam ob pecuniam dotis praediorum teneri, prudentibus placuit, cum ea quoque species locationis vinculum ad se traheret, l. 52. D. de fideiussoribus.⁵⁹⁰

LXIX. *Leges in locandis fundis dici solitae: CAPRA NATUM NE PASCERETUR: SILVA NE CAEDERETUR: VILLA UT REDDERETUR INCORRUPTA: NE CONDUCTOR IGNEM HABERET, vel HABERET INNOCENTEM.*

Illud in praediorum Rusticorum locatione excipi solebat, COLONUS IN AGRO SURCULARIO CAPRA NATUM NE PASCAT, quemadmodum Varro lib. I. de Re rustic. cap. 2.⁵⁹¹ auctor est. *Atque, inquit, leges colonicas tollis, in quibus scribimus, COLONUS IN AGRO SURCULARIO NE CAPRA NATUM PASCAT. Quod & iterum tradit lib. II. cap. 3.⁵⁹² his verbis, quibus ei de capris sermo est: Studiose enim de agrestibus fructibus pascuntur, atque in locis cultis virgulta carpunt. Itaque a carpendo Caprae nominatae sunt. Ob hoc in lege locationis fundi EXCIPI SOLET, NE COLONUS CAPRA NATUM IN FUNDO PASCAT. Harum enim dentes inimici sationis.* Et certe perpetua febris capras laborare, creditum est, earumque salivam fructibus esse venenum. Unde Virgilius lib. II. Georgic. v. 196.⁵⁹³

Aut urentes culta capellas.

⁵⁸² D. 47, 2, 62, 8 (B D. 47, 2, 61, 8).

⁵⁸³ D. 20, 4, 11, 2.

⁵⁸⁴ D. 20, 6, 14.

⁵⁸⁵ D. 20, 1, 21 pr.

⁵⁸⁶ C. 4, 65, 5.

⁵⁸⁷ D. 46, 1, 14.

⁵⁸⁸ D. 19, 2, 54 pr.

⁵⁸⁹ D. 46, 1, 58 pr.

⁵⁹⁰ D. 46, 1, 52, 2.

⁵⁹¹ Varro. rust. 1, 2, 2.

⁵⁹² Varro. rust. 2, 3, 5.

⁵⁹³ Verg. georg. 2, 196sqq.

Ubi Servius: *Omne enim, quod momorderint, urunt & exsiccant. Unde est, Et admorso signata in stirpe cicatrix.* Qui versus ex eodem libro petitus est. Idem in lib. II. *Georgic.* ad versum 380.⁵⁹⁴

Baccho caper omnibus horis Caeditur.

Aesculapio per contrarietatem, ait, capram immolari, qui est deus salutis, quum capra numquam sine febre sit. Plinius lib. VIII. cap. 50.⁵⁹⁵ de capris agens: *Morsus earum arbori exitialis: olivam lambendo quoque sterilem faciunt: eaque ex causa Minervae non immolantur.* Idem lib. XII. cap. 17.⁵⁹⁶ Capras *maleficum frondibus animal* vocat. Rursusque lib. XVII. cap. 25. & lib. XV. cap. 8.⁵⁹⁷ Oleam, si eam caprae lambendo contigerint, depaverintque, sterilescere ex Varrone tradit. Eaque de causa Flamini Diali capram tangere non licebat, quod de eo Gellius lib. X. cap. 15.⁵⁹⁸ & Plutarchus *en Aitiois* p. 290.⁵⁹⁹ memoriae prodiderunt.

Atque adeo in legibus locationum interdum scriptum, NE COLONUS IN AGRO SURCULARIO PASCERET PECUS QUODDAM, Varro lib. I. de Re rustic. cap. 2.⁶⁰⁰ significat, eiusque rei hanc causam adfert: *Quaedam enim pecudes culturae sunt inimicae, ac veneno: ut istae, quas diximus, caprae.* Sed & in lege quadem locationis scriptum Alfenus narrat, REDEMPTOR SILVAM NE CAEDITO, NEVE CINGITO, NEVE DEVRITO: NEVE QUEM CINGERE, CAEDERE, URERE SINITO. l. 29. D. locati.⁶⁰¹

Praeterea Colonus villarum curam agere debebat, UT EAS INCORRUPTAS REDDERET. l. 25. §. 3. D. locati.⁶⁰² Inde Alfenus in l. 30. §. ult. D. eod.⁶⁰³ *Colonus villam hac lege acceperat, UT INCORRUPTAM REDDERET, PRAETER VIM, ET VETUSTATEM.* Colonus etiam praediorum lege locationis denunciari solitum, UT INNOCENTEM IGNEM HABERENT, indicat l. 9. §. 3. D. eod.⁶⁰⁴ Quinimo interdum conveniebat, NE PENITUS IGNEM CONDUCTOR HABERET. Ulpianus in l. 11. §. 1. D. locati.⁶⁰⁵ *Si in hoc locatione convenit, IGNEM NE HABETO.* Inter locatorem etiam & conductorem convenisse, NE IN VILLA URBANA FAENUM COMPONERETUR, idem Ulpianus narrat in d. l. 11. §. ult.⁶⁰⁶

LXX. COLONI erant vel PARTIARI, vel NUMIS COLEBANT. *Locationum rusticarum INITIA erant KALENDIS MARTIIS. Locationes IN LUSTRUM fieri solebant.*

⁵⁹⁴ Verg. georg. 2, 380sqq.

⁵⁹⁵ Plin. nat. 8, 50.

⁵⁹⁶ Plin. nat. 12, 17.

⁵⁹⁷ Plin. nat. 17, 25; 15, 8.

⁵⁹⁸ Gell. NA 10, 15.

⁵⁹⁹ Plut. mor. 290.

⁶⁰⁰ Varro rust. 1, 2, 2.

⁶⁰¹ D. 19, 2, 29.

⁶⁰² D. 19, 2, 25, 3.

⁶⁰³ D. 19, 2, 30, 4.

⁶⁰⁴ D. 19, 2, 9, 3.

⁶⁰⁵ D. 19, 2, 11, 1.

⁶⁰⁶ D. 19, 2, 11, 4.

Colonorum autem duo genera erant. Aut enim PARTIARIUM erant, aut NUMIS COLEBANT, & ad pecuniam numeratam conducebant, l. 25. §. 6. D. locati,⁶⁰⁷ l. 26. D. de furt.⁶⁰⁸ l. 8. C. de locato.⁶⁰⁹ Plinius Epistol. 37. lib. IX.⁶¹⁰ *Non NUMIS, sed PARTIBUS LOCEM.* Interdum etiam fundus, quo facilius emptorem inveniret, in duas partes locabatur, l. 86. §. ult. D. de legat. 2.⁶¹¹ Fundum praeterea pastinandum locatum, narrat l. 15. §. 1. quod vi aut clam.⁶¹²

A Kalendis vero Martiis locationes praediorum ut plurimum incipiebant, quemadmodum Papinianus indicat in l. 7. §. 1. D. solut. matrimon.⁶¹³ Pensiones etiam iisdem calendis inferri consuevisse, aperte significat l. 58. D. de usufruct.⁶¹⁴ Plane tam urbanorum, quam rusticorum praediorum locationes in lustrum, seu quinquennium, fieri, moris erat. Cuius rei argumenta sunt haec in Pandectis. Paulus in l. 25. §. ult. D. solut. matrimon.⁶¹⁵ *Si vir in QUINQUENNIO LOCAVERIT FUNDUM.* Et in l. 16. D. de liberat. leg.⁶¹⁶ *Ei, cui FUNDUM IN QUINQUENNIO LOCAVERAM, legavi, &c.* Ulpianus in l. 9. §. 1. D. locat.⁶¹⁷ *Si fructuarius LOCAVERIT FUNDUM IN QUINQUENNIO.* Paulus in l. 24. §. 2. D. eod. *Si DOMUS, VEL FUNDUS IN QUINQUENNIO PENSIONIBUS LOCATUS SIT.* Idem in §. 4. ead. l.⁶¹⁸ *Si ei frui non liceat, totius QUINQUENNII nomine recte aget.* Sic & in l. 13. §. 11. D. eod.⁶¹⁹ *Et si LUSTRUM forte ab initio fuerat conductioni praestitutum.* Et in l. 4. §. 1. D. de rebus creditis.⁶²⁰ *Nam & si colonus post LUSTRUM completum fructus perceperit.* Et in l. 18. §. 3. de stipulat. serv.⁶²¹ *Nam & si in annos forte QUINQUE LOCATIO facta sit.* Hinc & in l. 49. D. de actionibus empt.⁶²² *Colonum & QUINQUENNII PENSIONES in fidem suam recipiat.* Plinius Epist. 13. lib. IX.⁶²³ de colonis suis & villicis agens: *Nam priore LUSTRO quamquam post magnas remissiones reliqua creverunt.* Eodemque modo publica locari consueverant. Callistratus in l. 3. §. 6. D. de iur. fisc.⁶²⁴ *Cum QUINQUENNIO, in quo quis pro publico conductore se obligavit, excessit.* Et mox: *Forte ut si peracto LUSTRO discedere voluerint, non teneantur.* Labeo in l. 30. §. 1. D. de leg. 3.⁶²⁵ *Qui hortos*

⁶⁰⁷ D. 19, 2, 25, 6.

⁶⁰⁸ D. 47, 2, 26, 1.

⁶⁰⁹ C. 4, 65, 8.

⁶¹⁰ Plin. ep. 9, 39.

⁶¹¹ D. 31, 86, 4.

⁶¹² D. 43, 24, 15, 1.

⁶¹³ D. 24, 3, 7, 1.

⁶¹⁴ D. 7, 1, 58 pr.

⁶¹⁵ D. 24, 3, 25, 4.

⁶¹⁶ D. 34, 3, 1, 6.

⁶¹⁷ D. 19, 2, 9, 1.

⁶¹⁸ D. 19, 2, 9, 4.

⁶¹⁹ D. 19, 2, 13, 11.

⁶²⁰ D. 12, 1, 4, 1.

⁶²¹ D. 45, 3, 18, 3.

⁶²² D. 19, 1, 49 pr.

⁶²³ Plin. ep. 9, 13.

⁶²⁴ D. 49, 14, 3, 6.

⁶²⁵ D. 32, 30, 1.

*publicos a Republ. conductos habebat, eorum hortorum fructus, usque ad LUSTRUM, quo conducti essent, Aufidio legaverat. Imp. Alexander in l. 7. C. de locato,*⁶²⁶ *Si cum Hermes vectigal octavarium IN QUINQUENNIO continuum conduceret.*

LXXI. OPUS FACIENDUM quibus legibus locaretur? earumque legum formulae.

Opus vero faciendum aliis atque aliis legibus locabatur. Paulus in l. 22. §. 2. D. locati.⁶²⁷ *Cum INSULAM AEDIFICANDAM LOCO, UT SUA IMPENSA CONDUCTOR OMNIA FACIAT. Et interdum quidem OPUS AVERSIONE LOCABATUR: interdum vero ita, UT IN PEDES MENSURASVE CERTA MERCES PRAESTARETUR, l. 36. D. locati.*⁶²⁸ Iavolenus in l. 51. §. 1. D. locati.⁶²⁹ *LOCAVI OPUS FACIENDUM ITA, UT PRO OPERE REDEMPTORI CERTAM MERCEDEM IN DIES SINGULOS DAREM. Alias proponitur is, qui aedem faciendam locaverat, in lege dixisse, QUOAD IN OPUS LAPIDIS OPUS ERIT, PRO LAPIDE, ET MANU PRETIO REDEMPTORI IN PEDES SINGULOS, SEPTEM DABIT, l. 30. §. 3. D. eod. tit.*⁶³⁰ Legibus certe operum faciendorum vulgo comprehendi solitum, UT OPUS ARBITRIO LOCATORIS FIERET, EIUSQUE PROBATIO AUT IMPROBATIO LOCATORIS, VEL HEREDIS EIUS ESSET, colligitur ex l. 60. §. 3. D. locati,⁶³¹ l. 77. D. pro socio.⁶³² Hinc in l. 24. D. locati:⁶³³ *Si in lege locationis comprehensum est, UT ARBITRATU DOMINI OPUS APPROBETUR. Similiter in l. 51. §. 1. D. eod. tit.*⁶³⁴ *Si ita opus locasti, UT BONITAS EIUS TIBI A CONDUCTORE APPROBARETUR. Sic & in l. 44. D. de fideiussoribus,*⁶³⁵ *Stipulatus es, OPUS ARBITRATU TUO ANTE CERTAM DIEM FIERI: QUOD SI EFFECTUM NON ESSET, QUANTI, UT EFFICERETUR OPUS, LOCASSES, TANTI FIDEIUSSORES ACCEPISTI. Nam & diem adiici consuevisse, intra quem opus fieret: aut nisi factum esset, quanti locatoris interesset, conductor solveret, ostendit Labeo in l. 58. §. 1. D. locati.*⁶³⁶ *In locatione, ait, operis erat dictum, ANTE QUAM DIEM EFFICI DEBERET. Deinde, SI ITA FACTUM NON ESSET, QUANTI LOCATORIS INTERFUISSET, TANTAM PECUNIAM DARI CONDUCTOR PROMISERAT. Quin & interdum lege operis locandi cautum, ut, SI AD DIEM OPUS EFFECTUM NON ESSET, RELOCARE ID LICERET, indicio est l. 13. §. 10. D. locati.*⁶³⁷

LXXII. LEX antiqua OPERI FACIENDO dicta.

⁶²⁶ C. 4, 65, 7.

⁶²⁷ D. 19, 2, 22, 2.

⁶²⁸ D. 19, 2, 36.

⁶²⁹ D. 19, 2, 51, 1.

⁶³⁰ D. 19, 2, 30, 3.

⁶³¹ D. 19, 2, 60, 3.

⁶³² D. 17, 2, 77.

⁶³³ D. 19, 2, 24 pr.

⁶³⁴ D. 19, 2, 51, 1.

⁶³⁵ D. 46, 1, 44.

⁶³⁶ D. 19, 2, 58, 1.

⁶³⁷ D. 19, 2, 13, 10.

Exstat vero Neapoli Lex operi faciundo dicta in haec verba: (Apud Gruterum p. CCVII.)⁶³⁸

AB. COLONIA. DEDUCTA. ANNO. XC. NEUFIDIO. N. F. M. PULLIO DUOVIR. P. RUTILIO. C. N. MALLIO. COS. OPERUM. LEX. II.

LEX PARIETI. FACIENDO. IN. AREA. QUAE. EST. ANTE. AEDEM. SERAPI TRANS. VIAM. QUI. REDEMERIT. PRAEDES. DATO. PRAEDIAQUE SUBSIGNATO DUUMVIRUM. ARBITRATU

IN. AREA. TRANS. VIAM. PARIES. QUI. EST. PROPTER. VIAM. IN. EO PARIETE. MEDIO. OSTIEL. LUMEN. APERITO. LATUM. P. VI. ALTUM. P. VII. LONGAS. P. II. CRASSAS. P. I. INSUPER. ID. LIMEN. ROBUSTUM. LONGUM. P. VIII. LATUM. P. I. ALTUM. P. S. IMPONITO. INSUPER. ID. ET ANTAS. MUTULOS. ROBUSTOS. II. CRASSOS. S. ALTOS. P. I. PROICITO EXTRA. PARIETEM. IN. UTRAMQUE. PARTEM. P. IV. INSUPER. SIMAS. PICTAS. FERRO. OFFIGITO. INSUPER. MUTULOS. TRABICULAS. ABIEGNEAS II. CRASAS. QUOQUE. VERSUS. S. IMPONITO. FERROQUE. FIGITO. INASSERATO. ASSERIBUS. ABIEGNEIS. SECTILIBUS. CRASSEIS. QUOQUE. VERSUS DISPONITO. NE. PLUS. S. OPERCULAQUE. ABIEGNEA. IMPONITO. EXTIGNO. PEDARIO. FACITO. ANTEPAGMENTA. ABIEGNEA. LATA. S. CRASSA. EE. CUMATIUMQUE. IMPONITO. FERROQUE. PLANO. FIGITO. PORTULAQUE. TEGITO. TEGULARUM. ORDINIBUS. SENEIS. QUOQUE. VERSUS. TEGULAS PRIMORES. OMNES. IN. ANTEPAGMENTO. FERRO. FIGITO. MARGINEMQUE IMPONITO. EISDEM. FORES. CLATRATAS. II. CUM. POSTIBUS. ESCULANEIS ICATIO. STATUITO. OCCLUDITO. PICATOQUE. ITA. UT. EI. AD. AEDEM HONORIS. FACTA. SUNT. EISDEM. MACERIA. EXTREMA. PARIES. QUI. EST EUM. PARIETEM. CUM. MARGINE. ALTUM. FACITO. P. X. EISDEM. OSTIUM INTROITU. IN. AREA. QUOD. NUNC. EST. ET. FENESTRAS. QUAE. IN. PARIETE PROPTER. EAM. AREAM. SUNT. PARIETEM. OBSTRUITO. ET. PARIETI. QUI NUNC. EST. PROPTER. VIAM. MARGINEM. PERPETUOM. IMPONITO. EOSQUE PARIETES. MARGINESQUE. OMNES. QUAE. LITA. NON. ERUNT. CALCE HARENATO. LITA. POLITAQUE. ET. CALCE. UDA. DEALBATA. RECTE. FACITO QUOD. OPUS. STRUCTILE. FIET. IN. TERRA. CALCIS. RESTINCTAE. PARTEM QUARTAM. INDITO. VIVAE. MAIOREM. CAEMENTA. STRUITO. QUAM. QUAE CAEMENTA. ARDA. PENDAT. P. XV. NIVE. ANGOLARIA. ALTIOREM. :: QUAE FACITO. LOCUMQUE. PURUM. PRO. EO. OPERE. REDDITO. EIDEM. SACELLA ARAS. SIGNAQUE. QUAE. IN. CAMPO. SUNT. QUAE. DEMONSTRATA. ERUNT EA. OMNIA. TOLLITO. DEFERTO. COMPONITO. STATUITOQUE. UBEI. LOCUS DEMONSTRATUS. ERIT. DUUMVIRUM. ARBITRATU.

HOC. OPUS. OMNE. FACITO. ARBITRATU. DUOVIR. ET. DUOVIRATIUM QUI. IN. CONSILIO. ESSE. SOLENT. PUTEOLIS. DUM. NI. MINUS. VIGINTI ADSIENT. CUM. EA. RES. CONSULETUR. QUOD. EORUM. VIGINTI. IURATI PROBAVERINT. PROBUM. ESTO. QUOD. IEI. IMPROBARINT. IMPROBUM. ESTO.

DIES. OPERIS. K. NOVEMBR. PRIMEIS. DIES. PEQUN. PARS. DIMIDIA DABITUR. UBEI. PRAEDIA. SATIS. SUBSIGNATA. ERUNT. ALTERA. PARS DIMIDIA. SOLVETUR. OPERE. EFFECTO. PROBATOQUE. C. BLOSIUS. Q. F. S. H. IDEM. PRAES.

Q. FUFICIUS. Q. F

CN. TETEIUS. Q. F

C. GRANIUS. C. F

---

⁶³⁸ Jan Gruter, *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani*, 2 vols. Heidelberg 1603 = FIRA III Nr. 153.

T. CRASSICIUS.

LXXIII. *Ad OPERUM PUBLICORUM LOCATIONEM pertinentes Formulae: FACIENDUM CURAVERUNT, IDEMQUE PROBAVERUNT: aliaequae. Opera publica, SARTA TECTA, locabantur, & EXIGEBANTUR.*

In antiquis certe inscriptionibus crebro occurrunt verba haec: FACIENDUM CURAVERUNT, IDEMQUE PROBAVERUNT. Eoque pertinet legis Iuliae repetundarum caput, quod Macer in l. 7. §. 2. D. de L. Iul. repet.⁶³⁹ ita exsequitur: *Illud quoque cavetur, ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, praebendum, adprehendendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta, PROBATA, praestita LEGE erunt, id est secundum legem in locatione operis dictam. Huius generis lex a Cicerone lib. I. in Verr. cap. 55.⁶⁴⁰ memoratur, quae Titulum praefert huiusmodi, LEX OPERI FACIENDO IUNII PUPILLI, QUAM C. VERRIS PRAETOR URBANUS ADDIT. Sic enim castigandum hoc principium existimo, in quo passim, ex opere faciundo, cum vitio legitur. Legis autem dictae verba sunt haec: OVI DE LUCIO MARTIO, M. PERPENNA CENSORIBUS REDEMERIT, EUM SOCIUM NE ADMITTITO, NEVE EI PARTEM DATO, NEVE REDIMITO. SI QUID OPERIS CAUSA RESCIDERIS, REFICITO. QUI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI EI, QUI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. HOC OPUS SUO QUOQUE BONO FACITO. REDIVIVA SIBI HABETO. Diem autem operi faciundo praestitui solitam, ibidem ostendit, inquiens: *Diem instituit OPERI FACIENDO Kalendas Decembres.* Festus Pompeius. *Sarte ponebant pro integre: Ob quam causam opera publica, quae locantur, ut integra praestentur, SARTA TECTA LOCANTUR. Etenim Sarcire est integrum facere.* Idem Festus, *Produit*, interpretatur, *porro dederit*, ut est in lege Censoria PORTICUM SARTAM TECTAMQUE HABETO, PRODITO.*

EXEGISSE etiam SARTA TECTA Censores, Livius lib. XLII. c. 3.⁶⁴¹ ita scribit: *Censorem moribus regendis creatum, cui SARTA TECTA EXIGERE sacris publicis & loca tuenda more maiorum traditum esset.* Idem lib. XLV. c. 15.⁶⁴² de Graccho & Claudio Censoribus: *Potentibus, ut ex instituto ad SARTA TECTA EXIGENDA, & ad OPERA, QUAE locassent, PROBANDA, anni & bimensis tempus prorogaretur.* Cicero lib. I. in Verr. cap. 50.⁶⁴³ *Quum L. Octavius, C. Aurelius Coss. aedes sacras locavissent, neque potuissent OMNIA SARTA TECTA EXIGERE.*

LXXIV. *VILLA NOVA AB SOLO AEDIFICANDA qua lege locaretur?*

Villam autem novam ab solo aedificandam ita locandam esse, Cato de Re rust. cap. 14.⁶⁴⁴ monet, uti faber haec, quae sequuntur, faciat. PARIETES OMNES (UTI IUSSITUR) CALCE ET CEMENTIS, PILAS EX LAPIDE ANGULARI, TIGNA OMNIA, QUAE OPUS SUNT, LIMINA, POSTES,

⁶³⁹ D. 48, 11, 7, 2.

⁶⁴⁰ Cic. Verr. 1, 55.

⁶⁴¹ Liv. 42, 3.

⁶⁴² Liv. 45, 15.

⁶⁴³ Cic. Verr. 1, 50.

⁶⁴⁴ Cato agr. 14.

IUGUMENTA, ASSERES, FULMENTAS, PRAESEPIBUBUS HIBERNAS, ET AESTIVAS FALISCAS, EQUILE, CELLAS FAMILIAE, CARNARIA III. ORBEM, AHENA II. HARAS X. FOCUM, IANUAM MAXIMAM, ET ALTERAM QUAM VOLET DOMINUS, FENESTRAS, CLATROS IN FENESTRAS MAIORES, ET MINORES BIPEDALES X. LUMINA VI. SCAMNA III. SELLAS V. TELAS IOGALES DUAS, LUMINARIA VI. PAULULAM PILAM, UBI TRITICUM PINSANT, UNAM, FULLONICAM UNAM, ANTEPAGMENTA, VASA TORCULA DUO. HAE REI MATERIAM, ET QUAE OPUS SUNT, DOMINUS PRAEBEBIT, ET AD OPUS DABIT: SUCCIDET, DOLABIT, SERRAM I. LINEAM I. MATERIAM DUMTAXAT SECABIT, FACIETQUE. CONDUCTOR LAPIDEM, CALCEM, ARENAM, AQUAM, PALEAS, TERRAM UNDE LUTUM FIAT. SI DE COELO VILLA TACTA SIET, DE EA RE VERBA UTI FIANE. HUIC OPERI PRETIUM AB DOMINO BONO, QUI BENE PRAEBEAT QUAE OPUS SUNT, ET NUMOS FIDE BONA SOLVAT. IN TEGULAS SINGULAS II. IN TECTUM SIC NUMERABITUR TEGULA, INTEGRA QUAE NON ERIT, UNDE QUARTA PARS ABERIT, DUA PRO UNA CONCLICIAES QUAE ERUNT, PRO BINIS PUTABUNTUR: IN ALIIS QUAE ERUNT, IN SINGULAS QUATERNAS NUMERABUNTUR. VILLA, LAPIDE, CALCE FUNDAMENTA SUPRA TERRAM PEDE, CETEROS PARIETES EX LATERE IUGUMENTA ET ANTEPAGMENTA, QUAE OPUS ERUNT, INDITO. CETERA LEX, UTI VILLA EX CALCE, CEMENTIS PRETIUM IN TEGULAS SINGULAS N. S. LOCO SALUBRI BONO DOMINO HAEC, QUAE SUPRA PRETIA POSITA SUNT, EX SIGNO MANUPRETIUM ERIT: PESTILENTI, UBI AESTATE FIERI NON POTEST, BONO DOMINO PARS QUARTA PRECII ACCEDAT.

LXXV. *Opus locatum* QUINCUPEDA vel DECEMPEDA METIRI *solebant*. MENSORES AEDIFICIORUM. *Opus probatum* IN ACCEPTUM REFEREBATUR.

Veteres autem opus Redemptori locatum Quincupeda metiri solitos, ut nunc fit sexcupeda, indicant hi Martialis e lib. XIV. Apophor. 90.⁶⁴⁵ versus, Quincupedae Titulum praeferentes:

*Puncta notis ilex, & acuta cuspide clausa,
Saepe REDEMPTORIS prodere FURTA solet.*

Quamquam & Decempedis in dimetiendis aedificiis usos eos, Horatius significat lib. II. Carm. Ode 15. v. 14.⁶⁴⁶ cum ait:

*Nulla DECEMPEDIS
METATA PRIVATIS, opacam
Porticus excipiebat Arcton.*

Ubi vetus Commentator, *Decempeda*, ait, *regula est decem pedum, ad quos artificibus fabricae mensura colligitur*. Erant autem & operum & AEDIFICIORUM MENSORES Romae, quorum in antiquis Inscriptionibus non semel fit mentio, ex quibus tres adscripsi. Una est huiusmodi. STATILIO VOL. APRO MENSORI AEDIFICIORUM, VIXIT ANN. & c. (apud Grut. p. DCXXIV. 2.)⁶⁴⁷ Altera sic habet, DIIS MANIBUS CAECILII MAXIMI MENSORIS AEDIFICIORUM (apud eundem p. DCXXIII.) Tertiae verba sunt haec: A.

⁶⁴⁵ Martialis. 14, 90.

⁶⁴⁶ Hor. carm. 2, 15, 14sq

⁶⁴⁷ Jan Gruter, Inscriptiones antiquae totius orbis Romani, 2 vols. Heidelberg 1603.

SEMPRONIUS MENSOR AEDIFICIORUM SIBI ET SEMPRONIAE HERED I. (ib. p. DCXXIII.8.) Plinius Traiano lib. X. Epist. 28.⁶⁴⁸ *Dispice, domine, an necessarium putes, mittere huc MENSOREM. Videntur enim non mediocres pecuniae posse revocari a curatoribus operum, si MENSURAE FIDELITER AGANTUR.* Cui respondens Traianus, Epist. 29.⁶⁴⁹ MENSORES, ait, *vix etiam his operibus, quae aut Romae, aut in proximo fiunt, sufficienter habeo. Sed in omni provincia inveniuntur.* Postquam vero opus probatum fuerat, in acceptum ab eo, cuius probatio fuerat, referebatur. Cicero lib. I. in Verr. cap. 57.⁶⁵⁰ *Primo negabat, OPUS IN ACCEPTUM REFERRE posse.* Et mox ibidem: *OPUS IN ACCEPTUM RETULIT, quadriennio post, quam diem operi dixerat.*

LXXVI. *Aedificio faciendo lex DE ARENA ADHIBENDA qualis dicta? LEGIBUS AEDIFICIORUM SCRIBENDIS ARCHITECTI vacabant.*

Illud antiquarum aedium legibus cautum fuisse, scio, NE RECENTIORE TRIMA ARENA UTERETUR REDEMPTOR. Idque ex Plinio didicisse me, profiteor, cuius e lib. XXXVI. Nat. Hist. cap. 13.⁶⁵¹ ipsamet verba ponam: *Intrita quoque (de arena loquitur) quo vetustior, eo melior. Unde & antiquarum aedium legibus invenitur, NE RECENTIORE, TRIMA, UTERETUR REDEMPTOR, Legibus autem aedificiorum scribendis Architectos operam dedisse, Vitruvius lib. I. cap. I. ostendit, Item, inquit, aquarum ductiones, & cetera, quae sunt huiusmodi, nota sint oportet Architectis, ut ante caveant, quam instituant aedificia: ne controversiae factis operibus patribusfamil. relinquuntur: & ut ipse legibus scribendis prudentia cavere possit locatori & conductori.* Varro lib. IV. de Ling. Lat. cap. 7.⁶⁵² *Post aedem Saturni in aedificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti.*

LXXVII. *CALX COQUENDA, OLEA LEGENDA, itemque OLEA FACIENDA, quibus legibus locarentur?*

Calcem autem partiario coquendam qui locabant, ita, auctore Catone de Re rust. cap. 16.⁶⁵³ locabant, *UT CALCARIUS PERFICERET, COQUERET, ET EX FORNACE CALCEM EXIMERET, LIGNAQUE CONFICERET AD FORNACEM: DOMINUS VERO LAPIDEM, ET LIGNA AD FORNACEM, QUOD OPUS ESSET, PRAEBERET.* Idem Cato cap. 144.⁶⁵⁴ *Oleam legendam locari oportere, tradit, hoc modo: OLEAM COGITO RECTE OMNEM ARBITRATU DOMINI, AUT QUEM CUSTODEM FECERIT, AUT CUI OLEA VENIERIT. OLEAM NE STRINGITO, NEVE VERBERATO INIUSSU DOMINI AUT CUSTODIS. SI ADVERSUS EA QUIS FECERIT, QUOD IPSE EO DIE DELEGERIT, PRO EO NEMO SOLVET, NEQUE DEBEBITUR. OLEAM QUI LEGERINT, OMNES IURANTO AD DOMINUM, AUT AD CUSTODEM, SESE OLEAM NON SURRIPUISSE, NEQUE*

⁶⁴⁸ Plin. ep. 10, 28.

⁶⁴⁹ Plin. ep. 10, 29.

⁶⁵⁰ Cic. Verr. 1, 57.

⁶⁵¹ Plin. nat. 36, 13.

⁶⁵² Varro ling. 4, 7.

⁶⁵³ Cato agr. 16.

⁶⁵⁴ Cato agr. 144.

QUEMQUAM SUO DOLO MALO EA OLEITATE EX FUNDO L. MANLII. QUI EORUM NON ITA IURAVERT, QUOD IS LEGERIT OMNE, PRO EO ARGENTUM NEMO DABIT, NEQUE DEBEBITUR: OLEAM COGI RECTE SATIS DATO ARBITRATU L. MANLII. SCALAE ITA, UTI DATAE ERUNT, ITA REDDITO, NISI QUAE VETUSTATE FRACTAE ERUNT. SI NON ERUNT, REDDET AEQUAS, AUT ARBITRATU DEDUCETUR. SI QUID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATUM ERIT, RESOLVITO. ID VIRI BONI ARBITRATU DEDUCETUR. LEGULOS, QUOT OPUS ERUNT, PRAEBETO, ET STRICTORES. SI NON PRAEBUERIT, QUANTI CONDUCTUM ERIT, AUT LOCATUM ERIT, DEDUCETUR, TANTO MINUS DEBEBITUR. DE FUNDO LIGNA ET OLEAM NE DEPORTATO. QUI OLEAM LEGERIT, QUI DEPORTAVERIT, IN SINGULAS DEPORTATIONES SS. N. II. DEDUCENTUR, NEQUE ID DEBEBITUR. OMNEM OLEAM PURAM METIETUR, MODIO OLEARIO ASSIDUOS HOMINES QUINQUAGINTA PRAEBETO, DUAS PARTES STRICTORUM PRAEBETO. NEQUIS CONCEDAT, QUO OLEA LEGUNDA ET FACIUNDA CARIUS LOCETUR. EXTRA QUAM SI QUAM SOCIUM IMPRAESENTIARUM DIXERIT, SI QUIS ADVERSUM EA FECERIT, SI DOMINUS AUT CUSTOS VOLENT, IURENT OMNES SOCII. SI NON ITA IURAVERT, PRO EA OLEA LEGUNDA ET FACIUNDA NEMO DABIT, NEQUE DEBEBITUR EI, QUI NON ITA IURAVERT. ACCESSIONES IN MO. ∞ CC. ACCEDIT OLEAE SALSAE MO. V. OLEI PURI. P. IX. IN TOTA OLEITATE. V. ACETI QUADRANTALIA. V. QUOD OLEAE SALSAE NON ACCEPERINT, DUM OLEAM LEGENT IN MODIOS SINGULOS SS. S. S. DABUNTUR. Catoni in uno harum legum capite adstipulatur Plinius, qui olivantibus legem antiquissimam fuisse, OLEAM NE STRINGITO NEVE VERBERATO, lib. XV. Nat. Hist. cap. 3.⁶⁵⁵ scribit.

Oleam vero faciendam idem Cato cap. 145.⁶⁵⁶ hac lege locare oportere, tradit: FACITO RECTE ARBITRATU DOMINI, AUT CUSTODIS. QUI ID NEGOTIUM CURABIT, SI SEX IUGIS VASIS OPUS ERIT, FACITO. HOMINES EOS DATO, QUI PLACEBUNT AUT CUSTODI, AUT QUIS OLEAM ILLAM EMERIT. TRAPETI FACITO. SI OPERARII CONDUCTI ERUNT, AUT FACIENDA LOCATA ERIT, PRO EO RESOLVITO, AUT DEDUCETUR. OLEUM NE TANGITO UTENDI CAUSA, NEQUE FURANDI CAUSA, NISI QUOD CUSTOS DEDERIT, AUT DOMINUS. SI SUMPSEIT, IN SINGULAS SUMPTIONES SS. N. XL. DEDUCENTUR, NEQUE DEBEBITUR. FACTORES, QUI OLEUM FECERINT, OMNES IURANTO AUT AD DOMINUM, AUT AD CUSTODEM, SESE DE FUNDO L. MANLII, NEQUE ALIUM QUEMQUAM SUO DOLO MALO, OLEUM, NEQUE OLEAM SURRIPUISSE⁶⁵⁷. QUI EORUM NON ITA IURAVERT, QUAE EIUS PARS ERIT OMNE DEDUCETUR, NEQUE DEBEBITUR. SOCIUM NEQUEM HABETO, NISI QUEM DOMINUS IUSSERIT, AUT CUSTOS. SI QUID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATUM ERIT, VIRI BONI ARBITRATU DEDUCETUR. SI VIRIDE OLEUM OPUS SIET, FACITO ACCEDERE OLEUM ET SAL SUAE USIONI, QUOD SATIS SIET, VASARIUM VICIT. II.

LXXVIII. VINEA *partiaro quomodo danda esset? Leges vindemiatoribus dictae:*
UVAM SQUALIDAM NE LEGITO: HANC NE LEGITO RORULENTAM.

⁶⁵⁵ Plin. nat. 15, 3.

⁶⁵⁶ Cato agr. 145.

⁶⁵⁷ A Brissonius-féle szövegben *surrripuisse* szerepel, a modern kiadásokban ez a szó *subripuisse*-ként jelenik meg.

Vinea vero Redemptori partiario uti danda esset, idem Cato cap. 137.⁶⁵⁸ ita scribit: VINEAM CURANDAM PARTIARIO, BENE CURET FUNDUM, ARBUSTUM, AGRUM FRUMENTARIUM. PARTIARIO FOENUM, ET PABULUM, QUOD BUBUS SATIS SIET, QUI ILLIC SIENT. CETERA OMNIA PRO INDIVISO. Vindemiatoribus vero has olim leges dictas, invenio: UVAM SQUALIDAM NE LEGITO. HANC NE LEGITO RORULENTAM. Plinius lib. XVIII. cap. 31.⁶⁵⁹ *Leges ita se habent: UVAM SQUALIDAM, sic enim emendo, NE LEGITO: Hoc est, in eius siccitate, ac nisi imber intervenerit. HANC NE LEGITO RORULENTAM: Hoc est, si ros nocturnus fuerit, nec prius, quam sole discutatur. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere coeperit.* Idem Plinius lib. XIV. cap. 1.⁶⁶⁰ auctor est, in Campano agro vites populis implicitas, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato cursu scandentes, cacumina aequasse, in tantum sublimes, ut vindemiator auctoratus, ROGUM AC TUMULUM EXCIPERET.

LXXIX. PECORA PASCENDA; *item AVIARIA, uti conducerentur?*

Pecora etiam pascenda locabantur. Ulpianus in l. 9. §. 5. D. locati.⁶⁶¹ *Si quis VITULOS PASCENDOS, vel sarciendum quid, poliendumve conduxit.* Ea nonnumquam partiaria dabantur: Imp. Antoninus in l. 8. C. de pact.⁶⁶² *Si PASCENDA PECORA PARTIARIA, id est, ut foetus eorum portionibus, quibus placuit inter dominum & pastorem, dividantur. Apollinarem suscepisse probabitur.* Eos utique, qui AVIARIA CONDUCEBANT, SI CAVERENT domino, STERCUS UT IN FUNDO MANERET, minoris conduxisse, quam quibus id accedebat, Varro lib. V. de Re rustica cap. 38.⁶⁶³ refert. Nam & ex Auiariis agros stercoratos, Plinius lib. XVI. Nat. Histor. cap. 9.⁶⁶⁴ docet.

LXXX. *Varia CONDUCTIONUM exempla.* ONUS VEHENDUM, VINUM, *aliave* TRANSPORTANDA; GEMMA INCLUDENDA, *aut* INSCULPENDA; VESTIMENTA POLIENDA, *aut* SARCIENDA: NAVES, HOMINES, VEHICULA, BALINEA, *locari solita: variaequae harum locationum leges & conditiones.*

Alia insuper conductionum exempla proferam. Ulpianus in l. 13. §. 1. D. locat.⁶⁶⁵ *Si NAVICULARIUS ONUS VEHENDUM CONDUXERIT.* Idem in l. 11. §. 3. D. eod.⁶⁶⁶ QUI VINUM DE CAMPANIA TRANSPORTANDUM CONDUXIT. Velleius Paterculus lib. I. cap. 13.⁶⁶⁷ *Mummius tam rudis fuit, ut capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas*

⁶⁵⁸ Cato agr. 137.

⁶⁵⁹ Plin. nat. 18, 31.

⁶⁶⁰ Plin. nat. 14, 1.

⁶⁶¹ D. 19, 2, 9, 5.

⁶⁶² C. 2, 3, 8.

⁶⁶³ Varro rust. 5, 38.

⁶⁶⁴ Plin. nat. 16, 9.

⁶⁶⁵ D. 19, 2, 13, 1.

⁶⁶⁶ D. 19, 2, 11, 3.

⁶⁶⁷ Vell. Pat. 1, 13.

manibus TABULAS, AC STATUAS IN ITALIAM PORTANDAS LOCARET, *iuberet* PRAEDICI CONDUCENTIBUS, SI EAS PERDIDISSENT, NOVAS EOS REDDITUROS. Praeterea GEMMAM INCLUDENDAM, aut INSCULPENDAM LOCATAM, refert Ulpianus l. 13. §. 5. D. locati.⁶⁶⁸ FULLONI quoque VESTIMENTA POLIENDA, CURANDAVE, ut & SARCINATORI, SARCIENDA LOCABANTUR. Institut. de locato & cond. in princ.⁶⁶⁹ l. 9. §. 5. l. 13. §. 6. D. eod.⁶⁷⁰ l. 22. D. de praescript. verb.⁶⁷¹ l. 2. D. de condict. caus. dat.⁶⁷² §. 15. Institut. de oblig. quae ex delict.⁶⁷³ Rerum plane locatarum duo erant genera, ut aut *idem redderetur, sicuti cum* VESTIMENTA FULLONI CURANDA LOCARENTUR: *aut eiusdem generis redderetur*, VELUTI, CUM ARGENTUM PUSULATUM FABRO DARETUR, UT VASA FIERENT: AUT AURUM, UT ANULI, l. 31. D. locati.⁶⁷⁴ *Plerumque autem Artifices convenire solitos*, NON PERICULO SUO SE FACERE, docet l. 27. §. 29. D. ad L. Aquil.⁶⁷⁵ ead. l. §. ult.⁶⁷⁶ SI TECTORI LOCAVERIS LACUM VINO PLENUM CURANDUM. Labeo in l. ult. D. de L. Rhodia,⁶⁷⁷ SI VEHENDA MANCIPIA CONDUXISTI. Et §. 1. ead. l.⁶⁷⁸ *Si ea condicione* NAVEM CONDUXISTI, UT EA MERCES TUAE PORTARENTUR. Et mox: *Cum ea condicione a te* CONDUXISSET, UT CERTAM POENAM TIBI PRAESTARET, NISI ANTE CONSTITUTUM DIEM MERCES TUAS EO LOCI EXPOSUISSET, IN QUEM DEVEHENDAS EAS MERCES LOCASSET. Navem autem Amphorarum duo millium vel AVERSIONE conductam, vel PRO NUMERO IMPOSITARUM AMPHORARUM MERCEDE CONSTITUTA, ibidem Labeo refert. Sic & in l. 61. §. ult. D. locati.⁶⁷⁹ *Navem conduxit*, UT DE PROVINCIA CYRENENSI AQUILEIAM NAVIGARET, OLEI METRETIS TRIBUS MILIBUS IMPOSITIS, ET FRUMENTI MODIIS OCTO MILIBUS, *certa mercede*. Sunt & hominis, & vehiculi, & balinei locati exempla in l. 45. §. 1. l. 58. §. 2. l. 60. §. 8. D. locat.⁶⁸⁰

LXXXI. AGRY PUBLICI *quibus legibus locarentur?* LEGES CENSORIAE *de locatione publicorum: & quae illis* PUBLICANORUM CAUSA *caueri solita speciatim de* PROFESSIONE *apud publicanos* FACIENDA, & DE PACTIONIBUS PUBLICANORUM.

Sequitur de publicorum locatione dicere. Agri publici certa lege fruendi locabantur, l. 1. D. de loc. publ. fruend.⁶⁸¹ Livius lib. XXVII. cap. 13.⁶⁸² HI CENSORES, UT AGRUM CAMPANUM FRUENDUM LOCARENT, *ex auctoritate patrum latum ad populum est*. Idem lib.

⁶⁶⁸ D. 19, 2, 13, 5.

⁶⁶⁹ Inst. 3, 24 pr.

⁶⁷⁰ D. 19, 2, 9, 5 és D. 19, 2, 13, 6.

⁶⁷¹ D. 19, 5, 22.

⁶⁷² D. 12, 4, 2.

⁶⁷³ Inst. 4, 1, 15.

⁶⁷⁴ D. 19, 2, 31.

⁶⁷⁵ D. 9, 2, 27, 29.

⁶⁷⁶ D. 9, 2, 27, 35.

⁶⁷⁷ D. 14, 2, 10 pr.

⁶⁷⁸ D. 14, 2, 10, 1.

⁶⁷⁹ D. 19, 2, 61, 1.

⁶⁸⁰ D. 19, 2, 45, 1; D. 19, 2, 58, 2; D. 19, 2, 60, 8.

⁶⁸¹ D. 43, 9, 1 pr.

⁶⁸² Liv. 27, 13.

XLII. cap. 19.⁶⁸³ *Lucretius Trib. Pleb. promulgavit, UT AGRUM CAMPANUM CENSORES FRVENDUM LOCARENT. Paulus in l. 11. §. 1. D. de publican.*⁶⁸⁴ *AGRI PUBLICI, QUI IN PERPETUUM LOCANTUR. Agri plane ciuitatum, ut idem in l. 1. D. si ag. vectig. scribit,*⁶⁸⁵ *vel in PERPETUUM FRUENDI LOCABANTUR, id est, hac lege, ut tamdiu pro his vectigal penderetur, quamdiu neque ipsis, qui conduxissent, neque his, qui in locum eorum successissent, auferri eos liceret, vel ad modicum tempus. Illi Vectigales agri vocabantur, l. 12. §. 1. D. de publiciana,*⁶⁸⁶ *l. 15. §. 26. D. de damn. inf.*⁶⁸⁷ *Scaevola in l. 31. D. de pignoribus.*⁶⁸⁸ *Lex vectigali fundo dicta erat, UT, SI POST CERTUM TEMPUS VECTIGAL SOLUTUM NON ESSET, IS FUNDUS AD DOMINUM REDIRET. Caesarem utique, cum insulae Cretae cotorias locaret, legem ita dixisse, Alfenus narrat, NE QUIS PRAETER REDEMPTOREM POST IDUS MARTIAS COTEM EX INSULA CRETA FODITO, NEVE EXIMITO, NEVE AVELLITO. Sane in publicorum locatione leges dicebantur, quibus & populo & conductori prospici, ac vectigali ipsi certa forma dari solebat, l. 2. §. 20. D. de vi bon. rapt.*⁶⁸⁹ *Cuiusmodi leges Censorias appellabant. Cicero lib. III. in Verr. c. 7.*⁶⁹⁰ *Cum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen a Censoriis ceteris legibus recederent. Idem lib. V. in eumdem Verr. c. 21.*⁶⁹¹ *Qui publicos agros arant, certum est, quid ex LEGE CENSORIA dare debeant. Alfenus in l. 203. D. de verb. signific.*⁶⁹² *IN LEGE CENSORIA portus Siciliae, ita scriptum erat, SERVOS, QUOS DOMO QUIS DUCET SUO USU, PRO HIS PORTORIUM NE DATO. Censoria plane lege publicanis cautum, si publico frui per vim aut incursum hostium non possent, Cicero Orat. de provinc. Consularibus c. 5.*⁶⁹³ *significat, cum ait: Qui publico frui non potuit per hostem, hic tegitur ipsa LEGE CENSORIA. Atque ita Livius lib. XXIII. cap. 48.*⁶⁹⁴ *seq. plures societates vestimenta, frumentum, quaeque alia opus essent, Hispaniensi exercitui praebenda conduxisse, narrat, sed his legibus: Primum, NE ALII TRIENNIO EO PUBLICANI ESSENT: deinde, ut, QUAE IN NAVES IMPOSUISSENT, AB HOSTIUM TEMPESTATISQUE VI, PUBLICO PERICULO ESSENT. Agros etiam Deorum immortalium in Boeotiae publicis locandis, EXCEPTOS FUISSE LEGE CENSORIA, Cicero lib. III. de nat. deorum c. 19.*⁶⁹⁵ *refert. Varro quoque eos, qui pecus apud publicanos minime professum pascebant, in legem Censoriam commisisse, docet lib. II. de Re rust. cap. 1.*⁶⁹⁶ *his verbis: Itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestimatum, ne, si INSCRIPTUM PECUS*

---

⁶⁸³ Liv. 42, 19.

⁶⁸⁴ D. 39, 4, 11, 1.

⁶⁸⁵ D. 6, 3, 1 pr.

⁶⁸⁶ D. 6, 2, 12, 2 (B D. 6, 2, 12, 1).

⁶⁸⁷ D. 39, 2, 15, 26.

⁶⁸⁸ D. 20, 1, 31 pr.

⁶⁸⁹ D. 47, 8, 2, 20.

⁶⁹⁰ Cic. Verr. 3, 7.

⁶⁹¹ Cic. Verr. 5, 21.

⁶⁹² D. 50, 16, 203.

⁶⁹³ Cic. prov. 5.

⁶⁹⁴ Liv. 23, 48.

⁶⁹⁵ Cic. de nat. deor. 3, 19.

⁶⁹⁶ Varro rust. 2, 1, 14sqq.

PAVERINT, LEGE CENSORIA COMMITTANT. Plinius lib. XXXIII. cap. 4.⁶⁹⁷ *Exstat* LEX CENSORIA, *Ictimulorum aurifodinae, qua in Vercellensi agro cavebatur*, NE PLUS QUINQUE MILLIA HOMINUM IN OPERE PUBLICANI HABERENT. Legibus vero Censoriis de PUBLICANORUM PACTIONIBUS aliquid cautum, argumento est, quod Cicero ad Q. Fratr. lib. I. Epist. 12.⁶⁹⁸ ait, *Possunt in PACTIONIBUS FACIENDIS non legem spectare CENSORIAM*. Solebant enim publicani pactiones cum ciuitatibus, & cum privatis conficere. Cicero ad P. Silium lib. XIII. Epist. 65. ad Fam.⁶⁹⁹ *Cum P. Terentio Hispone, qui OPERAM IN SCRIPTURA PRO MAGISTRO DAT, & c. Eius summa existimatio agitur in eo, ut PACTIONES CUM CIVITATIBUS reliquis CONFICIAT*, Idem Epist. 14. lib. VI. ad Attic.⁷⁰⁰ *Deinde CONFECTAE PACTIONES PUBLICANORUM*. Et Epist. 1. lib. VI.⁷⁰¹ de publicanis agens, *Usuras eorum, quas PACTIONIBUS adscripserat, servavit etiam Servilius*. Merces autem, ad vectigal pertinentes, nisi quis apud publicanos professus esset, in commissum cadebant, l. ult. D. de publican.⁷⁰² Quarum professionum fraude atque mendacio multa vectigalibus deperiisse, Tertullianus in Apologet. scribit post Quinctilianum Declamat. CCCXLI.⁷⁰³ in qua ille huiusmodi legem Censoriam fingit: QUOD QUIS PER PUBLICANOS IMPROFESSUM TRANSTULERIT, COMMISSUM SIT. Qua de re ibidem agens, ait, *Hac ratione Respubl. locat, hac necessitate nos conduximus, & pretio vicimus, Et adversus quales homines conduximus, & pretio vicimus. Et adversus quales homines conduximus? quamvis poena sit, quamvis in commissum veniant ea, quae quis professus non est, &c.* Idem Declamat. CCCLIX.⁷⁰⁴ aliam eiusdem notae legem proponit. PRAETER INSTRUMENTA ITINERIS, OMNES RES QUADRAGESIMAM PUBLICANO DEBEANT. PUBLICANO SCRUTARI LICEAT. QUOD QUIS PROFESSUS NON FUERIT, PERDAT. MATRONAM NE LICEAT ATTINGERE. Quod caput a Plutarcho legi, acceptum fertur in libro περι πολυπραγμοσύνης l p. 518.⁷⁰⁵ his verbis: και γαρ τους Τελωνας βαρυνομεθα και δυχεραινομεν, εχ οταν τα εμφανη των εισαγομενων εκλεγωσιν, αλλ οταν τα κεκρυμμενα ζητουντες εν αλλοτριους σκευεσι και φορτιοις αναζηρονται καιτοι τουτο ποιειν ο νομους διδωσιν αυτοις.

LXXXII. LEGES CENSORIAE, OPERI FACIUNDO, *earumque formulae*. IOVEM MINIANDUM; ANSERIBUS CIBARIA PRAEBENDA *publice locabant Censores*.

Ut autem eas, quae in vectigalium locatione, ita & quae operi faciundo dicebantur leges, CENSORIAS appellatas, Cicero lib. I. in Verr. c. 55.⁷⁰⁶ & Festus Pompeius in verbo, *Produit*, demonstrant. Legibus plane Censoriis, quae de operum locatione scribebantur,

⁶⁹⁷ Plin. nat. 33, 4.

⁶⁹⁸ Cic. ad Q. fr. 1, 12.

⁶⁹⁹ Cic. ad fam. 13, 65.

⁷⁰⁰ Cic. Att. 6, 14.

⁷⁰¹ Cic. Att. 6, 14.

⁷⁰² D. 39, 4, 16 pr.

⁷⁰³ Quint. decl. 341.

⁷⁰⁴ Quint. decl. 359.

⁷⁰⁵ Plut. mor. 518.

⁷⁰⁶ Cic. Verr. 1, 55.

haec verba, CENSORES ADDIDERUNT, initio adscribi consuevisse, Cicero lib. I. in Verr. c. 55.⁷⁰⁷ docet his verbis: *Quod enim video in multis veteribus legibus*, CN. DOMITIUS, L. METELLUS, L. CASSIUS, CN. SERVILLUS CENSORES ADDIDERUNT. Ad quarum exempla suam Verres legem ita conceperat: LEX OPERI FACIUNDO QUAM C. VERRIS PRAET. URBIS ADDIDIT. Proscribi autem, & edici dies, solebat, qua opera addicerentur. Cicero lib. I. in Verr. c. 54.⁷⁰⁸ *Locare incipit, non PROSCRIPTA, NEQUE EDICTA DIE. Sed & dies operi faciundo praestitui consueverat. Idem eodem libro c. 56.*⁷⁰⁹ *DIEM PRAESTITUIT operi faciundo, Calendas Decembres.*

Ceterum non tantum opera publica, & vectigalia, sed & alia Censores publice olim locabant. In primis certe IOVEM MINIANDUM LOCASSE EOS, Plinius lib. XXXIII. cap. 3.⁷¹⁰ tradit. Et bene Plinius ait. *in primis*, quia post initum magistratum non aliam prius rem egisse eos, Plutarchus *en Aitiois* p. 287.⁷¹¹ testatur, his verbis: Διατι, οι Τιμηται την αρχην παραλαβοντες, ειδεν πρατουσι πρωτον, η την τροφην απομιθεσι των ιερων χηνων, και την γανωσιν τους αγαλματος. Γανωσις vero ita explicatur η δε γανωσις τους αγαλματος αναγκαι. ζαχν γαρ εξανθει το μιλιζινον, ω τα παλαια των αγαλματος εχρωζον. A Censoribus vero, cum Plutarcho, Cicero quoque pro Roscio Amer. c. 20.⁷¹² scribit, Anseribus CIBARIA publice LOCATA. Plinius lib. X. cap. 22.⁷¹³ *Est & Anseri vigil cura, Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus. Quamobrem CIBARIA ANSERUM Censores in primis LOCANT.* Arnobius lib. VI.⁷¹⁴ *Cur canes in Capitolio pascitis? cur Anseribus victum alimoniamque praebetis?*

LXXXIII. E CENSORIIS TABULIS *verba quaedam.*

Hoc loco alienum non erit, quaedam e Censoriis Tabulis, quas *Timetika grammata* Dionysius Halicarnasseus lib. IV.⁷¹⁵ vocat, residua verba, colligere. Cicero in Orat. ad Brut. c. 46.⁷¹⁶ *Iam, ut CENSORIAE TABULAE loquuntur, FABRUM ET PROCUM audeo dicere, non fabrorum & procorum.* PROCUM autem illic, *procerum*, significasse, audacter affirmo, fretus Festi Pompeii auctoritate, cuius verba sunt haec: PROCUM PATRICIUM, *in descriptione classium, quam fecit Serv. Tullius, significat, procerum. Ii enim sunt principes.* Plinius lib. XVIII. cap. 3.⁷¹⁷ *Etiam nunc in TABULIS CENSORIIS, PASCUA dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat.* In aestimatione etiam Censoria aes infectum RODUS appellatum, Festus in voce *Rodus*

⁷⁰⁷ Cic. Verr. 1, 55.

⁷⁰⁸ Cic. Verr. 1, 54.

⁷⁰⁹ Cic. Verr. 1, 56.

⁷¹⁰ Plin. nat. 33, 3.

⁷¹¹ Plut. mor. 287.

⁷¹² Cic. S. Rosc. 20.

⁷¹³ Plin. nat. 10, 22.

⁷¹⁴ Arnobius 6.

⁷¹⁵ Dion. Hal. Ant. rom. 4.

⁷¹⁶ Cic. Brut. 46.

⁷¹⁷ Plin. nat. 18, 3.

scribit. Sed & in censu, villas omnes AEDES dictas. Varro lib. IV. de Lingua Lat. c. 33.⁷¹⁸ auctor est. Idemque lib. V. c. 9.⁷¹⁹ e Censoriis tabuiis caput quoddam, ad Inlicium pertinens, adfert. Erant & Censorii libri, quorum Dionysius Halicarnasseus lib. I. p. 46.⁷²⁰ & Gellius lib. II. cap. 10.⁷²¹ mentionem faciunt.

LXXXIV. *In VECTIGALIBUS LOCANDIS ritus observati, AD HASTAM locabantur publica.*

Sed ut ad vectigalia redeam, LACUS LUCRINUS in vectigalibus primus, Festo teste, locabatur fruendus, boni & ominis & nominis gratia. Vectigalia porro Censoribus non nisi in conspectu populi Rom. locare licebat, ut Cicero I. de lege Agrar. contra Rull. c. 3.⁷²² notat: easque locationes, VENDITIONES appellatas, Festus auctor est, quod velut fructus publicorum locorum venirent. Vectigalia autem in LUSTRUM, seu quinquennium, locari consuevisse, supra demonstravimus. A Martio vero mense locari ea, moris fuisse, Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 12.⁷²³ docet. Ad HASTAM plane ea LOCABANTUR. Columella in Praefat. lib. I. de Re rustica,⁷²⁴ *Ubi dii, ait, cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc AD HASTAM LOCAMUS, ut nobis ex transmarinis provinciis advehatur frumentum, ne fame laboremus.* Ovidius libro IV. de Ponto Eleg. 5. v. 17.⁷²⁵ de Graecino consule:

Aut reget ille suos, dicendo iura, Quirites,

Conspicuum signis cum premet altus ebur.

Aut POPULI REDITUS POSITAM COMPONENT AD HASTAM.

Idem eiusdem libri Eleg. 9. v. 45.⁷²⁶ de eodem Consule:

Nunc LONGI REDITUS HASTAE SUPPONERE LUSTRI

Credet, & exacta cuncta locare fide.

Cornelius Nepos in vita Attici c. 6.⁷²⁷ AD HASTAM PUBLICAM numquam accessit. *Nullius rei neque Praes, neque Manceps factus est.* Livius lib. XXXIX. c. 44.⁷²⁸ *Censores, edicto submotis AB HASTA, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem, paululum imminutis pretiis, locaverunt.* Idem lib. XLIII. c. 16.⁷²⁹ *Censores edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fulvio & A. Postumio Censoribus publica vectigalia, aut ultro tributa conduxissent, AD HASTAM SUAM ACCEDERET.* Seneca Suasoria VI.⁷³⁰

⁷¹⁸ Varro. ling. 4, 33.

⁷¹⁹ Varro ling. 5, 9.

⁷²⁰ Dion. Hal. 1, 46.

⁷²¹ Gell. NA 2, 10.

⁷²² Cic. leg. agr. 1, 3.

⁷²³ Macrobi. Sat. 1, 12.

⁷²⁴ Colum. 1 praef.

⁷²⁵ Ovid. Pont. 4, 5, 17sq.

⁷²⁶ Ovid. Pont. 4, 9, 45sq.

⁷²⁷ Corn. Nep. Att. 6.

⁷²⁸ Liv. 39, 44.

⁷²⁹ Liv. 43, 16.

⁷³⁰ Sen. suas. 6.

Civilis sanguinis Syllana sitis in civitatem rediit, & AD TRIUMVIRALEM HASTAM, pro vectigalibus, civium Romanorum mortes locantur. Tertullianus in Apologet. *Sub eadem voce praeconis, SUB EADEM HASTA, sub eadem adnotatione Quaestoris, divinitas addicta conducitur.*

LXXXV. LICITATIONIS PUBLICAE ritus. *Fiebat DIGITO SUBLATO, magno licitantium calore. LOCATIONEM INDUCI, quando postularetur?*

Manu vero sublata, licitationi se obtulisse eos, qui ad publicorum conductionem accederent, Festus in verbo *Manceps* ita indicat: *MANCEPS dicitur, qui quid a populo emit, conductive, quia MANU SUBLATA SIGNIFICAT, SE AUCTOREM EMPTIONIS ESSE, qui idem PRAES dicitur, quia tam debet PRAESTARE populo, quod promisit, quam is, pro quo Praes factus est.* Sublato etiam digito licitationes factas, Cicero lib. I. in Verr. cap. 54.⁷³¹ offendit his verbis: *Accurrunt tamen tutores ad tempus: DIGITUM TOLLIT Iunius patrius.* B. Ambrosius Epist. 1. lib. II.⁷³² *Sed non ille solum liber, qui dominum licitatorem non pertulit, aut TOLLENTEM DIGITUM non vidit.* Vetus Horatii Commentator Sat. 8. lib. II. ad v. 26.⁷³³ *Indice monstraret digito, Allusit, ait, ad morem licitationis: Erat enim Nomentanus decumanus, & Porcius publicanus. Publicani autem SUBLATO DIGITO licitationem vectigalium faciebant.* Ad publicorum autem conductiones cupide olim homines accessisse, indicat Horatius Epist. 1. lib. I. v. 77.⁷³⁴ cum ait:

Pars hominum gestit CONDOCERE PUBLICA.

Atque adeo in huiusmodi locationibus calor licitantium interdum ultra modum solitae conductionis vectigalia inflabat, l. 9. D. de publican.⁷³⁵ Proinde Caesar, ut a Suetonio in eius vita c. 20.⁷³⁶ refertur, cum publicanos, remissionem petentes, tertia mercedum parte relevasset, NE IN LOCATIONE NOVORUM VECTIGALIVM IMMODERATIUS LICITARENTUR, propalam monuit. Sed & Asianos, qui de Censoribus conduxerant, questos esse, se nimium magno conduxisse, &, ut INDUCERETUR LOCATIO, postulasse, Cicero lib. I. Epist. 17. ad Attic.⁷³⁷ scribit. Senatus quoque precibus & lachrymis publicanorum, qui animosius vectigalia publica licitati erant, victus, LOCATIONES illis factas INDUCI, & DE INTEGRO LOCARIA, iussit, narrante Livio lib. XXXIX. c. 44.⁷³⁸

LXXXVI. *Publicorum conductores PRAEDIBUS aut PRAEDIIS CAVEBANT. BONA PRAEDIA, quae dicerentur?*

⁷³¹ Cic. Verr. 1, 54.

⁷³² Ambr. epist. 2, 1.

⁷³³ Hor. sat. 2, 8, 26sq.

⁷³⁴ Hor. epist. 1, 1, 77.

⁷³⁵ D. 39, 4, 9 pr.

⁷³⁶ Suet. Caes. 20.

⁷³⁷ Cic. Att. 1, 17.

⁷³⁸ Liv. 39, 44.

Publicorum autem conductores PRAEDES dabant. Festus Pompeius PRAES est, qui populo se obligat, interrogatusque a magistratu si PRAES sit, ille respondet, PRAES. At Varro lib. IV. de Lingua Latina cap. 4.⁷³⁹ PRAEDIA dicta, item ut PRAEDES, a praestando, quod ea pignori data publice Mancipes fidem praestent. Idem lib. V. c. 7.⁷⁴⁰ Itaque PRAES, qui A MAGISTRATU INTERROGATUS, IN PUBLICUM UT PRASTET. A quo, & cum respondet, dicitur PRAES.

Nec PRAEDIBUS modo, sed & PRAEDIIS populo CAVEBATUR. Cicero lib. I. in Verr. cap. 54.⁷⁴¹ PRAEDIBUS ET PRAEDIIS POPULO CAUTUM EST. Et paulo post c. 55. *Ne parum locuples esset? At erat, & esset amplius, si velles* POPULO CAUTUM PRAEDIBUS ET PRAEDIIS. Inde in illa lege Neapolitana, quam supra protuli, Redemptor praedes dare, & praedia subsignare iubetur. Quod si Redemptores vel Mancipes fidem fefellissent, praedia venibant. In BONIS autem PRAEDIBUS, PRAEDIISQUE VENDENDIS, omnium Consulium, Censorum, Praetorum, Quaestorum denique illam consuetudinem fuisse, UT OPTIMA CONDICIONE ESSET IS, CUIA RES ESSET, CUIUM PERICULUM, Cicero lib. I. in Verr. cap. 54.⁷⁴² scribit. Ad quem locum Asconius Paedianus, BONA PRAEDIA, ait, *dicuntur bona, satisfactionibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata: PRAEDIA vero, domus, agri. Haec omnia venduntur, si rationi publicae locator sartorum tectorum non responderit.*

LXXXVII. MANDATI genera diversa & formulae.

Verum ad alia porro Contractuum genera pergamus. MANDATI autem aequae empti, venditi, locati, conducti, obligatio consensu contrahebatur. Ideo per nuntium, vel per epistolam suscipi mandatum poterat. Item sive ROGO, sive MANDO, sive VOLO, sive alio quocumque verbo quis usus esset, mandati actio erat, l. 1. D. mandati.⁷⁴³ Interdum autem sua tantum quis gratia mandabat, interdum aliena tantum, interdum sua & aliena. Sua gratia quis mandabat, veluti, SI TITIVS SEIO MANDARET, UT FUNDUM SIBI EMERET, l. 2. D. mandati.⁷⁴⁴ Paulus in l. 3. D. eod.⁷⁴⁵ *Si MANDAVI tibi, UT REM ALIQUAM MIHI EMERES.* Idem in l. 5. D. eod.⁷⁴⁶ *Si MANDAVERO tibi, UT DOMUM SEIANAM CENTUM EMAS* Ulpianus in l. 8. §. 6. D. mandati.⁷⁴⁷ *MANDAVI tibi, UT FUNDUM EMERES.* Et §. ult. eod. l.⁷⁴⁸ *Si, cum tibi MANDASSEM, UT STICHUM DECEM EMERES.* Idem in l. 13. §. ult.⁷⁴⁹ D. de usucapionibus.⁷⁵⁰ *Si MANDAVERO tibi, UT FUNDUM EMERES.* Et §. ult. *Si MANDAVI, UT*

⁷³⁹ Varro ling. 5, 4.

⁷⁴⁰ Varro ling. 5, 7.

⁷⁴¹ Cic. Verr. 1, 54-55.

⁷⁴² Cic. Verr. 1, 54.

⁷⁴³ D. 17, 1, 1 pr.

⁷⁴⁴ D. 17, 1, 2 pr.-1.

⁷⁴⁵ D. 17, 1, 3, 1.

⁷⁴⁶ D. 17, 1, 5, 2.

⁷⁴⁷ D. 17, 1, 8, 6.

⁷⁴⁸ D. 17, 1, 5, 5.

⁷⁴⁹ D. 41, 3, 13, 2.

⁷⁵⁰ D. 41, 3, 13, 2.

HOMINEM EMERES. l. 12. §. 9. D. eod.⁷⁵¹ *Si mihi* MANDAUERIS, UT REM TIBI ALIQUAM EMAM l. 13. D. eod.⁷⁵² *Si* MANDAVI *tibi*, UT POST MORTEM MEAM HEREDIBUS MEIS EMERES FUNDUM. Paulus in l. 15. D. eod.⁷⁵³ *Si* MANDASSEM *tibi*, UT FUNDUM EMERES. Idem in l. 22. §. 4. D. eod.⁷⁵⁴ *Si pluribus heredibus vendentibus, uni* MANDAUERO, UT REM HEREDITARIAM EMERET. Africanus in l. 34. §. 1. D. eod.⁷⁵⁵ *Cum heres ex parte esses, mandavi tibi*, UT PRAEDIUM HEREDITARIUM MIHI EMERES CERTO PRETIO. Iavolenus in l. 36. §. 2. D. eod.⁷⁵⁶ *Si fundum, qui per partes venit, emendum tibi mandassem, sed ita, ut non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emereres. Et mox: Si mandassem tibi, ut fundum mihi emereres, non addito eo, ut non aliter mandato tenear, quam si totum emereres.* Cicero pro Caecina cap. 5.⁷⁵⁷ *Itaque facere constituit.* MANDAT, UT FUNDUM SIBI EMAT. Alias etiam mandabat quis fundum suum vendere. Paulus in l. 5. D. mandati.⁷⁵⁸ *Si* MANDAUERO *tibi*, UT FUNDUM MEUM CENTUM VENDERES.

LXXXVIII. NEGOTIORUM ADMINISTRATIONE *mandata*, PROCURATOR *fiebat vel* OMNIUM RERUM, *vel* UNIUS REI. *Procuratores* PLURES IN SOLIDUM *dati*. PROCURATOR VERUS, VOLUNTARIUS, FALSUS: PROCURATOR IN REM SUAM.

Praeterea mandabat quis negotia sua geri, l. 2. D. mandati.⁷⁵⁹ Ulpianus in l. 6. §. 1. D. eod.⁷⁶⁰ *Si cui fuerit* MANDATUM, UT NEGOTIA ADMINISTRARET. Scaevola in l. 60. §. 2. D. eodem.⁷⁶¹ *Duobus quis* MANDAVIT NEGOTIORUM ADMINISTRATIONEM. Gaius in l. 46. §. ult. D. de procurat.⁷⁶² *Si* DUOBUS MANDATA SIT ADMINISTRATIO NEGOTIORUM.

Is autem, qui aliena negotia mandatu domini administrabat, PROCURATOR dicebatur, l. 1. D. de procuratorib.⁷⁶³ PROCURATOR vero, vel OMNIUM RERUM, vel UNIUS REI, esse poterat, constituitque vel coram, vel per nuntium, vel per epistolam, ut ibidem Ulpianus scribit. Unde & duplex Procuratorum differentia exsistebat. Procuratori namque interdum OMNIUM generaliter bonorum & negotiorum administratio, interdum specialiter certarum rerum, vel rei unius, certique negotii procuratio mandabatur, l. 6. §. 6. & l. 12. §. 7. D. mandati,⁷⁶⁴ l. 65. §. 7. D. pro soc.⁷⁶⁵ Ulpianus in l. 4. §. 12. D. de doli except.⁷⁶⁶ *Si autem*

⁷⁵¹ D. 17, 1, 12, 9 (nem eod. —B).

⁷⁵² D. 17, 1, 13.

⁷⁵³ D. 17, 1, 15.

⁷⁵⁴ D. 17, 1, 22, 4.

⁷⁵⁵ D. 17, 1, 34, 1.

⁷⁵⁶ D. 17, 1, 36, 2.

⁷⁵⁷ Cic. Caecin. 5.

⁷⁵⁸ D. 17, 1, 5, 3 (pontosan a 3. bek.-ben található, és ez kimaradt).

⁷⁵⁹ D. 17, 1, 2 pr.

⁷⁶⁰ D. 17, 1, 6, 1.

⁷⁶¹ D. 17, 1, 60, 2.

⁷⁶² D. 3, 3, 46, 7.

⁷⁶³ D. 3, 3, 1, 1.

⁷⁶⁴ D. 17, 1, 6, 6; D. 17, 1, 12, 7.

⁷⁶⁵ D. 17, 2, 65, 7.

⁷⁶⁶ D. 44, 4, 4, 12.

is PROCURATOR *sit*, CUI OMNIUM RERUM ADMINISTRATIO CONCESSA EST. Paulus in l. 58. D. de procuratorib.⁷⁶⁷ PROCURATOR, CUI GENERALITER LIBERA RERUM ADMINISTRATIO CONCESSA EST. PROCURATOR, CUI UNIVERSORUM BONORUM ADMINISTRATIO PERMISSA EST, l. 12. D. de pignor. act.⁷⁶⁸ PROCURATOR, CUI OMNIUM NEGOTIORUM ADMINISTRATIO MANDATA EST, l. 12. D. de solution.⁷⁶⁹ Is est PROCURATOR OMNIUM BONORUM, in l. 47. D. de procuratorib.⁷⁷⁰ l. 12. D. de pact.⁷⁷¹ PROCURATOR TOTORUM BONORUM, CUI RES ADMINISTRANDAE MANDATAE SUNT. l. 63. D. de procuratorib.⁷⁷² Cuiusmodi negotiorum administratio duobus nonnumquam mandabatur, l. 46. §. ult. D. de procuratorib.⁷⁷³ & l. 60. §. 2. D. mandati.⁷⁷⁴ Iulianus in l. 47. D. de procuratorib.⁷⁷⁵ *Qui* DUOS PROCURATORES OMNIUM RERUM SUARUM RELINQUIT, *nisi nominatim praecepit*, UT ALTER AB ALTERO PECUNIAM PETAT, *non videtur mandatum utrilibet eorum dedisse*. PLURES etiam PROCURATORES IN SOLIDUM SIMUL quandoque datos, ostendit Paulus in l. 32. D. de procuratorib.⁷⁷⁶

Procuratoris vero ad certum aliquod negotium dati haec sunt exempla. Ulpianus in l. 56. D. eod.⁷⁷⁷ AD REM MOBILEM PETENDAM DATUS PROCURATOR. Pomponius in l. 62. D. eod.⁷⁷⁸ AD LEGATUM PETENDUM PROCURATOR DATUS. Ac mandato quidem praecedente, VERUS PROCURATOR dicebatur: l. 12. D. de solutionib.⁷⁷⁹ aut si amici negotia ultro procuraret, VOLUNTARIUS PROCURATOR: cui aes alienum non facile solvi solebat, nisi cavisset, AMPLIUS EO NOMINE NEMINEM, CUIUS PETITIO ESSET, PETITURUM. Cicero in Bruto c. 4. & seq.⁷⁸⁰ *Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quae Attico polliceris, & fortasse ego a te huius VOLUNTARIUS PROCURATOR petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego Brute non solvam, nisi prius a TE CAVERO, AMPLIUS EO NOMINE NEMINEM, CUIUS PETITIO SIT, PETITURUM. Non me hercule, inquit, tibi REPROMITTERE istud quidem, ausus sum. Nam hunc qui negat, video FLAGITATOREM non illum quidem tibi molestum, sed ASSIDUUM tamen & acrem fore.* Qui vero procuratorem se simulabat, mentiebaturve, FALSUS PROCURATOR vocabatur, quod alias fusius exposuimus. Erat & alia procuratoris species, IN REM SUAM, nimirum, si cui actiones mandarentur. Is enim procuratorio quidem nomine, sed in rem suam agebat, l. 34. D. de procuratorib.⁷⁸¹ ad eumque emolumentum & damnum omne

---

⁷⁶⁷ D. 3, 3, 58.

⁷⁶⁸ D. 13, 7, 12.

⁷⁶⁹ D. 46, 3, 12 pr.

⁷⁷⁰ D. 3, 3, 47.

⁷⁷¹ D. 2, 14, 12.

⁷⁷² D. 3, 3, 63.

⁷⁷³ D. 3, 3, 46, 7.

⁷⁷⁴ D. 17, 1, 60, 2.

⁷⁷⁵ D. 3, 3, 47.

⁷⁷⁶ D. 3, 3, 32.

⁷⁷⁷ D. 3, 3, 56.

⁷⁷⁸ D. 3, 3, 62.

⁷⁷⁹ D. 46, 3, 12.

⁷⁸⁰ Cic. Brut. 4 (17-18).

⁷⁸¹ D. 3, 3, 34.

pertinebat, l. 1. §. 11. D. quand. appelland.⁷⁸² sit, ac domini loco habetur, l. 13. D. de pact.⁷⁸³

LXXXIX. *Eorum, QUAE PROCURATORI SPECIALITER MANDARI SOLERENT, exempla & formulae, SALARIUM procuratori constitutum.*

Procuratori vero interdum dominus MANDABAT PECUNIAM SUAM CREDERE, *vel* SUB USURIS, *vel* SINE USURIS. Ulpianus in l. 10. §. 8. D. mandati.⁷⁸⁴ SI MANDAVERO PROCURATORI MEO, UT TITIO PECUNIAM MEAM CREDAT SINE USURIS. Idem in l. 43. D. eod.⁷⁸⁵ *Qui mandatum suscepit*, UT PECUNIAS IN DIEM COLLOCARET. Eiusmodi vero mandato quandoque adiciebatur, UT IDONEA CAUTIO A DEBITORE EXIGERETUR, l. 59. §. ult. D. eod.⁷⁸⁶ Mandabat & dominus periculo suo pecuniam suam collocari, adgniturumque se nomina, quae fierent, & eorum periculum suscepturum, pollicebatur. Celsus in l. 48. §. 1. D. eod.⁷⁸⁷ *Cum MANDO tibi*, UT, CREDENDO PECUNIAM, NEGOTIUM MIHI GERAS, MIHIQUE ID NOMEN PRAESTES: MEUM IN EO PERICULUM, MEUM EMOLUMENTUM SIT. Alias mandabatur, UT PROCURATOR VIRES EXCUTERET EIUS, CUI ESSET CREDITURUS, l. 42. D. eod. tit.⁷⁸⁸ Interdum autem procuratori, PECUNIAM MUTUAM ACCIPERE, MANDABATUR: Ulpianus in l. 10. §. 5. D. eod.⁷⁸⁹ *Quia dominus procuratori mandaverat*, ut PECUNIAM MUTUAM ACCIPERET. Et §. 4. ead. l.⁷⁹⁰ *Si quis Titio MANDAVERIT*, UT AB ACTORIBUS SUIS MUTUAM PECUNIAM ACCIPERET. Papinianus in l. 31. D. de negot. gest.⁷⁹¹ *Liberto vel amico MANDAVIT*, PECUNIAM ACCIPERE MUTUAM. Ulpianus etiam in l. 6. §. 6. D. mandati⁷⁹² speciem proponit, in qua, dominum iussisse, tradit, PROCURATOREM SUUM CERTAM PECUNIAM SUMERE, ET FOENERARE PERICULO SUO, ITA, UT CERTAS USURAS DOMINO PENDERET DUMTAXAT: SI PLURIS FOENERARE POTUISSET, IPSE LUCRARETUR. Procuratori vero nonnumquam NEGOTIA GERENDA ALTERIUS CONSIILIO MANDABANTUR. Ulpianus in l. 10. §. 7. D. mandati.⁷⁹³ *Si quis ea, quae procurator suus & servi gerebant*, ITA DEMUM RATA ESSE, MANDAVIT, SI INTERVENTU SEMPRONII GESTA ESSENT, SALARIUM autem certae quantitatis procuratoribus constitui solitum, ostendunt l. 7. & l. 56. D. eod.⁷⁹⁴ Seiam autem, cum salarium constituere vellet, ita epistolam emisisse, Scaevola narrat in l. ult. §. ult. de oblig. & act.⁷⁹⁵ SI IN EODEM ANIMO, ET EADEM

⁷⁸² D. 49, 4, 1, 11.

⁷⁸³ D. 2, 14, 13 pr.

⁷⁸⁴ D. 17, 1, 10, 8.

⁷⁸⁵ D. 17, 1, 43.

⁷⁸⁶ D. 17, 1, 59, 6.

⁷⁸⁷ D. 17, 1, 48, 1.

⁷⁸⁸ D. 17, 1, 42.

⁷⁸⁹ D. 17, 1, 10, 5.

⁷⁹⁰ D. 17, 1, 10, 4.

⁷⁹¹ D. 3, 5, 30 (31) pr.

⁷⁹² D. 17, 1, 6, 6.

⁷⁹³ D. 17, 1, 10, 7.

⁷⁹⁴ D. 17, 1, 7 és D. 17, 1, 56, 3.

⁷⁹⁵ D. 44, 7, 61, 1.

AFFECTIONE CIRCA ME ES, QUI SEMPER FUISTI, EX CONTINENTI ACCEPTIS LITERIS MEIS, DISTRACTA RE TUA, VENI. HOC TIBI, QUAMDIU VIVAM, PRAESTABO ANNUOS DECEM. SCIO ENIM, QUIA VALDE ME BENE AMES.

His & alias Mandatorum species adiungemus. Ulpianus in l. 1. §. 13. D. depositi.⁷⁹⁶ *Si tibi* MANDAVERO, ut REM AB ALIQUO MEO NOMINE RECEPTAM, CUSTODIAS. Gaius in l. 35. §. 3. D. de contrahend. empt.⁷⁹⁷ *Si quis amico peregre eunti* MANDAVERIT, ut FUGITIVUM SUUM QUAERAT, ET SI INVENERIT, VENDAT. Interdum & creditor debitori, ut alii solveret, mandabat. Papinianus in l. 77. §. 6. D. de legat. 2.⁷⁹⁸ *Maevio debitori suo reus stipulandi* MANDAVIT, UT TITIO, CUI MORTIS CAUSA DONABAT, PECUNIAM DEBITAM SOLVERET. Paulus in l. 26. §. 1. D. mandati.⁷⁹⁹ *Si quis debitori suo* MANDAVERIT, UT TITIO SOLVERET. Sed & alium pro se creditori suo solvere, debitor nonnumquam mandabat. Ulpianus in l. 12. §. 5. D. eod. tit.⁸⁰⁰ *Si filio fam.* MANDAVI, UT PRO ME SOLVERET. Paulus in l. 45. §. 1. D. eod.⁸⁰¹ *Si* MANDAVERO *tibi*, UT CREDITORI MEO SOLVAS. A debitoribus etiam suis exigere debitas pecunias, interdum quis mandabat. Ulpianus in d. l. 12. §. 16. D. eod.⁸⁰² *Si* MANDAVERO EXIGENDAM PECUNIAM. Paulus in l. 17. D. eod.⁸⁰³ *Si* MANDAVERO *tibi*, UT A TITIO DECEM EXIGERES. Africanus in l. 34. D. eod.⁸⁰⁴ *Qui negotia Lucii Titii procurabat; is, cum a debitoribus eius pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret, CERTAM SUMMAM EX ADMINISTRATIONE APUD SE ESSE, EAMQUE CREDITAM SIBI SE DEBITURUM CUM USURIS SEMISSIBUS.* Mandabat & amico quis, ut pro se fideiuberet. Paulus in l. 22. D. mandati,⁸⁰⁵ *Si* MANDAVERO *tibi*, UT PRO ME IN DIEM FIDEIUBEAS. Pater etiam filio, quem in potestate habebat, mandabat, hereditatem sibi delatam adire. Non sufficiebat autem generaliter mandare, QUAEUMQUE TIBI HEREDITAS FUERIT DELATA: sed specialiter debebat mandare, l. 25. §. 4. D. de adquir. hered.⁸⁰⁶ Mandati vero forma haec proponitur in §. 8. eadem l.⁸⁰⁷ *Pater filio ita scripsit, SCIO, FILI, QUOD PRO TUA PRUDENTIA INVIGILABIS HEREDITATI DELATAE TIBI LUCII TITII, puto iussu patris adisse. Quid si mandavit, SI EXPEDIT ADIRE, ADITO? SI PUTAS EXPEDIRE ADIRE, ADITO.* Vulgo autem mandatu creditorum hereditates suspectae ab heredibus institutis adibantur, l. 32. D. mandati.⁸⁰⁸ ubi & hanc speciem proponit, *Si hereditatem aliter aditurus non essem, quam si mihi CAUTUM FUISSET, DAMNUM PRAESTARI, & hoc mandatum intercessisset.*

⁷⁹⁶ D. 16, 3, 1, 13.

⁷⁹⁷ D. 18, 1, 35, 3.

⁷⁹⁸ D. 31, 77, 6.

⁷⁹⁹ D. 17, 1, 26, 1.

⁸⁰⁰ D. 17, 1, 12, 5.

⁸⁰¹ D. 17, 1, 45, 1.

⁸⁰² D. 17, 1, 12, 16.

⁸⁰³ D. 17, 1, 17.

⁸⁰⁴ D. 17, 1, 34 pr.

⁸⁰⁵ D. 17, 1, 22 pr.

⁸⁰⁶ D. 29, 2, 25, 4.

⁸⁰⁷ D. 29, 2, 25, 8.

⁸⁰⁸ D. 17, 1, 32.

XC. *Mandati* ALIENA GRATIA contracti exempla & verba solennia, Formula: FIDE ET PERICULO MEO. *Epistolarum*, COMMENDANDI aut MANDANDI CAUSA scriptarum formulae diversae.

Porro Mandati, quod aliena gratia contrahebatur, haec Ulpianus exempla adfert. Veluti, si Seio quis MANDARET, UT TITII NEGOTIA GERERET, vel, UT FUNDUM EI EMERET, vel, PRO EO FIDEIUBERET, l. 2. D. mandati.⁸⁰⁹ Idem Ulpianus in l. 6. §. 4. D. eod.⁸¹⁰ *Si tibi mandavero, quod mea non intererat, veluti*, UT PRO SEIO INTERVENIAS, *vel*, UT TITIO CREDAS. Idem in l. 1. §. 13. D. depositi.⁸¹¹ *Sed si MANDASTI mihi*, UT PERICULO TUO APUD EUM DEPONAT. Scaevola in l. ult. §. ult. D. mandati.⁸¹² MANDAVI *in haec verba*: L. TITIUS GAIUS SUO SALUTEM. PETO ET MANDO TIBI, UT FIDEM DICAS PRO PUBLIO MAEVIO APUD SEMPRONIUM, QUAEQUE A PUBLIO SOLUTA TIBI NON FUERINT, ME REPRAESENTATURUM, HAC EPISTOLA MANU MEA SCRIPTA NOTUM TIBI FACIO. Et ita, FIDE ALTERIUS pro alio quem FIDEIUSSISSE, proponit Papinianus in l. 53. D. eod.⁸¹³ Cicero Epist. 29. lib. XIII. Epist. ad Serv. Sulpit.⁸¹⁴ *Sed duo te nominatim* ROGO: *Primum, ut, si quid* SATISDANDUM ERIT, AMPLIUS EO NOMINE NON PETI, CURES, UT SATISDETUR FIDE MEA. Mandati etiam, aliena gratia contracti, exemplum est in l. 27. D. mandati,⁸¹⁵ in qua Gaius: *Si quis alicui scripserit*, UT DEBITOREM SUUM LIBERET, SEQUE EAM PECUNIAM, QUAM IS DEBIT, SOLUTURUM.

Sic & alteri credi, saepe numero quis mandabat. l. 24. D. de fideiussorib.⁸¹⁶ vel, pro alio pecuniam mutuam accipiente apud reum credendi mandator exsistebat, l. 71. D. eodem tit.⁸¹⁷ l. 58. §. 1. D. mandati.⁸¹⁸ Eoque modo velut adfirmator erat, & suasor, ut cum eo contraheretur l. 13. D. de minorib.⁸¹⁹ Scaevola in l. 7. D. quod cum eo.⁸²⁰ *Pater filio permisit*, MUTUAM PECUNIAM ACCIPERE, & *per Epistolam creditori* MANDAVIT, UT EI CREDERET. Idem in l. 60. §. 1. D. mandati⁸²¹ proponit, Titium ad Seium, qui uxorem ducturus erat, literas tales fecisse: TITIUS SEIO SALVTEM. SEMPRONIAM PERTINERE AD ANIMUM MEUM COGNOVISTI: IDEOQUE, CUM EX VOTO MEO NUPTURA SIT TIBI, VELIM, CERTUS SIS, SECUNDUM DIGNITATEM TUAM CONTRAHERE TE MATRIMONIUM. ET QUAMVIS IDONEE REPROMISSURAM TIBI TITIAM, MATREM PUELLAE, DOTEM, SCIAM, TAMEN ET IPSE, QUO MAGIS CONCILIEM ANIMUM TUUM DOMUI MEAE, EIDEM MEAM INTERPONERE NON DUBITO. QUARE SCIAS, QUODCUMQUE AB EA EX HAC CAUSA STIPULATUS FUERIS, ID ME,

⁸⁰⁹ D. 17, 1, 2, 2.

⁸¹⁰ D. 17, 1, 6, 4.

⁸¹¹ D. 16, 3, 1, 13.

⁸¹² D. 17, 1, 62, 1.

⁸¹³ D. 17, 1, 53.

⁸¹⁴ Cic. ad fam. 29, 13.

⁸¹⁵ D. 17, 1, 27 pr.

⁸¹⁶ D. 46, 1, 24.

⁸¹⁷ D. 46, 1, 71 pr.

⁸¹⁸ D. 17, 1, 58, 1.

⁸¹⁹ D. 4, 4, 13 pr.

⁸²⁰ D. 14, 5, 7.

⁸²¹ D. 17, 1, 60, 1.

MEA FIDE ESSE, IUSSISSE, SALVUM TE HABITURUM. Marcellus in l. 24. D. de fideiussorib.⁸²²
Lucius, cum pro Seio fratre suo apud Septicium intervenire vellet, Epistolam ita emisit:
 SI PETIERIT A TE FRATER MEUS, PETO DES EI NUMOS FIDE ET PERICULO MEO. Plautus Asinar.
 Act. II. Sc. 4. v. 51.⁸²³

DA *modo* MEO PERICULO: REM SALVAM EGO EXHIBEBO.

Papinianus etiam in l. 56. D. mandati⁸²⁴ pecuniam mutuam dari aliquem mandasse, proponit, hoc addito, UT OMISSO REO PROMITTENDI, ET PIGNORIBUS NON DISTRACTIS, ELIGI POSSET.

Multum vero intererat, utrum COMMENDANDI HOMINIS dumtaxat, an MANDANDI CAUSA, Epistola scriberetur. Nam cum quis talem Epistolam amico suo scripsisset, ROGO TE, COMMENDATUM HABEAS SEXTILIUM CRESCENTEM AMICUM MEUM, inde mandati obligationem nullam oriri, censet Ulpianus in l. 12. §. 12. D. mandati.⁸²⁵ Quod si cum dubitaret creditor, utrum contra Senatusconsultum filiusfam. acciperet, an non, nec esset daturus contra senatusconsultum accipienti, intercessisset, qui diceret, NON ACCIPERE EUM CONTRA SENATUSCONSULTUM, & adiecisset, PERICULO MEO CREDE, BENE CREDIS, Mandati tenebatur, d. l. 12. §. 13.⁸²⁶ Plane mandatum poterat hac conditione suscipi, UT RES PERICULO EIUS ESSET, QUI MANDATUM SUSCIPIEBAT, l. 39. D. eod. tit.⁸²⁷ Proponitur etiam in l. 16. D. eod.⁸²⁸ quidam mandasse hospiti suo medico, UT IN HORTIS EIUS, QUOS RAVENNAE HABEBAT, IN QUOS OMNIBUS ANNIS SECEDERE SOLEBAT, SPHAERISTERIUM ET HYPOCAUSTA ET QUAEDAM IPSIUS VALETUDINI APTA SUA IMPENSA FACERET.

Denique mandati per epistolam elegans exemplum exstat in l. 59. §. 5. D. mandati⁸²⁹ in haec verba: ILLE ILLI SALUTEM. MANDO TIBI, UT BLAESIO SEVERO ADFINI MEO OCTOGINTA CREDAS SUB PIGNORE ILLO ET ILLO, IN QUAM PECUNIAM, ET QUIDQUID USURARUM NOMINE ACCESSERIT, INDEMNEM RATIONEM TUAM ME ESSE EX CAUSA MANDATI IN EUM DIEM, QUOAD VIXERIT BLAESIUS SEVERUS, PRAESTATURUM.

XCI. SOCIETATIS *genera diversa*. SOCIETAS UNIVERSORUM BONORUM, *vel* UNIUS REI. *Societas* QUESTUS ET LUCRI, NEGOTIATIONIS ALICUIUS, AD EMENDUM, *inita*. ARGENTARIAE *itemque* VECTIGALIIUM *societas*.

SOCIETAS etiam consensu contrahebatur, in eaque nec verborum, nec scripturae ulla proprietas desiderabatur, sed sufficiebat, eos, qui id negotii gererent, vel coram, vel per epistolam, vel nuntium consentire, l. 2. D. de oblig. & act.⁸³⁰ Societatem autem coire solebant, sive UNIVERSORUM BONORUM, sive NEGOTIATIONIS ALICUIUS, sive VECTIGALIS,

⁸²² D. 46, 1, 24.

⁸²³ Plaut. As. 602sqq.

⁸²⁴ D. 17, 1, 56 pr.

⁸²⁵ D. 17, 1, 12, 12.

⁸²⁶ D. 17, 1, 12, 13.

⁸²⁷ D. 17, 1, 39.

⁸²⁸ D. 17, 1, 16.

⁸²⁹ D. 17, 1, 59, 5.

⁸³⁰ D. 44, 7, 2 pr.-3.

Sive etiam UNIUS REI, l. 5. & l. 63. D. pro socio.⁸³¹ Institut. de societate,⁸³² SOCIOS etiam putandos, Cicero lib. III. in Verr. cap. 20.⁸³³ scribit, *quos inter res communicata esset*. Idemque pro Rosc. Com. cap. 6.⁸³⁴ SOCIUM definit, *qui se in negotio coniunxit*. SOCIETATIS plane OMNIUM BONORUM, sit mentio in l. 1. & l. 3. §. 1. l. 52. §. 16. & §. ult. D. pro soc.⁸³⁵ Ulpianus in l. 73. D. eod.⁸³⁶ SI SOCIETATEM UNIVERSARUM FORTUNARUM COIERINT *id est, earum quoque rerum, quae postea adquirentur*. Et mox: *Si SOCIETATEM UNIVERSARUM FORTUNARUM ITA COIERINT, UT QUIDQUID EROGETUR, VEL QUAERERETUR, COMMUNIS LUCRI ATQUE IMPENDII ESSET*. Ceterum si simpliciter coita esset societas, nec esset distinctum, videbatur coita esse UNIVERSORUM, QUAE EX QUAESTU VENIEBANT, l. 7. D. eod.⁸³⁷ Adiectum autem quandoque, UT ET QUAESTUS ET LUCRI SOCII ESSENT, ostendit Paulus in l. 13. D. eod.⁸³⁸ Idem in l. 71. §. ult. D. eod.⁸³⁹ *Duo colliberti SOCIETATEM COIERUNT LUCRI, QUAESTUS, COMPENDII*. Eadem l. in princ.⁸⁴⁰ *Duo SOCIETATEM COIERUNT, UT GRAMMATICA DOCERENT, ET QUOD EX EO ARTIFICIO QUAESTUS FECISSENT, COMMUNE EORUM ESSET*. *De ea re quae voluerunt fieri, in pacto convento societatis perscripserunt: deinde inter se his verbis stipulati sunt, HAEC, QUAE SUPRA SCRIPTA SUNT, EA ITA DARI, FIERI, NEQUE ADVERSUS EA FIERI? SI EA ITA DATA, FACTA NON ERUNT, TUM VIGINTI MILLIA DARI? SOCIETATIS vero NEGOTIATIONIS ALICUIUS exemplum habemus in l. 52. §. 4. D. eod.⁸⁴¹ Quidam, ait Ulpianus, SAGARIAM NEGOTIATIONEM COIERUNT*. Iustinianus pr. Institut. de societ.⁸⁴² SOCIETATEM COIRI, ait, aut UNIUS ALICUIUS NEGOTIATIONIS, veluti MANCIPIORUM VENDENDORUM, EMENDORUMQUE, aut OLEI AUT VINI, aut FRUMENTI EMENDI VENDENDIQUE. Et ita SOCIETAS AD EMENDUM coibatur, l. 52. §. 11. D. eod.⁸⁴³ Paulus in l. 65. §. 1. eod.⁸⁴⁴ *Si IN REM CERTAM EMENDAM CONDUCENDAMVE COITA SIT SOCIETAS*. Et §. 4. ead. l.⁸⁴⁵ *Si SOCIETATEM INEAMUS AD ALIQUAM REM EMENDAM*. Ulpianus in l. 69. D. eod.⁸⁴⁶ *Cum SOCIETAS AD EMENDUM COIRETUR*. Cicero pro Quinctio cap. 3.⁸⁴⁷ *Inductus consuetudine ac familiaritate Quinctius, FECIT, ut dixi, SOCIETATEM EARUM RERUM, QUAE IN GALLIA COMPARABANTUR*.

---

⁸³¹ D. 17, 2, 5 pr. és D. 17, 2, 63 pr.

⁸³² Inst. 3, 25 pr.

⁸³³ Cic. Verr. 3, 20.

⁸³⁴ Ciic. Q. Rosc. 6.

⁸³⁵ D. 17, 2, 1; D. 17, 2, 3, 1; D. 17, 2, 52, 16 és D. 17, 2, 52, 18.

⁸³⁶ D. 17, 2, 73.

⁸³⁷ D. 17, 2, 7.

⁸³⁸ D. 17, 2, 13.

⁸³⁹ D. 17, 2, 21.

⁸⁴⁰ D. 17, 2, 71 pr.

⁸⁴¹ D. 17, 2, 52, 4.

⁸⁴² Inst. 3, 25 pr.

⁸⁴³ D. 17, 2, 52, 11.

⁸⁴⁴ D. 17, 2, 65, 2 (a 2. bek.-ben, nem az 1.-ben).

⁸⁴⁵ D. 17, 2, 65, 4.

⁸⁴⁶ D. 17, 2, 69.

⁸⁴⁷ Cic. pro Quinct. 3.

Pecunia etiam interdum ad mercem emendam conferebatur, l. 58. §. 1. D. eod.⁸⁴⁸ Sed & ARGENTARIAE SOCIETAS inibatur, l. 52. §. 5. D. eod.⁸⁴⁹ Paulus in l. 27. D. de pact.⁸⁵⁰ *Si unus ex ARGENTARIIS SOCIIS cum debitore pactus sit.* Et l. 25. D. eod.⁸⁵¹ Idem in duobus reis promittendi, & duobus Argentariis sociis, SOCIETAS etiam VECTIGALIIUM CAUSA coibatur, l. 65. §. 15. D. pro socio.⁸⁵² In eiusmodi autem Societate hoc singulari iure receptum erat, quod, cum ceterae societates, quas *privatas*, vel *voluntarias* Iurisconsulti nominant, morte socii solverentur, haec nihilominus manebat, & post mortem alicuius, quemadmodum Pomponius scribit in l. 59. D. pro soc.⁸⁵³ Ulpianus in l. 63. §. 8. D. eod.⁸⁵⁴ *Et circa SOCIETATES VECTIGALIIUM, ceterorumque idem observamus, ut heres socius non sit, NISI FUERIT ADSCITUS, VERUM TAMEN OMNE EMOLUMENTUM SOCIETATIS AD EUM PERTINEAT. Simili modo & damnum adnoscat, quod contingit, sive adhuc vivo socio vectigalis, sive postea. Quod non similiter in VOLUNTARIA SOCIETATE observatur.* Tabularum autem, quae a Societate publicanorum, ordine Consulium mensiumque servato, conficiebantur, Cicero lib. II. in Verr. c. 76.⁸⁵⁵ mentionem facit. Vectigalium porro publicorum Sociis permissum erat, corpus habere, l. 1. D. quod cuius. universit.⁸⁵⁶ Erantque huiusmodi SOCIETATUM MAGISTRI, l. 14. D. de pact.⁸⁵⁷

XCII. Alia SOCIETATUM genera & exempla.

Alia etiam societatum genera adiungam. Inter Flavium Victorem & Vellicum Asianum convenisse, Papinianus refert, UT LOCIS EMPTIS PECUNIA VICTORIS, MONUMENTA FIERENT OPERA ET PERITIA ASIANI: QUIBUS DISTRACTIS, PECUNIAM VICTOR CUM CERTA QUANTITATE RECIPERET, SUPERFLUUM ASIANUS, QUI OPERAM IN SOCIETATEM CONFEREBAT, ACCIPERET, l. 52. §. 7. D. pro soc.⁸⁵⁸ Ita certe coiri poterat societas, UT ALTER PECUNIAM CONFERRET, ALTER OPERAM DUMTAXAT, ET LUCRUM COMMUNE ESSET, §. 2. Instit. de Societate.⁸⁵⁹ Quin & Societatis contrahendae causa, interdum PECUS IN COMMUNE PASCENDUM DABATUR, vel aestimatum, vel non aestimatum, dict. l. 52. §. 3.⁸⁶⁰ Inter fratres etiam VOLUNTARIUM CONSORTIUM INIBATUR, d. l. 52. §. 1. & §. 8. D. eod. Et §. 6. eadem l.⁸⁶¹ *Si fratres parentium indivisas hereditates ideo retinuerunt, UT EMOLUMENTUM AC DAMNUM IN HIS COMMUNE SENTIRENT.* Vicinos etiam SEMIPEDES INTER SE CONTULISSE, ut ibi craticium

⁸⁴⁸ D. 17, 2, 58, 1.

⁸⁴⁹ D. 17, 2, 52, 5.

⁸⁵⁰ D. 2, 14, 27 pr.

⁸⁵¹ D. 2, 14, 25 pr.

⁸⁵² D. 17, 2, 65, 15.

⁸⁵³ D. 17, 2, 59 pr.

⁸⁵⁴ D. 17, 2, 63, 8.

⁸⁵⁵ Cic. Verr. 2, 76.

⁸⁵⁶ D. 3, 4, 1 pr.

⁸⁵⁷ D. 2, 14, 14.

⁸⁵⁸ D. 17, 2, 52, 7.

⁸⁵⁹ Inst. 3, 25, 2.

⁸⁶⁰ D. 17, 2, 52, 3.

⁸⁶¹ D. 17, 2, 52, 1; D. 17, 2, 52, 8; D. 17, 2, 52, 6.

parietem inter se aedificarent, ad onera utriusque sustinenda, indicat Ulpianus in dict. l. 52. §. 13.⁸⁶² Idem Ulpianus in l. 58. eod.⁸⁶³ *Cum tres equos haberes, & ego unum, societatem coimus, UT ACCEPTO EQUO MEO QUADRIGAM VENDERES, ET EX PRETIO QUARTAM MIHI REDDERES. AGRUM etiam POLITORI DATUM IN COMMUNE QUAERENDIS FRUCTIBUS, ostendit l. 52. §. 1. eod.*⁸⁶⁴

XCIII. PARTES *in contrahenda societate quomodo* CONSTITUI *solerent?*
SOCIETATUM CONTRAHENDARUM *leges & formulae.*

Solebant autem partes in societate conrahenda constitui. Et interdum EX HIS PARTIBUS SOCIETAS CONTRAHEBATUR, QUAS ALTER EX SOCIIS CONSTITUERET, interdum EX HIS, QUAS TERTIUS ARBITRARETUR. Pomponius in l. 6. D. eod.⁸⁶⁵ *Si societatem mecum coieris, ea condicione, UT PARTES SOCIETATIS CONSTITUERES.* Celsus in l. 75. D. eod.⁸⁶⁶ *Si coita sit societas, EX HIS PARTIBUS, QUAS TITIUS ARBITRATUS FUERIT.* Proculus in l. 76. D. eod.⁸⁶⁷ *Societatem mecum coisti ea condicione, UT NERVA AMICUS COMMUNIS PARTEM SOCIETATIS CONSTITUERET. Nerva constituit, UT TU EX TRIENTE SOCIUS ESSES, EGO EX BESSE.* Nec vero semper ex aequis partibus societas contrahebatur, cum alter plus operae, industriae, gratiae, pecuniae in societatem collaturus esset, l. 80. D. eod.⁸⁶⁸ Quod si partes societati adiectae non essent, pro aequis partibus societas contracta censebatur, l. 29. D. eod.⁸⁶⁹ §. 1 Instit. de societ.⁸⁷⁰ Ita sane societas saepe contrahebatur, UT ALTER PECUNIAM CONFERRET, ALTER NON CONFERRET, ET TAMEN INTER EOS LUCRUM COMMUNE ESSET, §. 1. Instit. de societate.⁸⁷¹ Ulpianus in l. 52. §. 2. D. pro socio.⁸⁷² *Si in coeunda societate ARTEM OPERAMVE POLLICITUS EST ALTER.* Impp. Diocletianus & Maximianus in l. 1. C. eod. tit.⁸⁷³ *Societatem, UNO PECUNIAM CONFERENTE, ALIO OPERAM, posse contrahi, magis obtinuit.* Ulpianus in l. 29. D. eod.⁸⁷⁴ *Ita coiri societatem posse, UT NULLIUS PARTEM DAMNI ALTER SENTIAT, LUCRUM VERO COMMUNE SIT, Cassius putat.* Paulus in l. 30. D. eod.⁸⁷⁵ *Potest coiri societas ita, UT EIUS LUCRI, QUOD RELIQUUM IN SOCIETATE SIT, OMNI DAMNO DEDUCTO, PARS ALIA FERATUR: ET EIUS DAMNI, QUOD SIMILITER RELINQUATUR, PARS ALIA CAPIATUR.* Papinianus in l. 81. D. eod.⁸⁷⁶ *Si forte convenisset*

⁸⁶² D. 17, 2, 52, 13.

⁸⁶³ D. 17, 2, 58 pr.

⁸⁶⁴ D. 17, 2, 52, 2.

⁸⁶⁵ D. 17, 2, 6.

⁸⁶⁶ D. 17, 2, 75.

⁸⁶⁷ D. 17, 2, 76.

⁸⁶⁸ D. 17, 2, 80.

⁸⁶⁹ D. 17, 2, 29, 1.

⁸⁷⁰ Inst. 3, 25, 1.

⁸⁷¹ Inst. 3, 25, 1.

⁸⁷² D. 17, 2, 52, 2.

⁸⁷³ C. 4, 37, 1.

⁸⁷⁴ D. 17, 2, 29 pr.

⁸⁷⁵ D. 17, 2, 30.

⁸⁷⁶ D. 17, 2, 81.

inter socios, UT DE COMMUNI DOS CONSTITUERETUR. Inter socios autem interdum convenisse, NE INTRA CERTUM TEMPUS COMMUNIS RES DIVIDERETUR, vel, NE INTRA CERTUM TEMPUS SOCIETATE ABIRETUR, Ulpianus testis est in l. 14. D. pro soc.⁸⁷⁷ Et in l. 16. §. ult. D. eod.⁸⁷⁸ *Qui igitur paciscitur*, NE DIVIDAT. Atque haec de obligationibus, quae consensu fiebant.

---

⁸⁷⁷ D. 17, 2, 14.

⁸⁷⁸ D. 17, 2, 16 pr.